

Atenție, cade democrația!

Cum combatem regresul democratic din
România pe termen lung

Coordonatori:
Antonia Colibășanu
Mihai Marc

Martie 2025

Atenție, cade democrația!
Cum combatem regresul democratic din România pe termen lung

Coordonatori: **Antonia Colibășanu, Mihai Marc**

© **Fundația Konrad Adenauer**
București, martie 2025

Articolele se bazează pe informații actuale la momentul redactării volumului de față.

Descrierea CIP poate fi consultată la
Biblioteca Națională a României.

Cuprins

Cuvânt înainte	2
Scenă politică: pluralism limitat și opac	3
Alegeri: eșecurile electorale din România în 2024	10
Guvernare: abuz de ordonanțe, lipsă de transparență și de dezbatere publică... 19	
Educație civică: democrația se învață	28
Stat de drept: justiție și dreptate	36
Intelligence: un actor democratic sub control civil	54
Dezinformare: măsuri de protecție în contexte electorale	61
Presă: subordonare prin subvenționare	70
Concluzie: e nevoie de noi toți	76

Foto: Inquam Photos - Marian Calestru

Atenție, cade democrația!

Cuvânt înainte

De Katja Christina Plate

„O democrație parlamentară poate exista – mai ales într-o perioadă ca a noastră – doar dacă fiecare individ se implică în comunitate, în parlamente, în partide și ajută la munca pentru binele comun”.

Așa a spus cancelarul Republicii Federale Germania, Konrad Adenauer, în discursul său de Crăciun din 1961. Această propoziție este la fel de adevărată astăzi ca și atunci. Principiul este valabil în Germania și în România. Se aplică întregii Europe. Democrațiile noastre sunt terenul solid pe care putem apăra securitatea, libertatea și prosperitatea și le asigurăm pentru copiii și nepoții noștri.

Termenul „democrație” a căpătat un gust iritant de amar în România. Prea des termenul a fost folosit ca o cortină de fum pentru a ascunde tot felul de mașinațiuni pentru câștiguri personale. Dar înainte de a respinge democrația ca formă de guvernare, ar trebui să ne întrebăm dacă aceasta a fost vreodată implementată în România așa cum a descris-o Konrad Adenauer. A contribuit fiecare individ din comunități, parlamente și partide la munca pentru binele comun? Exact. Prea puțini au făcut-o.

Democrația nu constă numai în alegeri regulate libere, corecte și secrete. O democrație adevărată necesită o orientare sinceră către binele comun. Este nevoie de cea mai mare transparență posibilă în procesele politice pentru ca încrederea să se poată dezvolta. Trebuie să existe o separare clară a puterilor. Sunt necesare instituții puternice. Avem nevoie de o justiție independentă, liberă de influență politică. Și avem nevoie de cetățeni activi, informați și educați politic, care se simt responsabili pentru comunitate.

În această publicație, experți români de renume aruncă o privire nemiloasă asupra situației în care ne aflăm în prezent în ceea ce privește democrația noastră în România. Experții fac sugestii cu privire la pașii concreți care pot fi întreprinși pentru a îmbunătăți situația. Care este frumusețea democrației? Este realizabilă! Putem corecta deficiențele în orice moment și putem îmbunătăți punctele slabe. Împreună.

De ce susținem noi, Fundația Konrad Adenauer, democrația în România? Primul cancelar al Republicii Federale Germania a fost un european convins și unul dintre părinții fondatori ai Uniunii Europene. O Europă puternică este posibilă doar cu o Românie puternică. Suntem convinși că o Românie puternică are nevoie de o democrație puternică. La fel de convinși suntem că este posibilă și o Europă puternică!

Împreună.

Katja Christina Plate este sociolog și director al Fundației Konrad Adenauer în România.

Scenă politică: pluralism limitat și opac

de Cristian Preda

Nu există democrație fără pluralism. Faptul că regimul comunist, care relua tiparul partidului unic folosit deja în cel carlist, s-a descris ca „democrație reală” în opoziție cu cea „burgheză” era expresia unei imposturi intelectuale. Nu doar pentru că plagia soluția totalitară din perioada 1939-1940, ci și pentru că, așa cum spunea G. Sartori, „dacă un partid nu este o parte, este un pseudo-partid, iar dacă un întreg este identificat doar cu un partid, este un pseudoîntreg”.

Dacă luăm în seamă numărul de partide care sunt înregistrate astăzi legal, România pare o țară campioană la pluralism: înaintea scrutinurilor legislativ și prezidențial din 2024, Registrul partidelor ținut la Tribunalul București avea 350 de poziții. La 75 dintre acestea erau partide radiate. Chiar și așa, diversitatea ideologică pare să fie pe deplin asigurată: nu mai puțin de 9 partide aflate în activitate asumau vocabula „liberal” în denumire; 16 și-au denumit organizațiile social-democrate, socialiste sau au introdus referința la social în diverse combinații onomastice; creștin-democrația concepută la debutul tranziției e în criză, dar referința la identitatea creștină, inclusiv în combinații cu cea muncitorească, socialistă ori populară se regăsește în 11 denumiri ale partidelor românești de azi.

Chiar dacă „național” sau „naționalist” e atributul cel mai des întâlnit în autoidentificarea partizană – nu mai puțin de 35 de formațiuni politice îl folosesc –, interesele locale sunt, și ele, bine reprezentate: avem partide care își propun să fie vocea unui electorat conturat la nivel județean (maramureșenii, botoșănenii etc.) ori la nivel orășenesc, dacă luăm în seamă formațiuni precum Alianța pentru Salvarea Buzăului, Mișcarea Noi, Ploieștenii sau Partidul Costineștiul Unit. Inclusiv în nișe ce par foarte restrânse – precum cea radical-autohtonistă – găsim pluralism: Partidul Dacismului Autonom Conservator luptă pentru inimile alegătorilor cu Partidul Noi, Getodacii, cu Uniunea Geto-Dacilor și cu Uniunea Creștin-Democrată Dacia. Această diversitate a fost făcută posibilă de diminuarea numărului de membri fondatori ceruți de lege pentru a crea o formațiune politică – de la 10 mii în 1995 și 25 de mii în 2003 la doar trei persoane în 2015. Este însă acesta un pluralism funcțional? Răspunsul general ar putea fi: **avem, de fapt, un sistem politic afectat de disfuncționalități importante**. Le detaliem mai jos, luând în seamă 10 aspecte ale sale.

Piedici în calea candidaturilor

Dacă fondarea unui partid este acum extrem de simplă, participarea rămâne condiționată de obstacole importante. Înscrierea în alegeri depinde de strângerea unui număr de semnături: la locale e vorba de cel puțin 1% din alegătorii înscriși pe listele electorale (dar minimum 100 în comune și minimum 500 ori chiar 1000 în orașe, în funcție de mărimea acestora); la legislative e necesar să strângi semnături de la cel puțin 90 de mii de cetățeni, adică 0,5% din totalul electorilor români; pentru a candida la președinție, e musai să obții mai întâi 200 de mii de semnături de susținere. Aceste obligații legale sunt depășite prin falsuri sau prin coruperea alegătorilor, care semnează adeseori contra unei sume de bani. **Un obstacol important în calea reprezentării e și discriminarea de gen**, femeile-candidat fiind rare: de pildă, la localele din 2024 mai puțin de un sfert din candidaturi au aparținut unor femei și, drept consecință, numărul celor alese e semnificativ mai mic decât al celor aleși: doar 7% din primării au în frunte femei. La legislativele din decembrie 2024 au fost ceva mai multe, dar numai 101 din cele 465 de fotolii parlamentare au fost obținute de femei.

Atenție, cade democrația!

Ideologii confuze

Pluralismul e afectat și de identificarea deficitară a profilurilor ideologice. Li se zice liberali membrilor PNL, deși ei sunt de un deceniu membri în familia popularilor europeni, situată la dreapta ALDE și, respectiv, în Parlamentul European, la dreapta grupului Renew Europe. În schimb, partidul care e afiliat la ALDE și Renew Europe e înfățișat de presă și de adversari adeseori ca „progresist” ori ca „sexo-marxist”, un atribut infamant larg răspândit în societate. Social-democrații din România sunt, încă, în mai mare măsură partid succesori al comuniștilor decât o formațiune sincronizată cu mișcarea stângii europene. În fine, mulți dintre naționaliștii români sunt pro-ruși. Doctrinile sunt disprețuite, consultarea cu experți în politici publice de un fel sau altul e mai degrabă o practică de marketing electoral decât o obișnuință de zi cu zi.

Programe guvernamentale improvizate

O consecință a confuziilor doctrinare e și alcătuirea unor programe de guvernare fanteziste, improvizate în 2-3 zile de „negocieri”. Ideea că liniile de acțiune ale guvernării ar trebui detaliate în manifestele electorale și că, după alegeri, majoritatea e construită negociind cu atenție fiecare aspect al politicilor publice care vor fi implementate e străină de cultura politică locală. Aceasta privilegiază obținerea cât mai multor poziții de miniștri, și nu ocuparea acelor portofolii care să îngăduie realizarea unor politici publice în care fiecare tabără politică în parte e expertă. Compromisul politic este, de aceea, mai întotdeauna mimat. **Suntem departe de o democrație consensualistă, în care interese publice bine conturate sunt puse împreună prin negociere,** într-o sinteză care răspunde unei majorități cât mai ample, protejând în același timp minorități care nu-și regăsesc reprezentanții în guvern.

Lipsa de reprezentare a intereselor publice, inclusiv a celor europene

Nu doar ideile vagi conduc la o asemenea situație. În general vorbind, contactele cetățenilor și chiar ale unor organizații bine structurate cu politicienii sunt rare. Consultările din cadrul unor organisme precum CES ori interacțiunile cu alte grupuri de interes sunt pur formale, iar semnalele negative ce vin uneori dinspre acestea sunt ignorate, pe baza presupuziției că ar fi doar gesturi de rea-credință. Multe așteptări ale publicului rămân necunoscute. Un caz aparte în această privință îl reprezintă diaspora: inclusă în procesele electorale în ultimul deceniu, ea a rămas doar masă de manevră pentru o reprezentare modestă la nivel legislativ – e vorba de doar 4 deputați și 2 senatori, ce ar trebui să fie vocea multor milioane de români – ca și pentru cursele prezidențiale. Impasul generat de ignorarea sistematică a nevoilor cetățenilor noștri din afara frontierelor s-a văzut în decembrie 2024, când în majoritatea lor covârșitoare, aceștia au dat un vot anti-sistem. În fine, interesele europene ale cetățenilor români, fie că trăiesc în țară sau în alte state-membre, sunt și ele tratate superficial. Aleșii naționali și cei europeni nu interacționează decât în cel mai bun caz în sânul propriei tabere politice, deși Tratatul de la Lisabona a sporit rolul fiecărui parlament național, înmulțind de asemenea punțile de cooperare între reprezentanții guvernului din formațiunile Consiliului UE și, respectiv, deputații din PE.

Disproporționalitate ridicată a sistemului electoral

O cauză profundă a disfuncționalităților deja enumerate derivă din designul sistemului electoral. Cu excepția anilor 2008 și 2012, când s-a recurs la un scrutin mixt atât de original încât a fost repede abandonat, România a folosit după 1990 **un sistem de reprezentare proporțională**, care ar fi trebuit să conducă la o democrație consensualistă. Numai că modul de construcție al sistemului electoral a produs, așa cum am arătat încă de acum două decenii în studiile mele, **efecte majoritariste foarte mari**. Vedem cu ușurință acest lucru atunci când adunăm procente de partide care nu au trecut pragul electoral: la recente alegeri parlamentare, aceste formațiuni au avut împreună 12,3% în alegerile pentru camera inferioară și 14,3% în cele pentru Senat. Recordul a fost atins în 2000 când un vot din cinci a mers către asemenea partide prea slabe pentru a primi mandate. A profitat mereu de

Atenție, cade democrația!

o asemenea anomalie partidul plasat pe primul loc în alegeri, căci la redistribuire – adică în etapa alocării mandatelor la scară națională, nu în fiecare circumscripție – acesta capătă un bonus. În 2000, „prima” a fost de 10%. În 2024, învingătorul a luat la Cameră „doar” cu 4 procente mai multe mandate decât procentele de voturi pe care le obținuse la urne, iar la Senat diferența a fost de 4,5%. Când i s-au alocat mandatele, și al doilea clasat a descoperit că a crescut cu un procent la Camera Deputaților și cu 2,5% la Senat. Sursa acestor malformații este dublă. E vorba, mai întâi, de pragul electoral – 5% pentru partide și între 8 și 10% pentru alianțe electorale înseamnă o barieră importantă pentru a putea participa la distribuirea de mandate. A doua problemă e legată de magnitudinea circumscripțiilor, adică de numărul de aleși din fiecare. Cea medie e de 3,1% la Senat și, respectiv, de 7,7% la Camera Deputaților. Aceste medii se obțin din magnitudini foarte diferite: la camera inferioară, numărul de mandate puse-n joc variază între o valoare maximă de 29 (București) și una minimă de 4 (în șapte județe – Călărași, Covasna, Giurgiu, Ialomița, Mehedinți, Sălaj, Tulcea – și diaspora), în vreme ce la Senat, intervalul e între 13 la București și 2 în circumscripțiile deja indicate pentru cealaltă cameră. Merită reamintit că magnitudinea e un prag implicit. Designul electoral, ale cărui defecte nu sunt văzute cu ochiul liber, produce disproporționalitate, numele tehnic dat inechității.

Autoritarism intern în partide

Partidele create din 1989 încoace au avut culturi interne diferite. Dacă la începutul tranziției, unele – cele cărora li s-a zis istorice – **urmau regulile pe care le adoptaseră înainte de Al Doilea Război mondial**, fiindcă ele reînnoiau tradiția PNL, PSDR și PNT, altele – de la FSN la mulți dintre adversarii lor – au căutat să imite unitatea de monolit a PCR, adică o **cultură politică în care liderii sunt aleși de multe ori fără adversar sau în care concurența e mimată**. E la fel de adevărat că, în caz de eșec electoral, aceiași lideri sunt eliminați fără milă din fruntea organizațiilor și, în multe cazuri, pleacă din partidele pe care le conduceau până atunci fără ca cineva să crâcnească: e elocvent faptul că ultimii patru lideri ai PSD – M. Geoană, V. Ponta, L. Dragnea și V. Dăncilă – au fondat alte partide imediat după ce au fost expulzați de la șefia unei organizații pe care doar primul dintre cei patru o câștigase în urma unei competiții veritabile. Folosindu-se de specificul sistemului electoral descris mai sus, acești lideri unanimiști controlează organizațiile în chip autoritar, fiindcă legea electorală le atribuie semnătura pe listele de candidați în toate scrutinele. Singura organizație care a dezvoltat o **cultură internă alternativă, bazată pe deliberare între fracțiuni** – USR-Plus – nu a reușit să se impună pe scena politică decât în mică măsură, obținând între 9 și 15 procente la ultimele trei scrutinuri legislative, dar nefiind cooptată decât 9 luni la guvernare, în 2021.

Clientelism politic

Liderii necontestăți în propriile partide – cât sunt în scaun – abuzează de poziția lor dacă ajung la guvernare. Căutând să întrețină simpatia dobândită în interiorul formațiunii care i-a ales, ei numesc în funcții publice la nivel local și la nivel național, ca și pentru poziții eligibile în parlamentul de la București și în cel de la Strasbourg, persoane incompetente și/sau lipsite de onestitate, care nu ar avea nicio șansă de reușită într-o democrație consolidată, adică bazată pe competiție și merit. Așa ne-am trezit cu prim-miniștri sau miniștri plagiatori, cu miniștri ai educației care nu vorbesc corect limba română, cu candidați condamnați pentru corupție aleși și realeși în poziții de autoritate, cu șefi de agenții sau ai altor instituții din subordinea guvernului care nu au nicio experiență în câmpul de acțiune al entității respective. Susținerea politică acordată unor demnitari cu un capital educațional extrem de modest sau irelevant ori unor cetățeni lipsiți de onestitate a generat o neîncredere profundă în stat, văzut ca adversar, iar nu ca protector al cetățeanului.

Cartelizarea partidelor

Dacă la începutul tranziției, partidele s-au organizat în jurul opozițiilor revoluție-tradiție și neocomunism-anticomunism, în perioada de preaderare la UE ele s-au raliat familiilor politice europene. A fost o schimbare care le-a permis formațiunilor politice implicate în procesul de

Atenție, cade democrația!

negociere și-n gestiunea guvernamentală a unei României care era de-acum membră a UE, ca și a NATO, să asume o transformare a propriei naturi: din partide de cadre sau de tip *catch all*, ele s-au transformat în partide-cartel. Unele care, conform definiției clasice date de P. Mair și R. Katz, produc o fuziune inedită a societății și a statului, devenind, de fapt, o parte a acestuia. **Formațiunile politice se cartelizează pentru a limita competiția pentru resursele de care dispune statul**, fiindcă ele nu-și mai propun să reprezinte societatea, nu-și mai propun nici măcar să apere, precum cele de tip *catch all*, birocrăția, ci doar să aibă acces la mijloacele de care dispune statul. Cercetătorii care au analizat fenomenul au remarcat că, în cazul Europei Centrale și Orientale, dependența de finanțarea publică e mult mai mare decât în statele occidentale unde s-a născut cartelizarea. Rotativa guvernamentală e expresia acutizării crizei la care conduce o cartelizare pe care au încercat să o acapareze două partide, PSD și PNL.

Opacitatea democrației românești

Pragul electoral, ca și finanțarea generoasă de la buget atât a campaniilor, cât și a activității partidelor parlamentare, au produs efecte dezastruoase. E oarecum paradoxal, fiindcă atunci când s-a introdus, finanțarea publică a activităților politice a fost gândită ca un remediu la corupția generată de coluziunea intereselor private și a partidelor. S-a întâmplat, însă, altfel, fiindcă o parte semnificativă din generoasa subvenție publică – 10 milioane de euro au ajuns, de pildă, la PSD în ultimele două luni preelectorale din 2024 – a fost vărsată în presă. **S-a construit astfel un zid între partide și public:** accesul cetățenilor la informație a fost barat cu ajutorul unui sistem de cumpărare a redacțiilor și a analiștilor-comentatori. Aceștia nu mai informează ce anume s-a petrecut în viața politică și nici nu mai interpretează liber evenimentele, ci transmit mesajele partidelor cartelizate, fără ca semnul „publicitate” să apară vreodată. Opacitatea a fost sporită prin mobilizarea în sânul partidelor și, ulterior, a instituțiilor a unui număr de foști militari sau de absolvenți ai unor instituții precum Colegiul Național de Apărare sau Academia Națională de Informații. O atmosferă cazonă, purtată de spirite mediocre, a indus în societate noi și noi motive de decepție democratică.

Reacția centrifugă ultranaționalistă

Cartelizarea a trezit trei tipuri de reacții: una care s-a manifestat electoral în 2012, sub forma **populismului** PPDD, care nu a rezistat nici măcar un ciclu electoral; o a doua, **liberal-reformistă**, care și-a arătat chipul la legislativele din 2016 și, mai cu seamă, la europenele din 2019, reușind să treacă în 2024 testul-cheie pentru un partid politic durabil, și anume intrarea de trei ori în Parlament; cea mai recentă reacție este **ultranaționalistă**, iar ea a crescut de la alegerile europene – când a fost susținută de 20% din electorat –, la 38 de procente, câte au fost adunate la prezidențiale de trei candidați pro-ruși, coborând, o săptămână mai târziu, la 33%, câte au strâns la legislative trei partide autodefinite ca „suveraniste” – AUR, SOS și POT. Reacția ultra-naționalistă, anti-europeană și anti-NATO a destabilizat sistemul politic în așa măsură încât s-a ajuns la eliminarea unei candidate din cursă și, ulterior, la anularea alegerilor pentru fotoliul de la Cotroceni, în finala care nu s-a mai ținut nefiind calificat niciun reprezentant al PSD sau PNL.

Instabilitate guvernamentală accentuată în ultimul deceniu

Această situație a fost cumva anticipată de sporirea semnificativă a volatilității guvernelor în perioada 2012-2024. Într-adevăr, dacă din 1990 până la cea de-a doua suspendare a lui Traian Băsescu, România a avut în fruntea guvernului 10 prim-miniștri (Roman, Stolojan, Văcăroiu, Ciorbea, Vasile, Isărescu, Năstase, Tăriceanu, Boc, Ungureanu) într-o perioadă de două ori mai scurtă a avut alți 9 (Ponta, Cioloș, Grindeanu, Tudose, Dăncilă, Orban, Cișu, Ciucă, Ciolacu). În ciuda unor retorici promovate cu insistență, stabilitatea nu e principala trăsătură a sistemului nostru politic. Acesta e mai degrabă atât de nefuncțional și de opac, încât a produs o surpriză la urne nu doar pentru politicieni, ci și pentru cetățenii care l-au alimentat cu voturile lor.

Atenție, cade democrația!

Recomandări

Simplificarea înregistrării candidaturilor

La nivel local – adică la consilii, inclusiv județene, ca și la primării – **candidaturile în alegeri ar putea fi depuse fără semnături**. Un simplu logo electoral ar fi suficient.

Înscrierea în competiția legislativă ar putea să fie condiționată doar financiar: pentru a descuraja aventurierii, dar a da o șansă partidelor mai vechi sau mai noi, ca și independenților, ar putea fi introdusă drept condiție unică la înscriere depunerea unei garanții financiare de 5000 de euro, returnabilă în caz de depășire a 1% din voturile exprimate.

Pentru cursa prezidențială, un sistem alternativ celui actual ar putea fi inspirat din modelul francez: **în locul celor 200 de mii de semnături, ar putea fi cerute 250 de semnături de la parlamentari, consilieri județeni sau primari**. Ar fi vorba despre 5% din totalul acestor demnitari, dacă ținem seama că în 2024 au fost aleși 465 de deputați și senatori, 1340 de consilieri județeni și 3176 de primari. Un primar, un consilier județean sau un parlamentar nu ar putea valida mai mult de o candidatură. E evident că verificarea semnăturilor ar fi la îndemână și nu s-ar mai putea înscrie în cursa pentru Cotroceni vreun trișor.

Liste fermoar

Pentru sporirea candidaturilor feminine, ar trebui introduse **liste-fermoar pentru toate alegerile**, în mod treptat: mai întâi la europene, apoi la parlamentare și într-un al treilea moment la consiliile locale. Reamintesc că lista-fermoar e cea în care femeile și bărbații alternează. Pentru a nu lăsa loc pentru răstălmăciri, s-ar putea introduce constrângerea suplimentară de a avea jumătate din listele depuse cu femei pe prima poziție și jumătate cu bărbați, indiferent de câte liste poate depune un partid, iar în caz de liste impare, formațiunea politică să poată decide dacă acordă încredere suplimentară unui candidat sau unei candidate.

Vot de la 16 ani

Paralel cu încurajarea candidaturilor feminine, **introducerea dreptului de vot de la 16 ani** ar conduce la sporirea numărului de tineri care se pronunță asupra viitorului. Și această inovație ar putea să urmeze parcursul european, național, local. Educația politică democratică ar începe astfel mult mai devreme. În liceu ar trebui introdusă disciplina *Introducere în știința politică*, destinată pregătirii oricărui cetățean pentru viața în democrație.

Școli politice veritabile

Pentru a încuraja decantarea ideilor politice în doctrine și a crea o legătură a alegătorilor cu partidele, ar fi nimerită instituționalizarea școlilor politice de diverse orientări. Acestea ar trebui să fie independente de organizațiile de partid și să poată primi fonduri publice sau private **pentru a face educație cetățenească**, propunând cursuri despre istoria politică, despre doctrine, despre sisteme de vot, despre culturile politice din statele-membre ale UE, despre instituții și politici europene.

Austeritate financiară pentru partide

Menținerea finanțării publice trebuie dublată de **o anumită austeritate**. Cheltuirea banilor publici trebuie să beneficieze de condiționări rigide: (1) banii pentru partide nu pot fi folosiți pentru publicitate mascată în presă; (2) toate fondurile trebuie justificate cu documente contabile riguros întocmite; (3) banii publici pentru grupurile parlamentare nu pot fi folosiți în campanie și nici pentru

Atenție, cade democrația!

activități care nu țin de munca unui deputat sau senator; (4) sumele decontate în pre-campanie trebuie sever diminuate, fiindcă aceste perioade au devenit mai costisitoare decât cele electorale propriu-zise; (5) televiziunile publice, dar și private nu pot solicita bani publici pentru dezbateri electorale, fiind în același timp libere să le organizeze sau nu etc.

Alegeri fără prag la consilii locale și județene

Reforma sistemului electoral trebuie să aibă mai multe componente. La nivel local se pot propune mai multe schimbări: **pragul poate fi desființat**, fiindcă oricum magnitudinea circumscripțiilor – între 32 și 36 de mandate la consiliile județene, între 9 și 31 la cele locale și 55 la București – reprezintă un prag implicit foarte înalt.

Alegerea primarilor în două tururi

Revenirea la sistemul care a funcționat până în 2008 ar îngădui degajarea unei **majorități** pentru fiecare localitate în parte și ar da o șansă dezvoltării unei culturi politice bazate în mai mare măsură pe negociere rațională decât pe confruntare.

Trei variante pentru legislative

Scrutinul majoritar în două tururi (SM2) ar putea să fie utilizat și la alegerile pentru cele două camere ale Parlamentului. Ar fi implementat astfel rezultatul referendumului consultativ organizat în 2007, care nu a fost validat fiindcă nu a întrunit numărul necesar de participanți (50%+1, în acele timpuri). În plus, dacă acest mod de vot ar fi folosit și la nivel local, așa cum am sugerat mai sus, și la nivel legislativ, sistemul politic ar căpăta o coerență internă. Partidele ar fi împinse să încurajeze un anumit profil politic, fiindcă una este alegerea în sistem proporțional, alta e cea în sistem majoritar. Adoptarea SM2 ar presupune desenarea unor circumscripții uninominale.

Alternativa la acest mod de desemnare a parlamentarilor ar putea fi un sistem de tip proporțional în care ar exista o singură circumscripție, la nivel național, iar pragul ar fi foarte scăzut (să zicem de 0,25%): partidele ar depune liste cu atâția candidați câte locuri sunt în Camera Deputaților și, respectiv, în Senat, urmând ca proporția de voturi să fie tradusă în mod mai fidel în proporția de mandate decât în prezent, când atât pragul de 5 și, respectiv, 8-10%, cât și magnitudinea variabilă produc efecte perverse. În fine, **o a treia variantă ar fi revenirea la scrutinul cu vot pnașat practicat în Vechiul Regat și-n Basarabia** în alegerile din 1919, 1920 și 1922: alegătorul are atâtea voturi câte mandate sunt puse la bătaie în circumscripția sa, dar fiecare alegător poate să-și alcătuiască „propria listă”, pescuind candidați propuși de diverse partide, mandatele fiind distribuite – în fiecare circumscripție – pe baza procentului de voturi date partidelor, dar respectând și preferințele alegătorilor care au ales persoane, nu liste. Celor neîncrezători în discernământul alegătorilor chemați să facă o asemenea alegere sofisticată le adresez doar o întrebare: dacă s-a putut vota așa acum mai bine de o sută de ani, de ce nu s-ar putea și acum?

Mai multe mandate pentru diaspora

Numărul de mandate alocate reprezentării diasporei trebuie sporit. Suntem în situația paradoxală în care toată lumea e conștientă că mai multe milioane de români trăiesc în afara granițelor – unii cred că ar fi vorba despre un grup ce depășește cu mult populația Capitalei –, dar numărul de mandate de senatori și deputați e similar cu cel din județe cu populația de 212-307 mii de locuitori. O referință viabilă ar putea fi oferită de numărul cetățenilor români care au pașapoarte cu domiciliu în străinătate.

Atenție, cade democrația!

Forumuri civice de dezbatere a politicilor naționale și europene

Corelarea politicilor naționale cu cele elaborate la nivel european are nevoie de conștientizare. Parlamentarii din fiecare comisie parlamentară și deputații români din comisiile Parlamentului European, împreună cu miniștrii din diversele formațiuni de lucru ale Consiliului UE, ar aduce un mare plus de cunoaștere în societate dacă ar organiza în fiecare an câte **un forum civic itinerant în toate regiunile țării**, în cadrul căruia s-ar dezbate politicile în elaborarea cărora sunt implicați. Experiențele din alte state-membre pot fi de mare ajutor pentru înțelegerea interacțiunii național-european.

Politici de toleranță

Partidele ar trebui să adopte coduri de etică în care să nu fie vorba doar despre sancțiuni pentru încălcarea unor îndatoriri interne, ci și despre penalizarea celor care vădesc lipsă de respect pentru regimul democratic și domnia legii: orice apologie făcută totalitarismelor de stânga sau de dreapta ori unor regimuri autoritare mai vechi sau mai noi ar trebui să fie aspru pedepsită. E inacceptabil ca dictatori ori criminali de război, legionari sau comuniști să fie obiect de cult. Legile în vigoare trebuie respectate cu maximă rigoare, tocmai pentru a face posibilă **menținerea libertăților fundamentale**. Toleranța se învață cel mai bine atunci când nu este iertată trecerea graniței spre intoleranță și ură etnică sau rasială.

Presă liberă

Presa trebuie ajutată să iasă din captivitatea în care a aruncat-o cartelizarea partidelor. Dreptul la informație al cetățeanului e la fel de important ca dreptul de liberă circulație. Reglementări privitoare la presă, inclusiv la cea online, care și-au dovedit virtuțile în alte state-membre din UE ar trebui să ne servească drept model și nouă.

Cristian Preda este politolog, profesor la Facultatea de Științe Politice a Universității din București (FSPUB) și fost deputat european din partea Partidului Popular European între 2009 și 2019.

Atenție, cade democrația!

Alegeri: eșecurile electorale din România în 2024

de Septimius Pârvu

Evaluarea corectitudinii și competitivității alegerilor ține de mulți factori. Deși tindem să ne uităm doar la ziua alegerilor, în realitate tot contextul în care se organizează acestea este important. Poate că ziua alegerilor se desfășoară normal, fără interferențe, însă deciziile care sunt luate anterior generează un proces necompetitiv, care favorizează anumiți candidați sau încalcă standardele internaționale. Prin apartenența la anumite organizații precum Consiliul European, Uniunea Europeană sau Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, România și-a asumat să respecte standarde legate de drepturile omului și alegeri.

Pentru a asigura un proces echilibrat, care să reflecte voința alegătorilor, există principii esențiale care trebuie asigurate:

- › drept de vot universal (fără discriminare)
- › participare liberă și egală (fără constrângere sau intimidare, fiecare vot are aceeași valoare)
- › transparență (procesul trebuie să poată fi urmărit de toți actorii interesați),
- › vot secret (votul trebuie exprimat confidențial, fără presiuni),
- › administrare imparțială a procesului (instituții obiective, echidistante, nepolitizate),
- › mecanisme de soluționare eficiente a litigiilor (trebuie să existe mecanisme de sesizare și recurs, abaterile trebuie sancționate rapid),
- › rezultate corecte și anunțate rapid
- › alegători informați cu privire la drepturile lor și despre participarea la proces.

Dacă la alegerile prezidențiale și parlamentare din 2024 *în ziua votării* nu s-au remarcat probleme semnificative, care să pună la îndoială integritatea procesului, încălcarea unora dintre principiile de mai sus a creat un climat de îndoială. Concluziile organizațiilor reunite în Coaliția **VotCorect**, care au acreditat peste 700 de observatori pentru fiecare dintre cele trei runde ale alegerilor arată că, în general, ziua votării a fost bine organizată¹. Remarcăm totuși că una dintre problemele cu impact vizibil asupra climatului în care s-a desfășurat votarea a fost continuarea campaniei electorale într-o măsură mult mai mare decât la alegerile anterioare.

Calendarul electoral și presiunea administrativă

Pentru a înțelege însă de ce procesul electoral pentru cele două scrutine a fost viciat, trebuie să ne uităm la întreg contextul electoral. **Prima decizie cu impact semnificativ asupra alegerilor a fost cea de a intercala cele două scrutinuri.** Schimbarea constantă și intempestivă a calendarului electoral în 2024, inclusiv prin comasarea alegerilor locale cu cele europarlamentare în iunie, a creat instabilitate și lipsă de predictibilitate. Probabil unul dintre scopuri a fost să ofere câștigătorilor primului tur al alegerilor prezidențiale un avantaj la parlamentare. Decizia a fost criticată public, inclusiv de mai

¹ Coaliția **Vot Corect** este compusă din Expert Forum, Centrul pentru Resurse Civice, Asociația Civica, Centrul pentru Studii Democrației, Rădăușul Civic, Observatorul Electoral și Code for Romania. Vezi rapoartele de monitorizare pentru parlamentare și prezidențiale.

Atenție, cade democrația!

multe organizații civice². Și organizarea alegerilor pe 1 Decembrie – Ziua Națională - este mai degrabă inedită și trebuia evitată.

Suprapunerea celor 2 campanii a limitat semnificativ vizibilitatea campaniei pentru parlamentare în favoarea prezidențialelor. Rezultatele din 24 noiembrie au avut un impact negativ asupra parlamentarelor, probabil mai mare decât estimat inițial și cu efect invers decât cel așteptat de partidele de la guvernare, adică a dus la pierderea de voturi în defavoarea partidelor extremiste. Nici data alegerilor din 2025 nu a fost stabilită fără a pendula între diverse variante.

Suprapunerea celor două calendare a implicat și un efort semnificativ de organizare administrativă.

S-au înființat două birouri electorale centrale și două rânduri de administrații la nivel de circumscripție, ceea ce a condus la limitarea posibilității de a urmări în mod coerent activitatea acestora. În plus, o mare parte din personalul administrativ a fost același, ceea ce a pus o presiune semnificativă asupra celor care au asigurat funcționarea administrației electorale. Activitatea BEC-urilor a fost în general transparentă, dar ședințele nu au fost publice, contrar recomandărilor Codului bunelor practici în materie electorală al Comisiei de la Veneția³. Niciunul dintre cele 2 BEC-uri nu a „identificat necesitatea” de a se întâlni cu observatorii VotCorect care au solicitat întâlniri cu mai multe instituții electorale⁴.

Transparența BEC-urilor, care se realizează în mare prin publicarea mapei de lucru de la ședințe și a unor comunicate de presă, este insuficientă, întrucât nu este evident dacă lucrările se bazează pe colegialitate, acces egal la informații sau decizii informate din partea tuturor membrilor birourilor. Deși există mai multe recomandări de transparentizare a activității administrației electorale – inclusiv prin ședințe publice și publicarea proceselor verbale – formulate de ODIHR și organizații civice din România, în ultimii ani nu am văzut decât îmbunătățiri marginale⁵.

Cadrul legislativ

Legislația electorală nu a fost modificată semnificativ pentru aceste alegeri, așa cum s-a întâmplat la cele din iunie. OUG 98/2024 a introdus modificări mai degrabă tehnice. **Au existat însă critici legate de unele din deciziile BEC-urilor.** Atât BEC-ul înființat pentru alegerile locale, cât și cel pentru parlamentare au trebuit să definească ce înseamnă candidat independent – dacă se referă la procedura de înregistrare sau la apartenența la un partid politic. Un astfel de concept ar fi trebuit definit în lege, nu printr-o decizie care se aplică unui singur scrutin.

Prin controversata Hotărâre 5H/20.09.2024, contestată în instanță, s-au redefinit condițiile pentru definirea partidului parlamentar: partidele care nu au intrat în parlament la alegerile anterioare, dar au 7 senatori sau 10 deputați la data declanșării calendarului electoral, trebuie să mențină acest număr de parlamentari pe toată durata perioadei electorale. Hotărârea BEC modifică legea care face referire doar la data declanșării calendarului electoral. Partidul DREPT, care a pierdut reprezentanții în birourile electorale în urma acestei decizii (ce-i drept, după ce a exclus 5 parlamentari), a contestat-o în instanță. Dosarul a fost înregistrat în septembrie, dar ÎCCJ a dat dreptate partidului de-abia pe 19

² „PSD și PNL își bat joc din nou de regulile democrației”, 9 iulie 2024

³ Comisia de la Veneția, Codul bunelor practici în materie electorală

⁴ Expert Forum, Cele două BEC-uri pentru parlamentare și prezidențiale au refuzat să se întâlnească cu VotCorect, întrucât nu au identificat o „necesitate”, 12 noiembrie 2024

⁵ Vezi rapoartele <https://expertforum.ro/?s=fiecarevot> și <https://expertforum.ro/?s=final>. Vezi rapoartele ODIHR

Atenție, cade democrația!

decembrie, la mult timp după finalizarea alegerilor⁶. **Acest context ilustrează funcționarea limitată a mecanismelor de contestare a procedurilor electorale.**

Finanțarea campaniei electorale și controlul acesteia

Unul din aspectele care au afectat fundamental integritatea procesului electoral este modul în care s-au finanțat campaniile electorale: venituri nedeclarate, provenite din surse discutabile, abuz de subvenții și control ineficient. Cea mai mare controversă rămâne lipsa de acțiune a Autorității Electorale Permanente cu privire la controlul (ne)finanțării campaniei lui Călin Georgescu. Autoritatea este singura instituție care ar fi putut sesiza faptul că un candidat, care cu o săptămână înainte de alegeri era cotate cu aproape 10% în sondaje, nu a declarat niciun venit și nicio cheltuială, ceea ce este imposibil⁷.

Mai rău, AEP nu a mai afișat raportările săptămânale legate de venituri și cheltuieli pe care agrease să le publice regulat, chiar în lipsa unei prevederi legale specifice⁸ – această lipsă de transparență e un eșec fundamental de integritate. Chiar și după apariția unor indicii în spațiul public privind posibilele ilegalități și a unor sesizări transmise către AEP, reacția instituțională a fost limitată, iar informațiile cu privire la plângerile penale formulate de instituție neclare. În ciuda criticilor dure la adresa conducerii instituției, bazate inclusiv pe apariția unor indicii care reflectau posibile legături cu persoane din anturajul candidatului Călin Georgescu, președintele Toni Greblă nu și-a prezentat demisia, deși i-a fost solicitată de organizații civice, partide și cetățeni.⁹ În cele din urmă, acesta a fost demis de Parlament în februarie 2025; motivele invocate nu au inclus însă și acest motiv.

Un alt element important legat de finanțarea politică rămâne **clivajul fundamental între cele șase partide care au primit în 2024 subvenții de 387 de milioane de lei, și celelalte partide politice care își fac campanie cu resurse foarte limitate**. Partidele care beneficiază de subvenții au cheltuit peste jumătate din bani pentru presă și propagandă¹⁰, în mare parte înainte de începerea campaniei, limitând competiția electorală, agenda publică și șubrezind independența presei. Subvențiile și rambursările cheltuielilor pentru competitorii care obțin mai mult de 3% la alegeri au însumat în 2024 mai mult de un miliard de lei. **Politica din România a ajuns să fie finanțată aproape integral de stat, transformând partidele în entități care se îndepărtează serios de la scopul fundamental al acestora.**

O dovadă a modului în care unul dintre partide a cheltuit abuziv fondurile publice pentru a manevra organizarea alegerilor este investigația publicată de Snoop.ro în luna decembrie. Aceasta arată că promovarea pe TikTok a lui Călin Georgescu s-a construit pe o campanie plătită chiar de PNL.¹¹ Deși firma de consultanță care a făcut campania a susținut că nu a observat faptul că o parte din mesaj fusese schimbat de către influencerii plătiți prin platforma FameUp (#echilibriseriozitate

⁶ Vezi dosarul nr 6091/2/2024

⁷ Finanțarea campaniei se desfășoară exclusiv prin conturi bancare, iar orice cheltuială se face de către competitorul electoral. Nu se pot realiza bunuri sau servicii în regie proprie (inclusiv producție video sau publicitate electorală), acestea trebuie contractate de pe piață.

⁸ EFOR a solicitat pe 18 noiembrie AEP să publice aceste date, care nu mai fuseseră accesibile de pe 8 noiembrie.

⁹ Demisia a fost cerută de peste 30 de organizații civice. Declic a inițiat o petiție semnată de zeci de mii de cetățeni.

¹⁰ Contracte cu presa pentru promovarea partidelor politice și materiale de promovare, inclusiv corturi, bannere etc.

¹¹ Snoop.ro, „Investigație: ANAF a descoperit că PNL a plătit o campanie care l-a promovat masiv pe Călin Georgescu pe TikTok”, 20.12.2024

Atenție, cade democrația!

transformată în #echilibrusivverticalitate), tăcerea liberalilor și achitarea unei campanii compromise ridică semne de întrebare. Este greu de crezut că un partid politic ar cheltui milioane de lei pentru o campanie civică, în apropierea alegerilor, pentru a descrie cum arată un președinte ideal în teorie, fără să realizeze că a fost compromisă. Cum este greu de crezut și că ar fi cheltuit milioane de euro doar pentru promovarea unei cărți, cum a făcut în vara lui 2024 cu panourile care l-au promovat pe Nicolae Ciucă. Cert este că AEP ar trebui să verifice pe ce cheltuieli banii partidele politice – nu doar financiar, dar și pe conținut, întrucât acesta poate fi contrar reglementărilor legale.

Și sursele veniturilor private, care au reprezentat majoritatea finanțării în 2024, trebuie verificate cu mult mai mare atenție, prin colaborare instituțională. EFOR a arătat că la parlamentare au existat candidați fără niciun venit în declarația de avere, dar care au înregistrat contribuții de 40 de mii de euro în campanie, ceea ce este imposibil.¹² Similar, am demonstrat că în 2020, persoane cu venituri mici au împrumutat partidele cu câte 450 mii de lei. Activitățile de control nu țin doar de AEP, ci trebuie realizate în parteneriat cu ANI, cu băncile sau cu Oficiul Național de Prevenire și Combateră a Spălării Banilor. Dacă ne uităm doar la facturile sau contractele declarate de competitori, dar nu le punem în context pentru a confirma că reflectă realitatea, atunci riscăm să avem un sistem de finanțare politică foarte corupt. În plus, statul returnează toate aceste cheltuieli, deci furnizăm bani curați unor candidați sau partide despre care nu știm până la capăt cum își finanțează campania.

Deciziile Curții Constituționale

Probabil cea mai importantă componentă care a afectat procesul electoral din toamnă și încrederea publicului în acesta a fost emiterea unor **hotărâri de către Curtea Constituțională cu privire la înregistrarea candidaților, renumărarea voturilor și anularea alegerilor**. Cele trei decizii trebuie privite laolaltă.

Despre predictibilitate

Prima decizie a fost eliminarea candidatei Diana Șoșoacă prin **Hotărârea 2/5.10.2024**.¹³ Aceasta a fost criticată întrucât afectează esența democrației, deoarece respingerea candidaturii s-a făcut pe baza evaluării unor comportamente.¹⁴ Chiar dacă Diana Șoșoacă a comis mai multe fapte care fac obiectul unor dosare penale și testează deseori valorile democratice, eliminarea din competiție nu a survenit ca urmare a unei decizii judecătorești sau a unor fapte prevăzute în legea electorală sau penală, ci a unei judecăți de natură morală realizată de CCR pornind de la valori constituționale. Până la momentul publicării acestui raport, noua candidatură a lui Călin Georgescu a fost respinsă, pornind de la hotărârile CCR din 2024. Acestea au creat un cadru legal nou, în care BEC a primit mai multe atribuții în verificarea constituționalității candidaților. Cu toate acestea, aceste modificări nu au fost transpuse în legislație pentru a oferi o claritate mai mare cu privire la atribuțiile instituțiilor și la criteriile de validare a mandatelor.

Stabilitatea și predictibilitatea legislației sunt elemente fundamentale pe care Constituția și deci CCR trebuie să le garanteze.

¹² Expert Forum, „Finanțarea campaniei electorale pentru alegerile parlamentare: sursa veniturilor”, 16 decembrie 2024

¹³ Hotărârea CCR nr.2 din 5 octombrie 2024 privind contestarea înregistrării candidaturii doamnei Diana Iovanovici-Șoșoacă la alegerile pentru Președintele României din anul 2024

¹⁴ Scrisoare deschisă, „Eliminarea arbitrară din competiția electorală a unui candidat al opoziției este inacceptabilă într-o democrație”, 8 octombrie 2024

Atenție, cade democrația!

În același timp, trebuie să ne uităm la **sistemul ineficient de colectare și verificare a semnăturilor de susținere**. Deși există constant dubii legate de veridicitatea modalității de colectare a semnăturilor, numărul acestora (200.000) nu a fost redus la prezidențiale sau la europarlamentare. BEC verifică documentele și semnăturile de susținere depuse de candidați doar administrativ, inclusiv ca urmare a Hotărârii CCR 4/2019.¹⁵ Dovada ineficienței sistemului actual rezultă și din numărul mare de plângeri penale depuse, care sunt investigate de parchete pe durata mai multor ani. La alegerile din 2019, BEC a formulat opt plângeri penale, despre a căror soartă nu știm prea multe.¹⁶ Anul acesta au fost depuse plângeri penale cu privire la legalitatea listelor de susținători, existând suspiciuni în cazul celor de la europarlamentare depuse de Silvestru Șoșoacă¹⁷, SOS România¹⁸, dar și cu privire la listele SOS România la parlamentare.¹⁹ Există mijloace legale foarte limitate de a sancționa un candidat care a girat astfel de comportament și este ales ca urmare a depunerii unor semnături de susținere obținute prin mijloace ilegale.

Transparența, bat-o vina!

Cea de-a doua hotărâre controversată a CCR este nr. 30/2.12.2024, legată de renumărarea buletinelor de vot, survenită în urma unei cereri de anulare a alegerilor formulată de candidatul Cristian-Vasile Terheș pe 26 noiembrie.²⁰ Procesul s-a bazat de procesele verbale din trei secții de votare, în care s-ar fi transferat voturi incorect de la candidatul Ludovic Orban, acuzațiile fiind nefondate și cu siguranță insuficiente pentru a conduce la o renumărare a peste nouă milioane de buletine de vot. Termenul nerealist de renumărare, adică 28 noiembrie (a doua zi), a fost prelungit până pe 2 decembrie. În final, CCR a constatat că nu a existat o fraudă care să afecteze ordinea candidaților, ci „unele deficiențe de ordin organizatoric și administrativ ale procesului electoral”.

Renumărarea nu este reglementată de lege, iar BEC a emis instrucțiuni repede pe baza comunicatului CCR.²¹ Procedura nu a fost transparentă, procesul nu a putut fi observat, iar BEC a instruit birourile de circumscripție, responsabile pentru renumărare, să nu permită accesul observatorilor, deși unele dintre acestea – contactate de către Coaliția VotCorect – ar fi fost de acord cu observatorii. Organizații membre ale coaliției au acționat în judecată BEJ-urile, însă doar Tribunalul Ilfov și București (pentru sectorul 4) au decis în aceeași zi să permită observarea renumărării. **Și această situație reflectă**

¹⁵ În cazul respingerii candidaturii lui Viorel Cataramă la alegerile prezidențiale din 2019 BEC a emis Hotărârea nr. 10/D din 20.09.2019, prin care stabilea că „un număr de 94.170 de semnături, din totalul de 230.341 prezentate de candidatul Viorel Cataramă, au fost înlăturate de Biroul Electoral Central pentru că ar prezenta „elemente de similitudine evidente”. Decizia CCR 4/2019 a admis contestația formulată de candidat și a anulat decizia BEC. A se vedea și raportul EFOR „Candidaturile depuse pentru alegerile europarlamentare din 9 iunie: cine sunt candidații și de ce legea este defectuoasă”

¹⁶ Hotnews, „BEC a sesizat Parchetul în privința semnăturilor false depuse de opt candidați la prezidențiale. Cataramă și Cumpănașu, printre cei vizați”, 25.09.2019

¹⁷ Digi24, „Silvestru Șoșoacă a fost pus sub control judiciar în dosarul falsificării semnăturilor pentru europarlamentare”, 5.06.2024

¹⁸ Comunicat AEP 13.12.2024. Motivarea a fost publicată în Monitorul Oficial de-abia pe 16 decembrie 2024

¹⁹ BEC a înaintat o plângere penală în septembrie 2024 cu privire la posibile infracțiuni de fals în înscrisuri.

²⁰ Vezi Hotărârea CCR 30/2.12.2024 Mai multe cereri de intervenție înaintate de persoane fizice sau juridice au fost respinse ca inadmisibile.

²¹ Renumărarea este reglementată doar la nivelul secției de votare și la nivelul biroului electoral județean, însă pentru situații în care există probleme în procesul de întocmire a procesului verbal. Vezi Decizia nr.205D/28.11.2024

Atenție, cade democrația!

eficiența limitată a accesului la justiție, mai ales că unele instanțe au dat termene pentru soluționare chiar și după câteva săptămâni.

CCR a validat turul 1 cu privire la validarea pe 2 decembrie fără ca renumărarea să se finalizeze. Datele parțiale²² au arătat că nu s-a schimbat ordinea candidaților care ar fi intrat în turul al doilea, deși au existat mici diferențe cu privire la voturile valabile înregistrate pentru aceștia.

Atacuri cibernetice și inacțiune instituțională

Important este că pe 28 noiembrie avusese loc și ședința CSAT cu privire la riscurile legate de alegeri. CSAT constatare că au existat atacuri cibernetice, și că un candidat a beneficiat de o creștere masivă pe TikTok și a încălcat legislația electorală și pe cea privind finanțarea campaniilor electorale.²³ S-a discutat despre „acțiunile unor actori cibernetici statali și non-statali asupra unor infrastructuri IT&C”. Deși CSAT a solicitat mai multor autorități să ia măsuri urgente cu privire la aceste aspecte, o săptămână mai târziu acestea se lăsau așteptate. STS a comunicat public în aceeași zi că deși au existat atacuri asupra infrastructurii electorale, acestea nu au afectat integritatea procesului electoral²⁴ – care, la urma urmei, se desfășoară pe hârtie, cu buletine de vot tipărite și procesele verbale completate de membrii birourilor electorale. Așadar, nu este clar cum au fost afectate sistemele IT și rezultatele.

Dincolo de atacuri cibernetice și TikTok, e important să recunoaștem că activarea susținătorilor lui Călin Georgescu și a partidelor extremiste la parlamentare s-a realizat și în comunități. TikTok a fost o platformă de comunicare, care a dublat eforturile unor comunități religioase, printre altele, de a atrage alegătorii și de a-i construi o platformă lui Georgescu și indirect Partidului Oamenilor Liberi. Deși s-a acuzat mult interferența Federației Ruse – reală, de altfel – și s-au identificat mecanisme asemănătoare celor utilizate în Bulgaria sau Republica Moldova (finanțare, organizare prin Telegram, campanii de dezinformare etc.), nu putem crede că tot acest scenariu n-a fost susținut serios de actori din România.

La solicitarea a 13 ONG-uri au fost desecretizate pe 5 decembrie rapoartele serviciilor secrete, care au confirmat multe din informații deja existente public.²⁵ Este de neînțeles cum aceste informații deținute de servicii și CSAT nu au ajuns decât foarte târziu la CCR, parchete²⁶ sau public. Ce s-ar fi întâmplat dacă nu exista acea cerere de desecretizare? Lipsa unor acțiuni adecvate, la timp și proporționale, deși aceste fapte erau cunoscute, indică fie incompetența instituțiilor care ar fi trebuit să se ocupe de asigurarea securității alegerilor, ori – poate și mai rău – o inacțiune asumată, în cunoștință de cauză. Mai grav este că nicio demisie nu a fost prezentată ulterior acestor evenimente, ceea ce sugerează un eșec instituțional îngrijorător care se încearcă acum a fi acoperit și uitat.

²² Vezi site-ul BEC

²³ Comunicatul CSAT, 28.11.2024

²⁴ Comunicat de presă STS, 28 noiembrie

²⁵ Scrisoare deschisă, 4 decembrie 2024

²⁶ Parchetul General s-a autosesizat pe 5 decembrie pentru săvârșirea unor infracțiuni electorale care ar fi influențat procesul de vot, prin metode precum coruperea alegătorilor, inclusiv în mediul online, cu scopul de a-i determina să voteze un anumit candidat, dar și pentru spălare de bani sau finanțare ilegală a campaniei.

Atenție, cade democrația!

Anularea alegerilor sau decizia deciziilor

După acest moment, CCR a primit mai multe cereri de anulare a alegerilor.²⁷ Deși pe 5 decembrie anunța că poate examina doar contestații formulate de către candidații calificați în turul 2, o zi mai târziu s-a autosesizat și a anulat alegerile. Anularea nu s-a făcut pornind de la plângerile menționate anterior, ci pe baza rolului de „garant al supremației Constituției”.²⁸ În spațiul public au apărut numeroase critici privind lipsa unor dovezi solide care să substanțieze decizia CCR. În luna februarie, Călin Georgescu și persoane din anturajul acestuia au fost puse sub acuzare pentru mai multe infracțiuni, inclusiv cele legate de finanțarea ilegală a campaniei, instigare la acțiuni împotriva ordinii constituționale și promovarea ideilor de extremă dreaptă. **Alegerile nu ar trebui anulate pe motive care țin de finanțare ilegală (care este o faptă penală) sau pentru că un candidat s-a promovat pe TikTok mai mult decât alții, fără a avea dovezi foarte solide. Anularea alegerilor nu este o decizie comună și nici banală, fiind una extremă, care ar trebui foarte bine motivată și bazată de dovezi de necontestat.** În plus, opinia publicată în februarie de Comisia de la Veneția referitor la condițiile și standardele legale în baza cărora o curte constituțională poate anula alegerile adaugă câteva alte elemente importante, care ar trebui reglementate în legislație: rolul curților constituționale în anulare alegerilor și modalitățile în care acestea se pot sesiza, sau motivele pentru care alegerile pot fi anulate ținând cont de inovațiile tehnologice.

Modalitatea prin care au fost anulate alegerile

CCR a anulat alegerile în mijlocul procesului de votare, pe baza unui rol care nu e clar reglementat de lege sau de Constituție. Hotărârea nu a stabilit un termen limită pentru alegeri și a lăsat la latitudinea guvernului să ia această decizie – singura limitare fiind perioada minimă de 75 de zile necesară pentru a organiza procesul. CCR a constatat și că mandatul președintelui se prelungește conform art. 83 alin. (2) din Constituție, potrivit căruia Președintele în funcție „exercită mandatul până la depunerea jurământului de Președintele nou-ales”. Conform alin (3), mandatul poate fi prelungit în caz de război sau catastrofă, dar doar prin lege organică, de către Parlament. În lipsa unui text constituțional specific acestei situații, decizia CCR pare a fi mai degrabă o prelungire mascată de mandat a președintelui Iohannis și o interpretare la limită a Constituției. **Această lipsă de predictibilitate nu a făcut decât să scadă și mai mult încrederea în instituții și în procesul electoral.**

Un efect nefast al acestui an electoral este diviziunea societală și reducerea vertiginoasă a încrederii deja scăzute în stat. Va fi nevoie de un efort politic și instituțional serios pentru a reconstrui încrederea în proceduri, în capacitatea statului de a sancționa (finanțarea ilegală sau apologia legionarismului pentru început) și de a construi instituții pe competență, nu pe clientelism și scheme politice. Trebuie să recăpătăm și încrederea partenerilor străini (NATO, UE), care se uită probabil foarte confuzi la toată această poveste. Este dificil ca acest lucru să se întâmple rapid și hotărât, mai ales că PSD și PNL, acele partide care au atras nemulțumirea publică și au generat un vot masiv anti-sistem, au revenit la putere și nu par a adopta o schimbare reală – dimpotrivă. PNL nu a explicat clar nici până acum ce s-a întâmplat cu campania de pe TikTok. Societatea civilă și o parte a presei care nu e vândută sau acaparată politic au atras constant atenția asupra efectelor negative ale politicizării unor instituții cheie și a competiției pentru putere din interiorul serviciilor secrete, iar acum probabil s-a văzut foarte clar care sunt aceste efecte. Funcționarea bună a acestor instituții este esențială și pentru integritatea procesului electoral, nu doar pentru ce se întâmplă între alegeri.

²⁷ SNSPA, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, Calea Europeană și Cristian Terheș.

²⁸ Conform art.146 lit.f) din Constituție, art.37 (1) din Legea nr.47/1992, art.3 din Legea nr.370/2004. Anularea s-a făcut prin Hotărârea nr.32 din 6 decembrie 2024.

Recomandări

Într-un scenariu optimist, pe lângă prioritățile deja menționate, aceștia ar fi câțiva dintre pașii necesari pe care o țară funcțională ar trebui să îi adopte pentru a remedia măcar parțial situația:

- › **Instituțiile responsabile trebuie să comunice cât mai repede, clar și credibil** cu privire la evenimentele din ultimele luni – cine este vinovat, pentru ce – și să sancționeze prin demiteri sau proceduri administrative și/sau penale pe cei care au încălcat legea. Este greu de organizat noi alegeri fără o explicație reală despre ceea ce s-a întâmplat.
- › **Conducătorii instituțiilor care nu și-au îndeplinit atribuțiile în mod evident ar trebui demși.**
- › Trebuie să vedem **investigații penale cu rezultate rapide și credibile** cel puțin pentru finanțare ilegală, apologia legionarismului, semnături de susținere colectate ilegal.
- › **Serviciile secrete trebuie să se afle sub un control civil real**, care să monitorizeze modul în care acestea (nu) își fac treaba. Lipsa conducerii SRI pe o perioadă îndelungată trebuie soluționată.
- › CCR ar trebui să decidă obiectiv, cu respectarea principiilor constituționale – însă aceasta nu se poate realiza fără **numirea unor judecători echidistanți**, fără trecut politic sau controversat. Următoarele numiri nu se pot face fără aceste principii.

Sunt prioritare cel puțin câteva reforme legislative în domeniul electoral:

- › **Legislația privind alocarea de subvenții**, care afectează profund independența presei și egalitatea procesului electoral, dar și modul în care se finanțează campaniile în România;²⁹
- › **Transparența administrației electorale**
- › **Mecanismele de înregistrare a candidaților**
- › **Elaborarea unui Cod Electoral unificat**

În acest sens, iată câteva idei reformatoare:

- › Legislația privind finanțarea campaniei și-a arătat limitele și trebuie deschisă o discuție serioasă, cât mai urgent, pentru modificarea acesteia. Trebuie continuată dezbaterea despre proiectul PL-x nr. 516/2023, care introduce obligații pentru marcarea tuturor materialelor de publicitate politică (adică și în afara campaniei) și obligă partidele să raporteze periodic cum se cheltuie acești bani.³⁰
- › Trebuie reduse bugetele pentru subvenții și limitată folosirea acestora pentru campanii semnificative de promovare în presă sau realizarea de materiale de propagandă cu foarte mulți bani în precampanie.
- › Trebuie modificate regulile privind campania electorală pentru a permite utilizarea materialelor electorale stradale în campanie – acestea fiind acum aproape complet interzise.
- › Definiția materialelor de campanie trebuie extinsă, întrucât este foarte limitată și permite apariția unor abuzuri.
- › Metodologia și capacitatea de monitorizare a veniturilor și cheltuielilor de către AEP trebuie consolidată, astfel încât instituția să nu fie doar un simplu controlor de documente.

²⁹ Vezi o listă de propuneri concrete formulate de EFOR <https://expertforum.ro/scrisoare-deschisa-banii-pentru-partide-o-problema-nerezolvata/>

³⁰ Proiectul a rămas blocat la Camera Deputaților din octombrie 2023.

Atenție, cade democrația!

- › Trebuie luate măsuri suplimentare pentru verificarea sursei veniturilor în campanii.
- › Ședințele birourilor electorale trebuie să fie publice, iar autoritățile electorale ar trebui să permită un dialog real cu observatori. Legea ar trebui să prevadă posibilitatea de a observa întreg procesul electoral, nu doar ziua votului.
- › Se colectează un număr semnificativ de semnături fără a exista mecanisme reale de confirmare a veridicității acestora și fără un cadru legislativ funcțional care să permită eliminarea în timp util a candidaților care încalcă legislația. Acest număr ar trebui redus, pentru a crește încrederea în proces, iar criteriile de evaluare ar trebui să permită autorităților să ia măsuri prompte în cazul unor încălcări flagrante ale legii.
- › Legea ar trebui să prevadă clar cum se poate face renumărarea și că poate fi observată – atâta timp cât este o procedura prin care se țintește stabilirea „adevărului”, atunci ea cu siguranță ar trebui să fie mai transparentă chiar și decât procedura inițială.
- › Legislația ar trebuie să reglementeze clar modul în care pot fi anulate alegerile și atribuțiile instituțiilor implicate în proces.
- › Legea trebuie să crească transparența procesului de luare a deciziilor cu privire la contestarea candidaturilor, inclusiv prin posibilitatea ca persoanele ale căror candidaturi sunt contestate să participe la ședințele CCR.
- › Legislația ar trebui să reglementeze mai clar rolul Biroului Electoral Central în verificarea pe fond a candidaților, ca urmare a hotărârilor CCR din 2024.

Septimius Pârvu este expert în bună guvernare și alegeri din partea organizației Expert Forum și a Coaliției VotCorect. Monitorizează alegeri, finanțarea partidelor și recomandă măsuri de îmbunătățire.

Atenție, cade democrația!

Guvernare: abuz de ordonanțe, lipsă de transparență și de dezbateri publice

de Ovidiu Voicu

Ipoteza centrală a acestui capitol este că o guvernare responsabilă favorizează un proces de reglementare transparent și incluziv, chiar dacă acesta implică eforturi și posibile costuri suplimentare. România are un cadru legislativ și de politici publice suficient de solid și coerent pentru a asigura o reglementare responsabilă. Din nefericire, ca în multe alte domenii, acest lucru se dovedește adesea a fi o formă fără fond. Se creează un cerc vicios, alimentat de neîncrederea generalizată din societate, capacitatea scăzută a administrației, ineficiența Parlamentului și lipsa de interes pentru implicare civică. Folosirea sistematică a ordonanțelor de urgență ca instrument de legiferare, adică transformarea excepției în regulă, este simptomul cel mai vizibil al problemei. Plecând de la acest simptom, vom argumenta că, pentru rezolvarea problemei, avem nevoie de reforme consistente la nivelul Parlamentului și al administrației publice, dar și de o investiție în programe de participare civică. Vestea bună este că avem un stoc important de cunoaștere, resurse și chiar un program de țară, aderarea la OECD. Trebuie însă voință politică.

Reglementare: un cadru legislativ solid

Cadrul legislativ din România oferă un fundament solid pentru un proces legislativ deschis și responsabil, sprijinit pe trei piloni: calitatea reglementărilor, transparența decizională și rolul Parlamentului în procesul legislativ.

Instituțiile publice au obligații legale detaliate privind **calitatea instrumentelor de fundamentare și redactarea propunerilor de acte normative**. România a avut strategii succesive pentru bună reglementare, sub diverse nume. Creșterea calității reglementărilor este unul din capitele cheie în procesul de aderare a României la OECD. În ultimii ani, țara noastră a beneficiat de mai multe proiecte de asistență tehnică în acest domeniu, finanțate din fonduri europene și naționale.³¹

Transparența decizională este o componentă esențială a bunei reglementări, probabil mai vizibilă decât preocuparea pentru calitate. Legislația din România stipulează proceduri clare și detaliate, acordă un rol important asociațiilor și fundațiilor legal constituite și promovează participarea activă a partenerilor sociali.

Rolul constituțional al Parlamentului de „unică autoritate legiuitoare a țării” completează tabloul procesului decizional responsabil pentru legislația primară. În Parlament sunt reprezentate toate curentele politice relevante și Opoziția are posibilitatea să contribuie direct la procesul legislativ. Regulamentele celor două Camere favorizează dezbaterile și participarea tuturor celor interesați.

³¹ Analiza exhaustivă a domeniului bunei reglementări depășește cu mult obiectivele acestui capitol. Este, în sine, un subiect de cercetare. Un bun început pentru a înțelege mai bine domeniul este pagina dedicată a Secretariatului General al Guvernului, care prezintă strategiile și politicile curente privind evaluarea impactului reglementărilor.

Atenție, cade democrația!

Regulile în vigoare sunt menite să asigure și **predictibilitate**. Programul de guvernare aprobat de către Parlament se presupune că include intențiile de legiferare pe durata de patru ani a unui mandat. Anual, Guvernul are obligația de a anunța formal Parlamentul cu privire la prioritățile sale legislative, iar acestea sunt abordate cu celeritate în dezbaterile parlamentare. Guvernul trebuie să întocmească și să respecte planuri anuale de lucru care acoperă toate domeniile de activitate și se referă și la legislația secundară (hotărâri, ordine). Toate acestea sunt documente publice și astfel permit celor interesați să anticipeze schimbările legislative.³²

Implementare: Guvernul legiferează prin ordonanțe

Pentru un proiect de lege, traseul legislativ – analiza preliminară, fundamentare, redactare inițială, dezbatere publică, finalizarea textului și dezbaterile parlamentare – ar trebui să dureze până la șase luni, sau chiar mai mult în cazul propunerilor complexe sau care implică negocieri mai ample. Durata procesului este un cost asumat de către o guvernare responsabilă.

Legislația a luat în considerare și situațiile de urgență, în care rapiditatea deciziei este esențială. Constituția prevede delegarea puterii legislative de la Parlament către Guvern, prin intermediul ordonanțelor simple (dacă sunt adoptate în timpul vacanței parlamentare) sau de urgență (în timpul sesiunilor). Ordonanțele Guvernului au putere de lege și intră în vigoare imediat după adoptare. Ele sunt ulterior dezbătute de Parlament, care le poate modifica sau chiar respinge.

Tot în scopul rezolvării unor urgențe, termenele din procedura privind transparența decizională pot fi reduse, la limită chiar ignorate complet, dacă inițiatorul unui act normativ consideră (teoretic, și dovedește) că este o urgență. În Parlament există o procedură de urgență care poate scurta termenele. „Recordul” aparține unei legi adoptate în două zile de ambele Camere (este vorba de un proiect care introducea unele bonusuri pentru profesori înaintea alegerilor prezidențiale din 2014).

De la excepție la regulă: „trenulețul” urgenței

Ce se întâmplă însă dacă urgența devine (aproape) regula? *Tabelul 1* prezintă numărul total de acte cu putere de lege adoptate în perioada 2021-2024. Anual, numărul ordonanțelor guvernului reprezintă între jumătate și două treimi dintre legile din România. Numărul este chiar mai mare, pentru că aproximativ parte dintre legi sunt, de fapt, pentru aprobarea sau (în mai puține situații) respingerea unor ordonanțe.

Mai mult, în ultimii ani a intrat în vocabularul politic sintagma „ordonanța-trenuleț”, adică un act normativ care reglementează numeroase subiecte, unele fără legătură între ele. Guvernul apelează tot mai des la acest artificiu. Numărul de ordonanțe scade, dar în realitate numărul de reglementări prin procedura excepțională crește.

Comisia Europeană include în fiecare an, în Rapoartele privind Statul de Drept, o referință la perpetuarea abuzului de ordonanțe de urgență. Cel mai recent raport, din 2024, citează îngrijorările

Tabelul 1. Numărul de ordonanțe adoptate de Guvern, respectiv legi adoptate de Parlament, în perioada 2021 – 2024

An	Nr. Ordonanțe (OUG+OG)	Nr. Legi
2021	164 (145 + 19)	323
2022	229 (192 + 37)	385
2023	173 (131 + 42)	431
2024	199 (156 + 43)	332

³² Acest proces se oglindește și la nivel județean și local, cu păstrarea proporțiilor. Hotărârile Consiliilor Locale, respectiv Județene, respectă aceleași principii. Complexitatea temele este mai scăzută, la fel și durata întregului traseu. Regulile privind calitatea reglementărilor sunt mai puțin stricte, dar cele referitoare la transparența decizională sunt identice.

Atenție, cade democrația!

mediului de afaceri privind utilizarea frecventă a ordonanțelor ca fundament al neîncrederii structurale în capacitatea guvernului, și sursă majoră de nemulțumire privind calitatea reglementărilor.³³

În 2022, Comisia de la Veneția a formulat un punct de vedere asupra pachetului de legi privind justiția adoptat de România. Opinia cuprinde o analiză a modului de reglementare prin ordonanțe, și se oprește să observe că nu găsește nicio justificare a unei astfel de abordări atât timp cât există un Parlament funcțional. **Comisia critică folosirea pe scară largă a ordonanțelor**, în general, și în particular în domeniul justiției, observând și că această practică duce la o calitate scăzută a reglementărilor.³⁴

Abuzul urgenței și subminarea transparenței decizionale

Societatea civilă din România a criticat constant excesul de ordonanțe din perspectiva încălcării drepturilor fundamentale.³⁵ Este o opinie preluată și în rapoartele periodice ale Agenției Europene pentru Drepturi Fundamentale (FRA).³⁶

În luna martie 2022, sub pretextul urgenței generate de războiul Rusiei împotriva Ucrainei, Guvernul a adoptat o ordonanță de urgență prin care a modificat legea transparenței decizionale.³⁷ Guvernul a introdus excepții largi de la procedura standard de transparență și astfel permite inițiatorilor să decidă arbitrar. Ordonanța a fost atacată la Curtea Constituțională de către Avocatul Poporului, la solicitarea societății civile, dar CCR încă nu a analizat cauza la peste doi ani și jumătate de la sesizare. La rândul său, Parlamentul refuză să dezbată proiectul de lege pentru adoptarea sau respingerea ordonanței, în timp ce autoritățile publice îl folosesc fără reținere. Într-o poziție de tip *Amicus Curiae* trimisă CCR în anul 2023, un grup de ONG-uri a semnalat faptul că excepția nu este folosită doar pentru legislația legată de consecințele războiului, ci în multe alte domenii. Spre exemplu, toată legislația privind PNRR a fost adoptată ca urgență.³⁸

Aceeași excepție a fost utilizată de către Guvern pentru a modifica, tot prin ordonanță de urgență, legislația electorală în cursul anului 2024. Modificările haotice au contribuit la rezultatul dezastruos pentru democrație, anularea istorică a alegerilor prezidențiale. În ianuarie 2025, Guvernul a recidivat și a modificat din nou prin ordonanță de urgență legea electorală, în vederea organizării alegerilor prezidențiale, act criticat de numeroase voci neutre.³⁹

³³ Comisia Europeană, 2024 Rule of law report

³⁴ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Opinion on Emergency Ordinances GEO No. 7 and GEO No. 12 amending the Laws of Justice, adopted by the Venice Commission at its 119th Plenary Session (Venice, 21-22 June 2019)

³⁵ Spre exemplu, rapoartele anuale Starea Democrației publicate de Coaliția ONG-uri pentru Cetățean.

³⁶ FRA: the EU's Rights Agency, Rapoarte periodice privind spațiul civic.

³⁷ Ordonanța de urgență a Guvernului nr.16/2022 pentru modificarea art.7 alin.(13) din Legea nr.52/2003 privind transparența decizională în administrația publică

³⁸ AMICUS CURIAE (CCR) privind excepția de neconstituționalitate a Ordonanței de Urgență a Guvernului nr.16/2022 pentru modificarea art.7 alin.13 din Legea nr.52/2003 privind transparența decizională în administrația publică, formulată de Avocatul Poporului la 24 martie 2022

³⁹ Spre exemplu, reacția Coaliției ONG-uri pentru Cetățean, „Modificarea legii electorale trebuie făcută transparent și fără a afecta drepturile fundamentale ale cetățenilor

Atenție, cade democrația!

Implementare: ineficiența Parlamentului

Orice ordonanță merge în Parlament pentru adoptare, cu sau fără modificări, sau respingere. Teoretic, Parlamentul își exercită în cele din urmă autoritatea. Este însă o problemă faptul că ordonanța produce efecte până la decizia Parlamentului, iar această decizie poate să vină după mulți ani. **În ianuarie 2025, se află încă în dezbatere ordonanțe de urgență emise de Guvern în anul 2002.** Această observație ne conduce la a doua problemă fundamentală: ineficiența Parlamentului.

Tabelul 2 ne arată numărul de noi inițiative legislative intrate pe agenda parlamentară în ultimii patru ani: între 600 și peste 800 de inițiative anual, de două sau trei ori mai mult decât numărul de legi efectiv adoptate (conform *Tabelului 1*). O parte dintre acestea sunt inițiate de Guvern și, așa cum am văzut, cea mai mare parte sunt ordonanțe. Este fizic imposibil pentru Parlament să dezbată toate aceste legi într-un interval rezonabil, în condițiile în care legislativul este în sesiune doar nouă luni în fiecare an, și se lucrează efectiv doar trei zile pe săptămână. Așa se face că, la începutul anului 2025, în procedură parlamentară se aflau nu mai puțin de 2.415 propuneri legislative, dintre care 510 inițiate de Guvern. Cele mai vechi sunt din anul 2000.

Tabelul 2. Numărul de proiecte noi înregistrate la Parlament

An	Total	Inițiate de Guvern
2021	614	276
2022	794	307
2023	833	267
2024	684	273

Implementare: apetit redus al cetățenilor pentru participare la decizie

Dar cum funcționează dezbateră publică? În România, legea prevede că aproape orice act normativ cu caracter general trece prin procedura de transparență (excepțiile țin strict de domeniul securității naționale). Anual, instituțiile inițiatoare ar trebui să publice un raport cu privire la această procedură. Pentru anul 2022, 14 din cele 19 ministere au publicat acest raport. Din datele agregate, prezentate în *Tabelul 3*, rezultă că aceste ministere au pus în dezbatere publică 1.260 de proiecte de acte normative (legi, ordonanțe, hotărâri, ordine).

Pentru 257 (20%) dintre acestea au primit recomandări din partea publicului, și în cazul a 151 (12%), forma finală a inclus o parte din recomandări. Legea cere inițiatorului să organizeze o întâlnire de dezbatere publică, fizic sau online, la cererea scrisă a unei asociații, fundații sau a unui partener social. Doar în 52 de cazuri (4%) societatea civilă a folosit acest instrument.⁴⁰

Tabelul 3. Proiecte de acte normative inițiate de ministere în anul 2022

În dezbatere publică	1.260
Cu recomandări primite	257
Cu recomandări integrate în actul final	151
Pentru care au fost solicitate întâlniri	52

Aceste date arată o participare redusă a publicului la procesul decizional, chiar și atunci când există această oportunitate. Pe de altă parte, rezultatul participării este unul pozitiv. Putem calcula că pentru aproape 60% din proiectele de acte normative pentru care au fost făcute recomandări, cel puțin o recomandare a fost luată în calcul și introdusă în forma finală a actului. Atunci când privim din perspectiva autorităților publice, inițiatori ai unor acte normative, întrebarea pragmatică este dacă efortul de a trece prin procesul de transparență decizională pentru toate proiectele de acte normative justifică beneficiul de a îmbunătăți aproximativ 15% dintre acestea. În cele mai multe cazuri, răspunsul este nu așa încât îndeplinirea obligației legale devine doar o formalitate.

⁴⁰ Datele sunt preluate din capitolul „Implicarea sectorului ONG în formularea politicilor publice” al studiului [România 2024. Sectorul neguvernamental. Profil, tendințe, provocări](#) publicat Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile (FDSC) în anul 2024. Capitolul respectiv cuprinde o analiză detaliată a datelor din rapoartele privind aplicare Legii nr.52/2003 de către autorități publice centrale și locale.

Recomandări

Ne-am concentrat în secțiunea anterioară asupra celor trei probleme fundamentale care contribuie la o calitate scăzută a legislației în România prin eludarea mecanismelor democratice: tendința executivului de a legifera prin ordonanțe, ineficiența legislativului și apatia cetățenilor. Guvernul uzurpă sistematic rolul de autoritate legiuitoare al Parlamentului, în timp ce acesta din urmă este blocat de propria ineficiență. Procedurile de transparență decizională nu sunt utilizate activ de către cetățeni și alți actori sociali, ceea ce face ca instituțiile să le privească mai degrabă ca o pierdere de timp decât ca pe o sursă de plus-valoare. Împreună, toate acestea fac ca întregul cadru legislativ și de politici publice, altfel unul solid și promițător, să devină o formă fără fond.

Guvernul spune că folosește ordonanțe pentru că Parlamentul este inefficient și ar dura mult prea mult legiferarea. Parlamentarii sunt deranjați de această uzurpare a unui rol constituțional, ceea ce nu îi împiedică să inunde agenda parlamentară cu proiecte de lege inutile și să treneze inacceptabil de mult dezbaterile. Cetățenii sunt nemulțumiți că procesul de transparență decizională a devenit o formalitate, dar și atunci când au oportunitatea unei implicări active, nu o fac. Și atunci instituțiile folosesc acest pretext pentru a ignora, ori de câte ori pot, rigorile legii.

Întrebarea la care vom încerca să găsim un răspuns este cum rupem acest cerc vicios. Delegarea legislativă este o normă constituțională și nu poate fi eliminată. Nici nu este de dorit, pentru că avem nevoie de un instrument rapid de decizie pentru urgențe reale. Trebuie deci să adresăm cauzele care facilitează Guvernului transformarea excepției în regulă.

„Mica reformă” a Parlamentului

Reforma Parlamentului este cea mai dificilă dintre toate direcțiile de schimbare necesare în general în România. Nu putem însă să discutăm despre îmbunătățirea calității reglementărilor și despre guvernare responsabilă fără să luăm în calcul autoritatea legiuitoare. **Am numit această secțiune „mica reformă” pentru că ne vom referi la regulamentele celor două Camere, și nu la sistemul electoral sau la privilegiile funcției de parlamentar.**

Din perspectiva calității legislației, procedura parlamentară se confruntă cu **patru probleme de fond: durata mare, arbitrariul unor decizii, populismul și permeabilitatea la lobby**. Acestea sunt legate între ele. Numeroase proiecte de lege inițiate de parlamentari sunt făcute doar cu scop de promovare politică, să arate că au făcut ceva (dar „sistemul s-a opus”). Aceasta este tentația populismului și duce la inundarea agendei parlamentare cu propuneri fără niciun orizont. Numărul mare de proiecte în așteptare crește nejustificat durata procedurilor. Această stare de fapt oferă oportunitatea de a bloca sau de a promova unele proiecte, în funcție de interese politice de moment. În fine, absența unor coduri de etică bine definite și aplicate poate conduce la amendarea unor proiecte de lege în afara liniei oficiale a partidului, ca rezultat al unor activități de lobby. În aceste condiții, poate fi chiar de înțeles reticența Guvernului de a trimite proiectele de legi în Parlament și preferința pentru ordonanțe.

Este evident că soluția ideală la toate aceste probleme ar fi creșterea calității profesionale și a integrității clasei politice. Aceasta ar fi marea reformă a Parlamentului, și depinde în mare măsură de creșterea culturii politice și a participării cetățenilor, deci este un proiect de țară pe termen lung.

Pentru a debloca situația legislativă actuală, o soluție este **un acord politic al partidelor parlamentare pentru un efort comun de asanare a agendei legislativului**, cu patru componente:

- › Un calendar asumat pentru finalizarea procedurilor parlamentare pentru proiectele „istorice”. Acesta trebuie să aibă termene concrete (spre exemplu, în fiecare lună vor fi rezolvate proiectele depuse într-o perioadă de un an, începând cu 2000). Astfel va fi

Atenție, cade democrația!

- eliberată agenda, eliminând blocaje istorice și oportunități de lobby (așa numita „scoatere de la sertar” a câte unui act normativ în momente cheie).
- › Un efort pentru respectarea cu strictețe a duratei curente a procedurilor pentru proiectele noi și în special pentru cele inițiate de Guvern. Acest lucru va garanta Guvernului o legiferare într-un timp rezonabil, deci va limita tentația apelării la ordonanțe.
 - › În subsidiar, este necesară o procedură rapidă pentru dezbaterile ordonanțelor de urgență, astfel încât să nu mai fie posibilă ignorarea lor timp de luni sau ani de zile.
 - › Contractarea unei analize independente asupra procedurilor curente, care să identifice punctele în care decizia este opacă și/sau arbitrară, și să propună corecții. Astfel, pe termen lung, se va evita revenirea în același punct.
 - › Creșterea timpului efectiv de lucru în Parlament. Constituțional, cele două sesiuni însumează doar nouă luni de lucru, cu trei de vacanță. Opțiunea ca săptămâna de lucru să aibă efectiv doar trei zile (joi și vineri sunt, pe hârtie, activități în teritoriu) aparține Parlamentului. Într-un semn de respect pentru alegători, și pentru a aloca timp pentru eforturile descrise la punctele anterioare, Parlamentul ar trebui:
 - Să decidă asupra organizării unor sesiuni extraordinare dedicate asanării legislative în lunile iulie și ianuarie;
 - Să crească durata lucrărilor în comisii și plen, fie și online, la cel puțin patru zile, preferabil cinci, în fiecare săptămână.

Revizuirea procedurilor privind ordonanțele de urgență

Guvernelor le plac ordonanțele și pentru că intră în vigoare imediat și nu pot fi contestate de Opoziție. Chiar dacă ulterior se dovedește că măsura a fost greșită, nu există niciun cost politic real. Un bun exemplu este reglementarea plafonării prețurilor la energie. În perioada decembrie 2022 – iulie 2023, Guvernul a emis nu mai puțin de patru ordonanțe care se corectau una pe alta, pentru că a preferat această metodă de legiferare unei dezbateri în Parlament.

Pentru a responsabiliza Guvernul (din nou, indiferent de culoarea politică), este necesar un control mai bun asupra oportunității de a folosi ordonanțe, și în principal ordonanțe de urgență. Acesta are trei componente:

- › **Evaluarea urgenței de către un organism independent.** În jurisprudența Curții Constituționale găsim mai multe decizii care critică utilizarea ordonanțelor fără a respecta criteriul constituțional al unei urgențe autentice.⁴¹ Acest lucru nu împiedică Guvernul să continue să emită ordonanțe, de multe ori cu o argumentare foarte slabă a urgenței. Pentru a crește responsabilitatea, se poate oferi unui organism independent sarcina evaluării urgenței unei reglementări, și dacă se justifică folosirea unei ordonanțe. Acest organism poate fi Consiliul Legislativ, care este o instituție de rang constituțional în coordonarea Parlamentului.
- › **Mecanism de contestare imediată la îndemâna Opoziției.** Constituția spune că ordonanțele intră în vigoare doar după ce sunt comunicate Parlamentului, dar nici nu impune legislativului obligația de a le dezbate rapid, nici nu oferă opoziției un mijloc de a le contesta. Am arătat că sunt ordonanțe de urgență vechi de 20 de ani ce nu au fost dezbătute de Parlament. Este necesar ca Opoziția să aibă la îndemână un instrument de răspuns imediat, respectiv posibilitatea de a sesiza Curtea Constituțională asupra

⁴¹ Spre exemplu: Decizia nr.255/2005, Decizia nr. 258/2006, Decizia nr.366/2014, Decizia nr.761/2014.

Atenție, cade democrația!

neconstituționalității ordonanței, în condiții similare cu proiectele de lege (un număr de cel puțin 50 de deputați sau 25 de senatori).

- › **Procedură de urgență la Curtea Constituțională pentru analiza ordonanțelor.** Am arătat că nu este suficient ca o ordonanță să ajungă în atenția Curții Constituționale, mai trebuie și dezbătută. OUG 14/2022, care modifică chiar legea transparenței, a fost atacată de Avocatul Poporului în martie 2022 și încă nu a fost dezbătută de CCR. Acest lucru se întâmplă pentru că în cazul ordonanțelor nu există un termen până la care Curtea trebuie să răspundă. Ar trebui să fie impus un astfel de termen, care să fie similar cu cel pentru proiectele de lege (14 zile de la sesizare).

Sprrijin politic pentru creșterea calității reglementărilor

Se vorbește din nou despre reforma administrativă, sub presiunea nemulțumirii populare. Din păcate, viziunea actualei coaliții pare a se rezuma la scăderea numărului de instituții și angajați. Este însă necesar și un acord asupra creșterii calității reglementărilor, mai ales dacă numărul funcționarilor va scădea.

La nivel tehnic, creșterea calității reglementării a fost și este o preocupare constantă a tuturor guvernelor, sub presiunea partenerilor internaționali. În oglindă față de preocupările Uniunii Europene, România a avut strategii succesive pentru bună reglementare, sub diverse nume. Mai recent, **îmbunătățirea calității reglementărilor este unul din capitoarele cheie în procesul de aderare a României la OECD.** Secretariatul General al Guvernului are rol de coordonare a întregului proces și este instituția care elaborează respectivele ghiduri și instrucțiuni ce completează legislația primară. În ultimii ani, țara noastră a beneficiat de mai multe proiecte de asistență tehnică în acest domeniu, finanțate din fonduri europene și naționale. Toate acestea au condus la acumulare de resurse și cunoaștere care pot fundamenta un moment important de schimbare.⁴²

La fel de important din perspectiva resurselor este și Planul Național de Redresare și Reziliență, care include mai multe reforme cheie pentru buna guvernare, cu termene de finalizare în 2025. Ca exemplu, semnalăm publicarea pentru dezbatere publică, în luna decembrie 2024, a proiectului de Strategie Națională pentru Guvernarea Deschisă⁴³, țintă PNRR. Acesta este rezultatul unei combinații de consultare publică și asistență tehnică, și vine cu soluții cu potențial ridicat de succes pentru creșterea transparenței decizionale și a participării cetățenilor la luarea deciziei.

Prin urmare, este un moment bun pentru a face o schimbare. Guvernul a acumulat cunoaștere, beneficiază de asistență tehnică, iar activitatea se desfășoară în cadrul unui proiect de țară (aderarea la OECD). Întrebarea este dacă vor fi alocate și resurse pentru implementare, iar acest lucru depinde doar de voința politică. Sunt deci necesare semnale politice ferme prin care tema să devină una prioritară:

- › **Numirea unui campion al guvernării responsabile la centrul guvernului.** Acesta ar trebui să fie o persoană cu notorietate și largă susținere politică, în funcție de secretar de stat la Secretariatul General al Guvernului, și să primească responsabilități clare și un calendar asumat pentru implementarea reformelor referitoare la calitatea reglementărilor și la guvernare deschisă.

⁴² Analiza exhaustivă a domeniului bunei reglementări depășește cu mult obiectivele acestui capitol. Este, în sine, un subiect de cercetare. Un bun început pentru a înțelege mai bine domeniul este [pagina dedicată a SGG](#), care prezintă strategiile și politicile curente privind evaluarea impactului reglementărilor.

⁴³ Proiectul este disponibil pe pagina SGG, secțiunea [Transparentă decizională](#).

Atenție, cade democrația!

- › **Creșterea vizibilității angajamentelor privind guvernarea responsabilă.** În cel mai scurt timp, trebuie asumat politic un plan concret, cu termene clare, sub coordonarea secretarului de stat menționat la punctul anterior.
- › **Întărirea rolului și capacității SGG de coordonare a reformelor în acest domeniu.** Măsurile necesare sunt legislative, tehnice și financiare. Ele sunt descrise în documentele citate anterior, produse de OECD sau de consultanți pentru Guvernul României. Mai trebuie doar implementate.

Sprrijin pentru implicarea cetățenilor în procesele de transparență decizională

În 2022, doar 20% dintre actele normative puse în dezbatere publică de ministere au primit recomandări din partea societății civile, și doar 12% au fost și îmbunătățite în urma dezbaterii.⁴⁴ Transparența decizională se transformă într-o formă fără fond și pentru că beneficiarii nu se implică. Participarea scăzută contribuie și la scăderea încrederii reciproce și scade foarte mult așteptările instituțiilor publice. Dacă în cele mai multe situații, etapa de dezbatere publică nu aduce niciun rezultat concret, instituțiile vor avea tendința de a o considera inutilă și consumatoare de timp, și vor evita să investească resurse în această etapă.

Organizațiile non-guvernamentale, syndicatele, dar și finanțatorii publici și privați ar trebui să investească mai mult în programe și proiecte care să compenseze apatia publicului.

Intervenția societății civile, preferabil susținută de finanțatori și mediul de afaceri, se poate face pe trei paliere⁴⁵:

- › **Folosirea instrumentelor legale.** ONG-urile ar trebui să (re)începe și să folosească constant mecanismele fundamentale de dialog cu instituțiile publice, precum și să facă eforturi să înțeleagă și să aplice instrumentele legislative privind participarea la procesul de transparență decizională, la toate nivelurile. Organizații interesate să joace un rol în procesul de formulare a politicilor publice ar trebui să investească strategic timp pentru monitorizarea dezbaterilor publice și participare sistematică și consistentă la acestea.
- › **Mobilizarea cetățenilor.** ONG-urile ar trebui să acorde o atenție sporită mobilizării cetățenilor pentru a participa nemijlocit la întâlnirile de dezbatere publică organizate de instituțiile publice, pe marginea actelor normative de interes. Programele de organizare comunitară, mai ales în comunitățile mai puțin dezvoltate, sunt un element esențial al dezvoltării capitalului social.
- › **Sprrijin financiar și instituțional.** Finanțatorii ar trebui să aloce resurse pentru a sprijini eforturi de monitorizare. Acestea trebuie să includă atât pregătirea personalului ONG-urilor, cât și o perspectivă pe termen lung (cel puțin un ciclu electoral), care să nu fie neapărat condiționată de obținerea unui succes imediat. Atât finanțatorii cât și mediul de afaceri ar trebui să identifice și să sprijine activ organizațiile ca resursă pentru participare publică, preferabil prin finanțări instituționale pe termen lung.

⁴⁴ La nivel local, doar 10% dintre actele normative propuse dezbaterii au primit recomandări, și doar 5% au inclus unele recomandări în forma finală.

⁴⁵ Recomandările sintetizează concluziile capitolului privind participarea publică, pe care l-am propus pentru studiul [România 2024. Sectorul neguvernamental. Profil, tendințe, provocări](#), menționat anterior.

Atenție, cade democrația!

O astfel de investiție va avea un rol important și pentru a evita ca o parte a cetățenilor, nemulțumiți de calitatea reglementărilor și a guvernării în general, să aleagă să sprijine formațiunile și mișcările politice radicale, anti-sistem. Rezolvarea problemelor de funcționare a democrației nu poate să fie desființarea democrației însăși. Avem datoria morală de a lucra împreună la reconstruirea încrederii între cetățeni și stat.

Ovidiu Voicu este politolog, activist civic și director al Centrului pentru Inovare Publică, o organizație activă în protecția instituțiilor democratice, a drepturilor omului și a educației civice.

Atenție, cade democrația!

Educație civică: democrația se învață

de Gabriel Bădescu

Căderea regimurilor comuniste din Europa în 1989 a fost o surpriză uriașă atât pentru cetățenii din aceste țări cât și pentru specialiști. La început se credea că odată cu alungarea dictatorilor, Estul va deveni rapid asemeni Vestului. În acest context, estimarea lui Ralf Dahrendorf din 1990 despre ritmul schimbărilor a fost considerată de mulți excesiv de pesimistă: democratizarea politică urma să dureze aproximativ șase luni, având în vedere că instituțiile democrației (alegeri, parlamente, cadre legislative) pot fi implementate rapid; transformarea economică, trecerea de la economia planificată la economia de piață, avea nevoie de aproximativ șase ani; iar schimbarea culturală și socială – integrarea valorilor democratice, a normelor civice și a încrederii – ar fi un proces de circa 60 de ani. *Cum se prezintă astăzi, la 35 de ani distanță, predicția „6 luni, 6 ani, 60 de ani” formulată de Dahrendorf? Cum stă România?*

Disponem acum de numeroși indicatori ai calității democrației care descriu evoluțiile din țările ex-comuniste între 1990 și prezent. Dintre aceștia, Indicele Democrației Liberale (IDL) dezvoltat de V-Dem (Varieties of Democracy) Institute este unul dintre cei mai utilizați în cercetarea socială. Democrația liberală este definită ca un sistem politic care asigură nu doar alegeri libere și corecte, ci și protecția drepturilor individuale, mecanisme eficiente de control și echilibru, egalitate în fața legii și respectarea drepturilor minorităților. IDL este calculat prin combinarea acestor componente într-o singură măsură, folosind modele statistice avansate și date obținute din sondaje realizate cu experți.

Evoluția acestui indicator pentru 26 de țări foste comuniste, inclusiv România, precum și media lui, între 1990 și 2023, este reprezentată în Figura 1. *Evoluția Indexului Democrației Liberale între 1990-2023 în rândul țărilor ex-comuniste.* Linia îngroșată neagră reprezintă media țărilor, iar linia îngroșată gri reprezintă România (0 – IDL minim, 1 – IDL maxim).

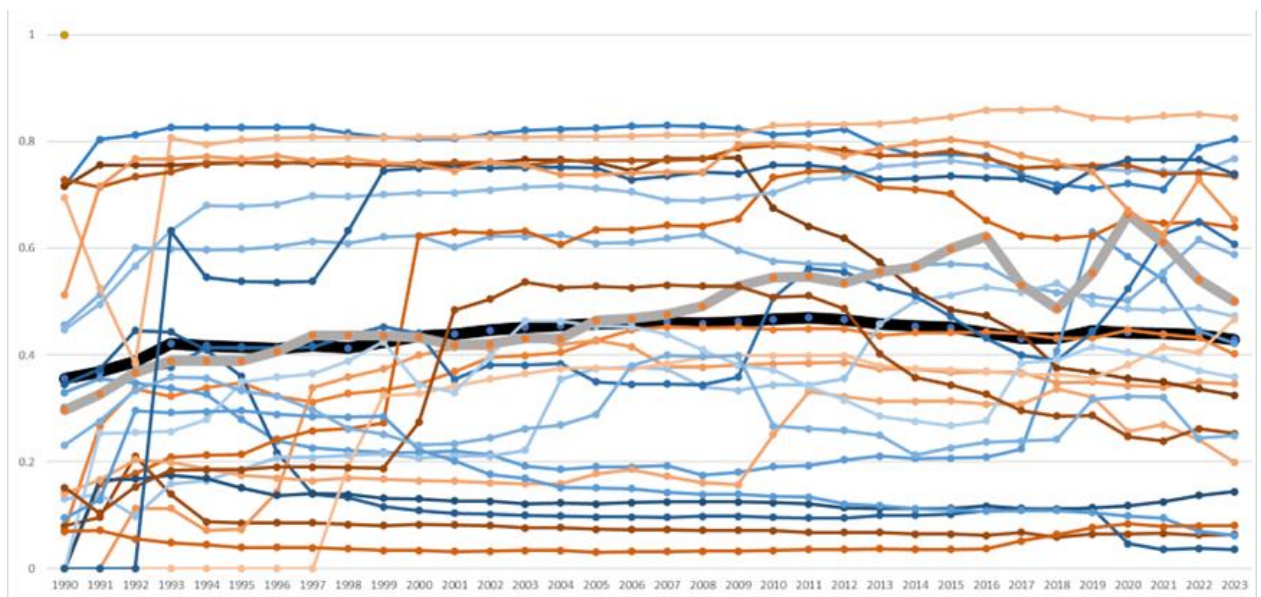

Figura 1. Sursa: analiza autorului pe datele V-DEM (www.v-dem.net/data/the-v-dem-dataset)

Atenție, cade democrația!

Observăm în grafic că trendul de ansamblu a fost în direcția democratizării în primele două decenii, cu o creștere mai rapidă în primii trei ani, după care a stagnat, iar după 2011 a început să scadă, mai rapid după 2022. IDL a scăzut după 2011 în două treimi dintre țări, cel mai mult în Ungaria și în Polonia. Convergența democratică așteptată între Est și Vest s-a oprit la câțiva ani după căderea regimurilor comuniste. În privința României, indicatorul are după 2005 valori peste media țărilor foste comuniste, dar sub media valorilor pentru țările ex-comuniste din UE. Dintre acestea, doar Ungaria și Polonia au valori mai mici în 2023. Într-o comparație în timp, România are în prezent valori apropiate cu cele de acum două decenii. Anul cel mai bun a fost 2020, după care a urmat un declin abrupt. Doar Ungaria și Polonia au avut scăderi mai mari decât România.

Îndeplinirea predicției lui Dahrendorf este tot mai puțin plauzibilă în acest moment. Chiar dacă alocă schimbării culturale și sociale 60 de ani, deci ar mai fi timp suficient, trendurile generale, inclusiv cel din România, nu sunt în direcția dorită. Ce ar trebui făcut pentru a corecta aceste tendințe? În ce măsură școala este parte a problemei, și cum ar putea să devină o parte importantă a soluției?

Dimensiuni ale unei culturi democratice

Școala are un rol profund în dezvoltarea unei societăți democratice, întrepătruns cu rolurile familiei, prietenilor, societății. Educația pentru democrație urmărește formarea de competențe care includ capacitatea de a gândi critic, de a interacționa eficient și constructiv cu ceilalți și de a acționa democratic.

Studiile realizate în context românesc arată că în adolescență, problematizarea și analiza critică, precum și explorarea în adâncime a mai multor alternative relevante pentru decizii de viață sunt o raritate.⁴⁶ Contextul pandemiei Covid-19, al războiului din Ucraina și, recent, al alegerilor prezidențiale din 2024, au oferit ilustrări clare privind **importanța pentru democrație a rezilienței față de teoriile conspirației și dezinformare, și mai general, a gândirii critice**. Principalii factori care influențează negativ aceste abilități includ trăsături psihologice precum neîncrederea, toleranța scăzută față de ambiguitate, narcisismul, stima de sine scăzută, anxietatea și frica; biasuri cognitive, care includ percepția iluzorie a tiparelor, și tendința de a atribui evenimentele acțiunilor intenționate ale indivizilor sau grupurilor, mai degrabă decât factorilor aleatori sau sistemici. Acestor factori li se adaugă **influențe socioculturale și de identitate**. Astfel, persoanele care se simt marginalizate sunt mai predispuse să adopte credințe conspiraționiste, deoarece acestea oferă o explicație pentru percepția lor de lipsă de control. De asemenea, teoriile conspirației adesea întăresc dinamica „noi versus ei”, făcându-le atrăgătoare pentru persoanele care caută să-și consolideze identificarea cu un anumit grup. Nu în ultimul rând, credința în superioritatea propriului grup și percepția că acesta este ținta unor atacuri sau subminări nedrepte pot alimenta credințele conspiraționiste despre grupuri „inamice”. În același timp, nivelurile mai scăzute de educație și abilități slabe de gândire critică sunt puternic asociate cu o susceptibilitate mai mare la gândirea conspiraționistă. Literatura arată și că în perioade de criză, teoriile conspirației înfloresc, deoarece oamenii caută explicații pentru anxietatea lor, iar cei care simt că le lipsește controlul personal sau societal sunt mai predispuși să adopte gândirea conspiraționistă ca o modalitate de a impune ordine în haos⁴⁷.

O altă **componentă esențială a culturii democratice este colaborarea**. „Un singur deget nu poate ridica o piatră” (proverb Hopi), „Bețele în mănunchi nu pot fi rupte, dar bețele luate separat pot fi rupte cu ușurință” (Esop), „Unde-s doi, puterea crește” sunt câteva dintre proverbele ce afirmă beneficiile lucrului în echipă. Charles Darwin observa că „în istoria îndelungată a omenirii (și a

⁴⁶ Negru-Subțirică, O. (2017).

⁴⁷ van Prooijen, J.-W., & Douglas, K. M. (2017).

Atenție, cade democrația!

animalelor, de asemenea), cei care au învățat să colaboreze au prevalat", iar datele din economie, psihologie, științe politice și alte discipline sociale susțin această afirmație. Importanța colaborării a fost documentată în contexte diverse, inclusiv în comunități, firme, asociații de voluntari, organizații politice și școli. În același timp, persoanele prosociale și cooperante tind să trăiască mai mult și în condiții materiale și de sănătate mai bune. Mai mult, abilitățile de colaborare sunt importante pentru învățare. Dezvoltarea acestor abilități în școală este un obiectiv important în sine, dar și un mijloc de a crea un mediu de învățare pozitiv.

Nu în ultimul rând, **cultura civică are la bază ideea că cetățenii acționează în mod democratic.**⁴⁸ Ideea că sistemele politice ar trebui să fie democrații s-a impus în ultimele decenii în aproape toate societățile, inclusiv în cea românească. În același timp, înțelegerea asupra ce este democrația a devenit tot mai „elastică”. Ion Iliescu spunea în anii `90 că va construi în România o democrație originală. Marea majoritate a celor cuprinși în studii realizate în ultimii ani preferă ca România să fie democratică, însă o parte dintre ei par să înțeleagă acest termen într-un mod asemănător cu Viktor Orban: într-un discurs ținut la Băile Tușnad în 2014, premierul Ungariei spunea că democrațiile de succes sunt asemeni Rusiei, Chinei, Turciei și Indiei, și că vocile opoziției critice, ale ONG-urilor, ale minorităților, dăunează societății atunci când critică liderii aleși de majoritate. Or, tocmai implicarea cetățenilor în organizațiile societății civile este una dintre condițiile esențiale pentru „a face democrația să funcționeze”. Voluntariatul are adesea efecte pro-democratice însemnate.⁴⁹ În primul rând, prin activitatea de grup, are loc un proces de învățare socială care consolidează acele atitudini, cunoștințe și abilități pe care se bazează practicile democratice. Voluntarii din asociații tind să fie mai interesați de politică, mai bine informați și să participe politic mai frecvent. Cel puțin la fel de important, învață să colaboreze pentru scopuri comune. Există studii care arată în mod convingător că abilitățile de colaborare sunt un predictor important nu doar pentru calitatea democrației, ci și pentru dezvoltare. Astfel, o societate civilă vibrantă este o resursă atât pentru funcționarea democrației, cât și a economiei.

Sunt necesare schimbări în privința educației pentru democrație?

Analizele asupra datelor de sondaj din România oferă o imagine complexă despre cultura politică a românilor. În ceea ce privește atributele individuale, avem unul dintre nivelurile cele mai scăzute de încredere în instituții și în ceilalți oameni. Între alte efecte negative, absența încrederii duce la o capacitate redusă de a distinge între ce merită încredere și ce nu („toți sunt la fel de răi”, „toate informațiile sunt false”, „nu iese foc fără să fie fum”).⁵⁰ De asemenea, gândirea de tip colectivist și tendința puternică de a evita incertitudinea, specifice în mare măsură societății românești, predispun înspre acceptarea conspirațiilor de tipul noi versus ei.⁵¹ În plus, rezultatele școlare modeste din studiile comparate internaționale indică vulnerabilități ridicate în ceea ce privește evaluarea critică a dovezilor și raționamentele științifice. În PISA 2022, România este pe penultimul loc în UE la gândire științifică, sub Serbia și Turcia.⁵² În același timp, proporția dintre români care consideră cultura proprie superioară culturii altor țări este de 66%, dintre cele mai ridicate din Europa.⁵³

⁴⁸ Almond, G. A., & Verba, S. (Eds.). (1980).

⁴⁹ Putnam, Robert D. (1994).

⁵⁰ Bădescu, G. 2024.

⁵¹ Gavreliuc, D., Gavreliuc, A. (2018)

⁵² OECD (2023)

⁵³ Pew Research Center. (2018, October 29).

Atenție, cade democrația!

Cercetările din ultimii ani asupra relației dintre școală și democrație au arătat roluri importante pentru curricula educațională, climatul în clasă, modul de predare și calificarea profesorilor, precum și a modului în care aceștia susțin valori și norme democratice. Sunt mulți profesori care înțeleg că empatia, solidaritatea, toleranța și cooperarea sunt resurse ce trebuie cultivate. În același timp, alți profesori sunt prea puțin interesați de ce se întâmplă în afara specializării lor. Elevii învață cum funcționează societatea nu doar la orele de educație civică (extrem de puține și acelea) ci și observându-i pe profesori în interacțiunea cu ei, cu colegii lor, cu părinții și cu alți adulți. Din acest motiv, profesorii care tratează diferit oamenii în funcție de status social, etnie, religie, orientare sexuală, contribuie la reproducerea unor trăsături care ancorează societatea românească în trecut și creează vulnerabilități pentru viitor. Un aspect important pe care îl semnalează cercetările recente din România îi are în vedere pe profesorii tineri: proporția celor cu atașament scăzut față de democrație este mai mare în rândul lor decât în rândul profesorilor mai în vârstă. Pe de altă parte, studiile din ultimii ani indică probleme privind modul de pregătire pentru formarea de cetățeni democrațici în cadrul școlii.⁵⁴ În ultima ediție a Studiului Internațional privind Educația Civică și pentru Cetățenie, elevii români din clasa a VIII-a au obținut la evaluarea cunoștințelor și gândirii civice un scor mediu substanțial mai mic decât media tuturor țărilor participante, plasând România pe locul 16 din 20.⁵⁵

În acest context, nu este cu totul surprinzător că tinerii din România tind să fie mai puțin atașați de valori democratice și norme civice decât părinții lor. Datele din ultimii ani arată că tinerii din România au abilități civice modeste în comparație cu alte țări din Uniunea Europeană, dar chiar și față de adulții de vârstă medie din România. Proporțiile celor interesați de politică, care participă civic și politic, preferă un regim de tip democratic și au un nivel ridicat de toleranță socială sunt dintre cele mai mici.⁵⁶

Acum este tot mai clar că adoptarea unei culturi politice democratice nu are loc de la sine, prin înlocuirea generațiilor care au trăit în comunism cu altele născute și educate după 1990. Datele pe care le avem din alte sondaje despre valorile democratice în populația generală a României la momente diferite de timp indică un trend îngrijorător, care este mai accentuat în rândul tinerilor, iar sistemul educațional este una dintre sursele declinului. Este nevoie de schimbări profunde în școala din România pentru a inversa acest trend.

Recomandări

Fiecare dintre disciplinele școlare are potențialul de a contribui la formarea de buni cetățeni, însă redarea educației sociale ocupă un rol central, având rolul de a integra și spori deprinderile și cunoștințele pro-democratice formate de restul disciplinelor. În același timp, contează climatul în clasă, modul de predare și calificarea profesorilor, precum și măsura în care aceștia susțin valori și norme democratice.

Pornind de la aceste observații, recomandările sunt de două tipuri: (A) care privesc sistemul școlar în ansamblu, și (B) specifice educației sociale.

⁵⁴ Bădescu, G., G. Mihuț, P. Sum. 2018.

⁵⁵ ICCS 2024.

⁵⁶ Bădescu, G., R. Umbreș, M. Voicu, C. Tufiș. Youth Study. Romania 2024.

Atenție, cade democrația!

Recomandări generale

Școala poate avea efecte pozitive asupra culturii civice doar pentru cei cuprinși în educație. De aceea, orice măsură care reduce abandonul școlar este importantă și din perspectiva învățării de deprinderi democratice. Sunt esențiale măsurile care vizează mediul rural, unde abandonul școlar este de patru ori mai ridicat decât în urban. Aproape jumătate dintre elevii de gimnaziu din România locuiesc în rural (42%), în timp ce numărul profesorilor de gimnaziu care predau în rural este mai mare decât al profesorilor care predau în urban, reprezentând 55,8% din total. Intervențiile și politicile educaționale ar trebui să fie adaptate unei reprezentări atât de consistente a ruralului, și ar trebui să acopere două direcții generale:

- › Asigurarea acoperirii ruralului cu profesori calificați. Acest lucru este posibil doar crescând veniturile și beneficiile extrasalariale ale profesorilor din rural.
- › Oferirea de susținere consistentă elevilor din rural care studiază la liceele din urban – burse, decontul deplasărilor, posibilități de cazare.

Atât în rural cât și în urban, **este necesară creșterea salariilor pentru profesorii debutanți și pentru cei care lucrează cu elevi din categorii vulnerabile**. În același timp, sistemul educațional ar trebui să aibă standarde mai stricte privind condițiile minimale pentru profesare, iar acestea ar trebui să fie aplicate uniform în raport cu nivelul școlar, tipul de localitate, și mediul social în care se află școala.

Recomand includerea atât în pregătirea inițială a tuturor profesorilor, cât și în pregătirea pe parcurs a unui **modul de formare care să adreseze în mod explicit aspecte legate de educația în medii caracterizate de diversitate etnică și socio-economică**.

În momentul de față, una dintre barierele principale pentru accesul la învățământul superior este condiția de absolvire a bacalaureatului. **Recomand revizuirea modului de organizare a bacalaureatului și a utilizării rezultatelor pentru admiterea în învățământul post-secundar**. Este necesar un mecanism de evaluare mai eficient și care să reflecte abilitățile și conținuturile educaționale, inclusiv deprinderile și cunoștințele pro-democratice. Una dintre ideile discutate în spațiul public este aceea de a înlocui total sau parțial bacalaureatul cu o testare PISA. Recomand completarea acestei abordări prin completarea testării de tip PISA (sau TIMSS) cu o componentă asemănătoare testării ICCS.

Atenuarea problemelor de incorectitudine. Plagiatoarele sunt în acest moment aspectul cel mai vizibil, însă sistemul educațional este viciat de nepotism, clientelism și favoritism.

Identificarea și eliminarea situațiilor de discriminare, hărțuire sexuală, discurs care incită la ură. Este necesară realizarea de studii prin care să fie evaluat impactul intervențiilor asupra formării de deprinderi și cunoștințe pro-democratice. Aproape toate cercetările cantitative realizate în ultimii ani care cuprind simultan elevi și profesori sunt de tip transversal, fapt care limitează posibilitatea de a evalua intervenții și politici. Studiile de tip longitudinal și experimental, potrivite în acest context, ar trebui extinse și asupra educației sociale.

Recomandări specifice educației sociale

Declinul culturii civice în rândul tinerilor din România ar trebui combătut atât prin creșterea calității cursurilor existente, cât și prin extinderea ofertei de cursuri obligatorii de educație socială în ultimele clase de liceu și la nivel universitar. Este necesară **includerea unor componente de educație civică** pentru studenții de la toate specializările și întărirea mecanismelor care stimulează implicarea studenților în deciziile ce privesc departamentele, facultățile și universitățile.

Șansele ca profesorii să poată forma cu succes în rândul elevilor competențele pentru cultură democratică sunt mult sporite dacă ei înșiși beneficiază de pregătire consistentă în această privință.

Atenție, cade democrația!

De aceea, este necesară revizuirea ofertei de cursuri pentru viitorii profesori pentru a dezvolta **deprinderi și atitudini civice**, pentru a contribui mai mult la dezvoltarea unor practici și convingeri legate de predare care au în centru elevul și caracteristicile sale unice de dezvoltare și învățare.

Pentru îmbunătățirea modului în care se predă educația socială (ES) este utilă crearea de resurse video de calitate care să poată fi folosite ca ilustrație sau bază pentru discuții, studii de caz, secvențe de învățare prin descoperire și problematizare și distribuirea lor gratuită profesorilor prin intermediul YouTube.

Este importantă includerea în pregătirea profesorilor și, mai ales a directorilor de școli, a unor aspecte care vizează **dezvoltarea abilităților lor de colaborare, precum și a cunoștințelor de predare pentru formarea abilităților de colaborare în rândul elevilor**. Schimbările ar trebui să includă nu doar curriculum-ul propriu-zis, ci și modul în care materia este predată, natura climatului din școli și universități.

Pregătirea pe parcurs a profesorilor care predau ES este sumară, în special în rândul profesorilor la început de carieră și, posibil, pe un trend descendent. Este necesară creșterea participării profesorilor la cursuri de pregătire relevante pentru predarea ES. Costurile reduse, cursurile de scurtă durată și posibilitatea participării online sunt factori care cresc participarea.

Gabriel Bădescu este profesor universitar, director al Centrului pentru Studiarea Democrației și membru al Departamentului de Științe Politice din Universitatea Babeș-Bolyai.

Atenție, cade democrația!

Bibliografie

- Almond, G. A., & Verba, S. (Eds.). (1980). *The civic culture revisited*. Boston, MA: Little, Brown.
- Bădescu, G., D. Angi, A. Costache, O. Negru-Subțirică. 2024. Educația civică din România. Centrul pentru Studiul Democrației.
https://www.researchgate.net/publication/379875239_Educatia_civica_in_Romania
- Bădescu, G. (2024). Gândirea conspiraționistă ca instrument politic. Ce au în comun cea mai longevivă persoană din istorie și noul campion mondial de șah. *Contributors*. [Gândirea conspiraționistă ca instrument politic. Ce au în comun cea mai longevivă persoană din istorie și noul campion mondial de șah - Contributors](#)
- Bădescu, G., R. Umbreș, M. Voicu, C. Tufiș. Youth Study. Romania (2024). *Opinions, Fears, and Aspirations of Youth in a Romania of Social Inequalities*. Friedrich-Ebert-Stiftung e. V..
<https://library.fes.de/pdf-files/bueros/bukarest/21456.pdf>
- Bădescu, G., G. Mihuț, P. Sum. (2018). Reforma învățământului superior în România: propuneri de schimbări pentru un sistem onest, eficient și incluziv. Policy Brief. Hanns Seidel Stiftung.
www.researchgate.net/publication/327630995_Reforma_invatamantului_superior_in_Romania_propuneri_de_schimbari_pentru_un_sistem_onest_eficient_si_incluziv
- Bădescu, G., O. Negru-Subțirică, D. Angi, C. Ivan. (2017). Profesor în România. Cine, de ce, în ce fel contribuie la educația elevilor în școlile românești? Friedrich Ebert Stiftung România.
www.researchgate.net/publication/321213500_Profesor_in_Romania_Cine_de_ce_in_ceilfel_contribuie_la_educatia_elevilor_in_scolile_romanesti
- Dahrendorf, R. (1990). *Reflections on the revolution in Europe: In a letter intended to have been sent to a gentleman in Warsaw*. New York: Random House.
- Gavreliuc, D., Gavreliuc, A. (2018). *Generational Belonging and Historical Ruptures: Continuity or Discontinuity of Values and Attitudes in Post-Communist Romania*. In: Lebedeva, N., Dimitrova, R., Berry, J. (eds) *Changing Values and Identities in the Post-Communist World . Societies and Political Orders in Transition*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-72616-8_12
- ICCS 2024. Studiul Internațional privind Educația Civică și pentru Cetățenie. Raport Național. România. [ICCS-Raport-national-09-aprilie-2024.pdf](#)
- Mihut, G., G. Bădescu. (2022). Învățământul Post-secundar în România. Fundamentarea deciziilor în învățământul superior. Nr. 1/2022.
https://www.researchgate.net/publication/361174350_Invatamantul_Post-secundar_in_Romania
- Negru-Subțirică, O. (2017). *Formarea identității și rosturile vieții: Despre sens și direcție*. Editura ASCR, Cluj-Napoca. ISBN 978-606-977-007-8
- OECD (2023), PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education, PISA, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/53f23881-en>
- Pew Research Center. (2018, October 29). *Eastern and Western Europeans differ on importance of religion, views of minorities, and key social issues*.
<https://www.pewresearch.org/religion/2018/10/29/eastern-and-western-europeans-differ-on-importance-of-religion-views-of-minorities-and-key-social-issues/>

Atenție, cade democrația!

Putnam, Robert D. (1994). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, New Jersey, USA: Princeton University Press.

van Prooijen, J.-W., & Douglas, K. M. (2017). *Conspiracy theories as part of history: The role of societal crisis situations*. *Memory Studies*, 10(3), 323-333. <https://doi.org/10.1177/1750698017701615>

Yamagishi, T., Kikuchi, M., & Kosugi, M. (2002). *Trust, gullibility, and social intelligence*. *Asian Journal of Social Psychology*, 5(2), 145–161. <https://doi.org/10.1111/1467-839X.00030>

[1] O parte dintre recomandările generale sunt forme revizuite ale unor recomandări din studiile Mihuț & Bădescu (2022), Bădescu, Mihuț & Sum (2018), Bădescu & all (2017).

[2] O parte dintre recomandările specifice sunt forme revizuite ale unor recomandări din studiul Bădescu & al. (2024)

Stat de drept: justiție și dreptate

de Codru Vrabie

Statul de drept și justiția sunt interdependente la nivel conceptual, însă justiția e o parte din statul de drept și niciodată invers. Adeseori, *statul de drept* e redus conceptual doar la „independența justiției” ori la „separația puterilor”; sau este tradus doar prin sintagma „domnia legii.” Similar, *statul de drept* e confundat adesea cu ideea de „regim democratic” și/sau cu „democrația liberală.”

Toate aceste concepte sunt corelate, însă esența *statului de drept* poate fi cuprinsă în răspunsurile la aceste trei întrebări fundamentale:⁵⁷

- › există suficiente constrângeri sau limitări pentru concentrarea puterii politice și/sau pentru exercitarea arbitrară a acesteia?
- › există o regulă generală (transparentă și predictibilă) conform căreia sunt modificate toate celelalte reguli?
- › există suficiente garanții că se respectă drepturile și libertățile fundamentale ale omului?

Dacă răspunsurile sunt afirmative la toate aceste întrebări, atunci avem o minimă siguranță că ne aflăm în fața unui *stat de drept*. Întrebările 1 și 3 ne ajută să apreciem dacă justiția este independentă față de celelalte puteri din stat și dacă regimul e democratic; întrebările 1 și 2 dacă funcționează separația puterilor în stat; întrebările 2 și 3 dacă regimul politic este liberal; iar toate trei ne ajută să înțelegem dacă funcționează domnia legii sau cea a bunului plac ori a celor puternici.

„(...) cuvintele folosite greșit conduc la gânduri greșite”

Herbert Spencer⁵⁸

În România, statul de drept nu este o prioritate conceptuală pentru formațiunile politice. PSD consideră că statul de drept este subordonat ideii de justiție.⁵⁹ PNL așază statul de drept sub noțiunile de siguranță și securitate națională, respectiv în sprijinul anticorupției.⁶⁰ USR pune statul de drept în slujba debaronizării justiției și în contextul apărării naționale.⁶¹ UDMR nu face nicio referire la statul de drept în programul său electoral.⁶² Analiza de mai jos nu cuprinde formațiunile politice care au rămas în afara Parlamentului și face doar referiri marginale la cele trimise dincolo de „cordonul sanitar” din Parlament. Această limitare ajută la concentrarea analizei doar asupra formațiunilor

⁵⁷ Vrabie, „Romania Unchecked.”

⁵⁸ „Herbert Spencer,” în *Wikiquote*.

⁵⁹ „Calea sigură pentru România,” pag. 67.

⁶⁰ „România sigură și prosperă,” pag. 63, respectiv pag. 102.

⁶¹ „O Românie pentru toți, nu doar pentru unii,” pag. 81 și pag. 104-107.

⁶² „Programul rațiunii.”

Atenție, cade democrația!

politice așa-zis „democratice” – PSD, PNL și UDMR, care susțin Guvernul Ciolacu 2, respectiv USR, rămasă în opoziție.

Eficiență sau dreptate?

Conceptual, abordările de mai sus ale statului de drept sunt greșite. Abordarea corectă înțelege că statul de drept se caracterizează, minimal, prin supremația legii, separația puterilor și respectul pentru demnitatea umană, adică pentru drepturile și libertățile fundamentale ale omului.⁶³ Caracteristicile așa-zis maximale ale statului de drept mai cuprind controlul civil asupra structurilor militare, integritatea în sectorul public, bunăstarea și echitatea socială, plus alte idei generoase, inclusiv principiul democratic: majoritatea decide, asigurându-se că nu-i face rău vreunei minorități. Dar abordarea corectă nu aduce voturi, atunci când electoratul e insuficient educat.⁶⁴ Așadar, observând cum e utilizat în retorica electorală, statul de drept rămâne redus la cuvinte sforăitoare.

La rândul ei, retorica electorală îi poate da un înțeles greșit statului de drept. Există riscul ca utilizarea greșită a conceptului să conducă la decizii politice sau chiar politici guvernamentale greșite. Un astfel de exemplu este vizibil în raportarea formațiunilor politice la noțiunile de justiție și dreptate: PSD consideră că justiția este un serviciu public caracterizat prin eficiență, în timp ce dreptatea e menționată doar ca valoare supremă.⁶⁵ PNL nu face nicio referire la dreptate, dar extinde eficiența justiției și la recuperarea prejudiciilor, și la soluționarea litigiilor, și la combaterea corupției.⁶⁶ Nici USR nu menționează dreptatea, dar propune procese eficiente, instanțe eficiente și magistratură eficientă.⁶⁷ UDMR nu s-a exprimat în privința justiției.

Retorica electorală ratează relația dintre justiție și dreptate,⁶⁸ întrucât a rămas captivă în fața noțiunii de eficiență.⁶⁹ Concret, oferta electorală prezintă doar perspectiva statului, conform căreia justiția are doar menirea de-a închide conflicte prin mijloace pașnice (sigur, sub amenințarea forței de constrângere a statului). Dreptatea nu este neapărat o preocupare a statului, însă a devenit recent (la scara istoriei) o aspirație a populației: oamenii își doresc o justiție eficace, care produce efectul pozitiv așteptat, adică „face dreptate.” În schimb, statul își dorește o justiție eficientă, care produce un efect util, ieftin și rapid, adică doar „închide conflicte.” **Însă justiția eficientă (cea din oferta electorală) nu produce dreptate și nu conduce la o pace socială durabilă, ci doar justiția eficace (și echitabilă⁷⁰) poate face asta.**

Dacă ducem gândul despre eficiența justiției până la capăt, descoperim că ea n-ar fi neapărat compatibilă cu statul de drept: un judecător eficient ar putea interpreta arbitrar legea, cu scopul de a

⁶³ Vrabie, „Romania Unchecked.”

⁶⁴ Dumitrescu, „Romania, last among EU countries in The Economist’s annual Democracy Index.”

⁶⁵ „Calea sigură,” pag. 67-69.

⁶⁶ „România sigură,” pag. 99-103.

⁶⁷ „O Românie,” pag. 81-92.

⁶⁸ Vezi și Vrabie, „Despre educație de leadership pentru juriști de secol XXI.”

⁶⁹ Vezi și Heffernan, „The human skills we need in an unpredictable world”; Heffernan contrapune eficiența cu robustețea, însă contrastul dintre eficacitate și eficiență se pretează mai bine în discuția despre justiție.

⁷⁰ Vezi și art. 6 al Convenției din 4 noiembrie 1950 (Convenția Europeană a Drepturilor Omului).

Atenție, cade democrația!

scurta durată unui proces și de a-i reduce costurile, ceea ce ar intra în coliziune cu supremația legii. Un procuror eficient ar putea prezenta în instanță probe colectate abuziv, tot cu scopul de a reduce durata investigației și de a reduce costurile, iar asta ar însemna o încălcare a drepturilor fundamentale. Un ministru supărat că justiția costă prea mult sau durează prea mult (după criteriile sale arbitrare) ar putea demite și înlocui procurori sau judecători, ceea ce ar putea conduce la sfârșitul separației puterilor în stat. Prin contrast, o justiție eficientă ar putea fi mai costisitoare, dar perfect aliniată cu statul de drept.

Analiza de mai jos folosește indicatori internaționali privind statul de drept și justiția, cu scopul de-a readuce conceptele în matca lor firească. Ar fi bine ca această recalibrare conceptuală să fie utilizată de formațiunile politice deja menționate, indiferent dacă se află la guvernare sau în opoziție. Însă Programul de guvernare PSD-PNL-UDMR⁷¹ nu conține acțiuni concrete pentru întărirea statului de drept și este mult prea preocupat de eficiența justiției; și încă nu e clar dacă USR, în opoziție, are capacitatea de a-și modifica abordarea. Totuși, e posibil ca rezultatul alegerilor prezidențiale din 4/18 mai 2025⁷² să producă o schimbare în privința coaliției de guvernare, moment în care impactul analizei și recomandărilor de mai jos ar putea fi semnificativ.

Statul de drept

„(...) suntem într-o situație excepțională, în care regimul politic e [față] în față cu poporul”

Bogdan Dima⁷³

World Justice Project evaluează periodic starea statului de drept în peste 100 de țări ale lumii.⁷⁴ Indicele Statului de Drept al WJP ne arată că, de 10 ani, România stagnează sau descrește ușor, raportat la toți cei 8 factori de analiză, respectiv la 41 din cei 44 de indicatori analizați (Tabelul 1). România are o mare problemă cu separația puterilor, indicatorii de la factorul 1 arătând că sistemul de verificare și contrapondere între puterile statului nu funcționează bine. Percepția corupției este accentuată de faptul că parlamentarii și miniștrii par să-și folosească funcțiile pentru a obține beneficii personale (indicatorii 2.4 și 2.1). În absența controlului civil, chiar și structurile militarizate (inclusiv serviciile secrete) par să urmărească tot obținerea de beneficii personale, așa cum sugerează scăderea indicatorului 2.3.

Tot Indicele Statului de Drept ne arată că, în România, supremația legii scârțâie pe la încheieturi: drepturile procesuale nu sunt suficient respectate în procedurile administrative (indicatorul 6.4), iar întârzierile sunt mai degrabă nerezonabile (indicatorul 6.3). Întârzieri similare se înregistrează și în justiția civilă (indicatorul 7.5), respectiv în cea penală (indicatorul 8.2). Și în privința drepturilor omului sunt deficiențe, întrucât factorul 4 înregistrează o stagnare în ultimii 4 ani, după scăderea accentuată din anii precedenți.⁷⁵ De exemplu, statul român se opune deja de 7 ani ideii de a acorda protecție

⁷¹ „Program de guvernare 2024-2028.”

⁷² „Video Mihai Constantin.”

⁷³ Dima, min. 1:44:06, în Striblea (gazdă) „Bogdan Dima. Constituția e mai inteligentă decât noi.”

⁷⁴ “Our Approach.”

⁷⁵ Vezi și Perju, „Cartografii constituționale: Jurisprudența CCR privind drepturile și libertățile fundamentale,” pag. 69.

Atenție, cade democrația!

egală cuplurilor LGBT, deși are obligația legală de a face acest lucru, în urma deciziilor CJUE din 2018⁷⁶ și CEDO din 2023.⁷⁷ În plus, declinul de 10 ani al indicatorului 1.3 ne arată că România nu se pricepe să verifice activitatea instituțiilor, să învețe din greșeli și să-și corecteze deficiențele pentru viitor. În aceste condiții, atrag atenția micile modificări din ultimul an ale indicatorilor 1.6, 3.3 și 5.3 (referitori la tranziția de putere, participarea publicului la luarea deciziilor și apetența spre violență pentru rezolvarea problemelor), care pot explica rezultatele alegerilor din 1 decembrie 2024.

Datele din Indicele Statului de Drept ne arată că românii par să fie mai implicați civic/politic (indicatorul 3.3), însă cu o posibilă tendință de-a recurge la violență pentru soluționarea nemulțumirilor (indicatorul 5.3) și cu o încredere scăzută în tranziția de putere (indicatorul 1.6). Pe acest fundal, hotărârile emise de CCR la finalul anului 2024, cu privire la alegerile prezidențiale (invalidarea unei candidaturi, renumărarea voturilor și, apoi, anularea întregului proces electoral), riscă să afecteze profund atașamentul oamenilor față de statul de drept și chiar să otrăvească pacea socială. Dincolo de datele statistice (care pot părea prea reci) și de deciziile politice (care pot părea prea înfierbântate), analiza calitativă a politicii din ultimii 10 ani⁷⁸ arată că:

- › România nu are constrângeri eficiente asupra exercitării arbitrare (sau abuzive) a puterii politice;
- › România nu are o regulă generală privind modificarea celorlalte reguli (norme, legi, reglementări);
- › România nu respectă pe deplin drepturile și libertățile fundamentale ale omului.

Guvernul Ciolacu 2, instalat la 23 decembrie 2024, deja ilustrează evaluarea calitativă de mai sus: emiterea ordonanțelor de urgență este o formă de exercitare abuzivă a puterii politice.⁷⁹ Dincolo de faptul că Guvernul a emis deja patru OUG doar în prima săptămână de activitate, „ordonanța-trenuleț”,⁸⁰ în sine, arată că nu există o limitare eficientă privind exercitarea puterii, că nu există preocupare pentru respectarea regulilor și că nu se pune mare preț pe drepturi și libertăți. Iar Programul de guvernare⁸¹ denotă tocmai dorința de concentrare a puterii (prin comasarea serviciilor deconcentrate), nicidecum preocuparea pentru limitarea exercitării arbitrare a puterii. Alternativa politică de dincolo de „cordonul sanitar” (formațiunile politice AUR, SOS și POT) predică o concentrare a puterii și mai accentuată, ceea ce ar putea însemna sfârșitul separației puterilor, deci al statului de drept ori chiar al regimului democratic.

Lipsa de preocupare cu privire la mecanismele prin care demnitarii dau socoteală pentru deciziile lor (acces la informații, transparență decizională, consultări cu factorii interesați – ilustrate în cazul oricărei OUG) accentuează două tendințe sociale cu efecte convergente:

⁷⁶ „Hotărârea Curții (Marea Cameră)” din 5 iunie 2018.

⁷⁷ „Cauza Buhuceanu și alții împotriva României,” 23 mai 2023; vezi și Pricop, „CEDO respinge contestația guvernului și obligă România să recunoască familiile formate din persoane de același sex.”

⁷⁸ Vrabie, “Romania Unchecked.”

⁷⁹ Idem.

⁸⁰ Ordonanța de urgență nr. 156 din 30 decembrie 2024.

⁸¹ „Program de guvernare 2024-2028,” pag. 2.

Atenție, cade democrația!

- › Alegătorii își pierd încrederea în formațiunile politice „democratice,” pentru că acestea guvernează prin decizii arbitrare (sau chiar abuzive), impredictibile (în absența unei reguli general-aplicabile) și păguboase (în privința drepturilor și libertăților fundamentale).
- › Alegătorii adoptă, ca alternativă, iluzia unei bunăstări care ar urma să fie obținută prin decizii la fel de arbitrare și păguboase, dar ceva mai previzibile.

Pentru a opri aceste tendințe, care prezintă un risc enorm la adresa regimului democratic, este nevoie de întărirea rapidă (ori chiar înființarea) **mecanismelor politice prin care șefii autorităților publice dau socoteală pentru acțiunile și deciziile lor.**

La intersecția dintre conceptul de stat de drept și sistemul de justiție, se află un mecanism decizional pentru care șefii autorităților publice nu prea dau socoteală: Președintele și ministrul justiției negociază, arbitrar, impredictibil și mai degrabă opac (întrucât avizul CSM este doar consultativ), o decizie care poate afecta enorm drepturile și libertățile fundamentale – numirea procurorului general și a procurorilor-șefi de la DNA și DIICOT. O soluție la îndemână pentru a „forța” acești decidenți să dea socoteală poate fi publicarea unui top profesional al procurorilor, care să conțină date despre posibilitățile candidaților (30-50 de persoane) pe trei dimensiuni: performanța în specialitate, evoluția în carieră și viziunea de management.⁸² Informatizarea tuturor procedurilor din justiție (în sensul procesării automatizate a datelor și informațiilor) ar putea face acest top ușor accesibil, în timp real.

Sistemul de justiție

„(...) ce produce revoluții nu este nemulțumirea, ci este disonanța”

Barbu Mateescu⁸³

Cazurile foarte mediatizate din justiție, mai ales prin prisma deciziilor care vin în contradicție cu aspirațiile românilor, contribuie decisiv la neîncredere: Dosarul Revoluției, cel al Mineriadei, plagiatele din politică, incapacitatea de a trage la răspundere condamnați de răsunet precum Voiculescu, Udrea, Bica, Oprea, Ghiță, Piedone (ori de a le confisca beneficiile ilicite), întoarcerea din condei a dosarelor dureroase, cum ar fi Colectiv, 10 august, Iorgulescu, 2 Mai, cazul Roșu și cazul Ursu, fetele din Caracal, incendiile spitalicești din Constanța și Piatra Neamț ori explozia de la Crevedia, azilele groazei din Ilfov și Mureș, kompromatul Emiliei Șercan, intimidarea organizațiilor civice, frații Tate și toate cazurile de violență sexuală de tipul Bădău/Bulai sunt tot atâtea motive pentru a nu (mai) avea încredere în justiție.

Cel mai recent, renumărarea voturilor de la alegerile prezidențiale a scos în evidență, și în justiție, defectele calitative discutate mai sus. Hotărârea CCR privind renumărarea a părut abuzivă; la fel și dispoziția BEC de a nu permite observatori independenți la renumărare. Iar dispoziția BEC pare chiar să fi modificat arbitrar o regulă deja existentă. Aceste acțiuni au reprezentat și o încălcare a dreptului de acces la informații privind treburile publice. Organizațiile civice s-au adresat justiției pentru a putea participa la renumărare, însă doar trei din cele 30 de acțiuni au fost soluționate în timp util.⁸⁴ Judecarea unor astfel de cauze la (mai mult de) o săptămână după finalizarea procedurilor de

⁸² Vrabie, „Când facem un top al procurorilor?”

⁸³ Mateescu, min. 22:12, în Tiță (gazdă) „Sfârșit de an. Începem să înțelegem? (II).”

⁸⁴ EFOR. „Timeline – Alegerile și acțiunile EFOR.”

Atenție, cade democrația!

renunțarea nu ar mai fi putut restabili ordinea de drept, nu ar mai fi putut da substanță dreptului de acces la informații și nu ar mai fi putut oferi garanții de corectitudine în privința procesului electoral.

Nedreptate, nu nemulțumire

Cele 27 de dosare privind renunțarea, nesoluționate în timp util (deși aveau o miză uriașă pentru societate), oferă o bună aproximație pentru percepția publicului privind justiția. Oamenii percep că e vorba de o singură cauză, nu de 30. Legislația care impune judecarea simultană a 30 de dosare cu același conținut, în 30 de instanțe diferite, și cea care limitează sever capacitatea de a le judeca în timp util conduc la percepția că justiția e injustă. Cauzele cu mare miză și notorietate, în care se văd cele mai hidoase erori ale sistemului de justiție, sunt o minusculă minoritate: câteva zeci pe an, adică ~0,001% din cele ~3 milioane de dosare/an (cam ~2 milioane nou-apărute, iar ~1 milion din anii precedenți⁸⁵). Deși puține la număr, acestea au impact puternic în populație și creează disonanță cu privire la bunul mers al justiției – **iar disonanța se declină cultural ca nedreptate, nu ca nemulțumire.**

O parte din disonanță (percepția de nedreptate) se explică prin datele statistice din Tabloul de Bord al UE privind Justiția (Tabelul 2). Majoritatea indicatorilor relevanți se păstrează la un nivel rezonabil: **numărul magistraților și avocaților, numărul dosarelor și rata de soluționare sunt comparabile cu valorile de la nivelul agregat al UE.** Mai mult, bugetul anual al justiției a crescut, în ultimii 10 ani, de la valoarea minimă în UE către cea medie. Într-o exprimare plastică, putem spune că „justiția română e mediocră,” numai că această mediocritate are valențe diferite: statistic, mediocritatea este bună, întrucât arată că justiția funcționează în parametri rezonabili.⁸⁶ Cultural, însă, mediocritatea este un motiv de revoltă, pentru că percepția e că justiția face greșeli de netolerat, produce incertitudine în societate și nu se ridică la înălțimea așteptărilor.⁸⁷

De exemplu, durata proceselor este problematică doar cultural, nicidecum statistic. Tabelul 2 ne arată că justiția română e mai lentă fix acolo unde-i nervează pe oamenii obișnuiți – în cauzele administrative și în cele nelitigioase, adică acolo unde au ceva de împărțit cu statul. În plus, și dosarele penale notorii scot în evidență întârzierile, mai ales când sunt implicați și politicieni sau alți oameni „puternici.” **Astfel, publicul își formează percepția că justiția e selectivă, că funcționează cu dublă măsură, iar această disonanță întărește percepția că justiția e nedreaptă.** Desigur, o justiție mai rapidă nu este neapărat mai dreaptă, însă s-ar putea bucura de mai multă încredere, de mai mult sprijin popular. Tabelul 2 sugerează și soluțiile cele mai la îndemână (pentru început): creșterea numărului de grefieri și asistenți judiciari, respectiv informatizarea.

Dacă eficiența justiției (cea din retorica electorală) s-ar traduce în investiții pentru informatizarea tuturor procedurilor din justiție și pentru asigurarea personalului calificat, probabil că durata proceselor ar scădea. Însă Guvernul Ciolacu 2 ar putea traduce eficiența justiției prin reducerea alocărilor bugetare, mai ales în zona personalului auxiliar. **Programul de guvernare⁸⁸ propune un raport „rezonabil” între grefieri și judecători, tocmai acolo unde este nevoie de un raport *optim*.** Tot acolo, Programul vorbește de digitalizarea instanțelor, deși oamenii și justiția au nevoie de informatizarea procedurilor, de la cererea de chemare în judecată sau de la constituirea dosarului de

⁸⁵ „Raport privind starea justiției în anul 2023,” pag. 1.

⁸⁶ Manolache, „Sondaj Eurobarometru privind justiția.”

⁸⁷ Hofstede, „Romania.” *Country Comparison Tool*; analizând factorii culturali, Hofstede pare să acrediteze că românii au foarte puțină toleranță pentru experimentare și eroare, o puternică respingere privind situațiile incerte și o foarte mare așteptare ca oamenii investiți cu putere de decizie să facă exact ce e nevoie, la cel mai înalt standard.

⁸⁸ „Program de guvernare 2024-2028,” pag. 39.

Atenție, cade democrația!

către un polițist, până la punerea în executare a hotărârii judecătorești. Așadar, eficacitatea justiției nu este cu adevărat cuprinsă în planurile Guvernului.

Sigur că eficacitatea justiției nu este un obiectiv care să poată fi îndeplinit peste noapte, iar dreptatea în justiție ar putea fi un obiectiv iluzoriu. Însă coaliția de guvernare ar putea răspunde la câteva dintre aspirațiile oamenilor obișnuiți. Soluția cea mai la îndemână privește transparentizarea: publicarea motivărilor odată cu emiterea hotărârilor ar fi, în egală măsură, un instrument puternic pentru creșterea încrederii în justiție și pentru întărirea mecanismului prin care justiția dă socoteală pentru acțiunile și deciziile sale. Informatizarea tuturor procedurilor ar scoate în evidență punctele nevralgice – unde s-ar putea scurta durata proceselor și, respectiv, unde e necesar de suplimentat personalul auxiliar. **Absența unor asemenea măsuri lasă loc liber comparațiilor incorecte cu justiția din alte state-membre UE, adică disonanței dintre realitate și percepție.**

Revenind la ideea cu topul procurorilor, informatizarea tuturor procedurilor din justiție ne-ar putea oferi și posibilitatea unui top similar al judecătorilor. Astfel de topuri și-ar dovedi rapid utilitatea, având în vedere că numirea unui nou președinte ÎCCJ va deveni o necesitate la sfârșitul anului 2025, numirea unui nou procuror general și a procurorilor-șefi DNA și DIICOT e programată în 2026, iar alegerea unui nou CSM, în 2030. Dar, dincolo de această legătură subtilă cu asigurarea personalului adecvat pentru buna funcționare a statului de drept, astfel de topuri sunt și exerciții de transparență, care pot conduce la creșterea încrederii în justiție. Mai exact, oamenii vor putea vedea dacă magistrații cuprinși în aceste topuri chiar au făcut dreptate – iar contextul oferit de informațiile din top ar putea conduce la diminuarea disonanței discutate mai sus.

O altă chestiune privind eficacitatea justiției, pe care informatizarea ar putea s-o scoată la iveală, ține de accesibilitate. Când o populație de ~20 de milioane „produce” anual ~2 milioane de noi dosare în justiție, putem presupune că accesul la justiție e facil. Totuși, există 2-3 dimensiuni necunoscute (deocamdată) ale acestei realități: Nu știm cu adevărat câte dintre dosarele nelitigioase ar fi putut fi rezolvate prin proceduri funcționărești, fără apel la justiție⁸⁹; și nu știm cu adevărat câți oameni ar fi vrut să facă apel la justiție, dar nu și-au permis; de asemenea, nu știm câte dosare noi ar putea apărea, dacă ajutorul judiciar s-ar dubla (vezi Tabelul 2). Un sistem pe deplin informatizat ne-ar putea ajuta să luăm decizii croite special pentru cei mai dezavantajați dintre locuitorii României – și le-ar putea reduce nivelul de disonanță.

Concluzii

„Statul român a eșuat în misiunea sa fundamentală de a-și proteja cetățenii”

Klaus Johannis⁹⁰

Analiza de mai sus arată că justiția are nevoie de sprijin privind reducerea duratei de soluționare a cauzelor, pentru că aceasta este o aspirație legitimă a populației. Acest obiectiv poate fi atins prin alocarea fondurilor pentru informatizarea proceselor, respectiv pentru asigurarea personalului calificat (nu doar magistrați, ci și grefieri sau asistenți judiciari). Partea cea mai activă a populației dorește derularea proceselor exclusiv în format electronic, de la cererea de chemare în judecată (în civil sau administrativ) ori de la deschiderea dosarului de cercetare polițienească (în penal), până la executarea sentinței ori hotărârii judecătorești, respectiv recuperarea prejudiciului, protejarea persoanei vătămate, ispășirea pedepsei și reabilitarea făptașului. Informatizarea mai poate aduce

⁸⁹ Vezi și Vrabie, „Degrevarea instanțelor de o parte din volumul dosarelor.”

⁹⁰ Iohannis, „Declarație de presă.”

Atenție, cade democrația!

beneficii privind transparența și responsabilitatea (posibil și integritatea), instituind mecanisme prin care autoritățile publice să dea socoteală de acțiunile și deciziile lor.

Pentru atingerea acestor deziderate, va fi nevoie și de bugetare corespunzătoare, și de modificarea regulilor de procedură. De exemplu, **e de dorit ca hotărârile instanțelor judecătorești să poată fi executate direct în format electronic**, ceea ce necesită modificări corelative și în privința semnăturii electronice. De asemenea, se pot înființa instanțe-pilot, pentru a experimenta reducerea drastică a termenelor procedurale (alături de care apare necesitatea corelării termenelor de prescripție). **În aceste instanțe pilot se poate experimenta și publicarea motivărilor deodată cu hotărârile** – un exercițiu de transparență cu posibile efecte pozitive privind educația juridică a adulților, responsabilitatea decidenților și integritatea în societate. O analiză temeinică a legislației în vigoare poate determina care proceduri judiciare (mai ales cele nelitigioase ori necontradictorii) pot fi înlocuite cu proceduri administrative.

Asemenea măsuri nu pot garanta că justiția va face dreptate, însă pot avea darul de-a conduce instanțele și magistrații mai aproape de corectitudine și echitate. Astfel de măsuri ar scădea probabilitatea întorsăturilor neașteptate din cazurile intens mediatizate, iar încrederea oamenilor în justiție s-ar putea consolida. Nu în ultimul rând, o justiție eficientă, cu deplina respectare a drepturilor și libertăților fundamentale, ar întări și mecanismul de verificare și contrapondere între puterile statului. În această ipoteză, putem spera că nu vor mai apărea acțiuni de intimidare ori confuzii între independența justiției și impunitatea unor magistrați sau demnitari ai statului, deoarece o justiție eficientă (și echitabilă) nu ar permite nicio formă de încălcare a demnității umane, nicio formă de exercitare arbitrară a puterii politice, nicio denaturare a supremației legii ori a scopului pentru care există legi – **adică ar oferi o reală protecție a cetățenilor față de eventualele abuzuri ale statului.**

În egală măsură, însă, oamenii au așteptări și în privința statului de drept: este nevoie ca formațiunile politice să-și întărească mecanismele interne privind limitarea puterii și respectarea drepturilor omului. În paralel, coaliția guvernamentală își poate restrânge drastic uzul ordonanțelor de urgență, înțelegând că acestea distorsionează în egală măsură supremația legii și separația puterilor. 2025 ar putea fi anul în care Guvernul adoptă o strategie națională pentru integritate (în locul uneia anticorupție), în care să figureze drept priorități exercitarea corectă a puterii politice, protejarea separației puterilor și a supremației legii, respectul pentru drepturile și libertățile fundamentale și, respectiv, mult-așteptatele criterii de competență și integritate pentru ocuparea funcțiilor publice.⁹¹

Recomandări

Ar fi bine ca, minimal, formațiunile politice „democratice”

- › **să reprezinte și aspirațiile oamenilor obișnuiți**, nu doar nevoile instituționale ale statului;
- › **să educe alegătorii** cu privire la beneficiile regimului democratic actual, conceptul de stat de drept și pilonii conceptuali pe care se bazează acesta – separația puterilor, supremația legii, respectul față de drepturile omului;
- › **să limiteze concentrarea puterii** în interiorul partidelor;
- › **să creeze mecanisme de transparență și responsabilitate** (inclusiv consiliere de etică), prin care conducătorii de partid dau socoteală în fața publicului de acțiunile și deciziile lor;

⁹¹ Alexa, „Zeci de ONG-uri îi cer președintelui să aleagă premierul pe criterii de integritate și competență.”

Atenție, cade democrația!

- › **să introducă mecanisme interne de consultare** în partide, respectiv mecanisme de verificare, astfel încât deciziile interne să respecte drepturile și libertățile fundamentale ale membrilor.

Coaliția guvernamentală, fie la Guvern, fie în Parlament, eventual prin Ministerul Justiției și/sau în parteneriat cu CSM, ar putea

- › să decidă că **nu mai abuzează de ordonanțe de urgență**;
- › **să respecte pe deplin spiritul informării corecte** asupra treburilor publice, legislația privind accesul la informații de interes public, cea privind transparența decizională și cea privind registrul de interese al decidenților;
- › să recalibreze **controlul civil asupra structurilor militarizate** (inclusiv serviciile secrete);
- › **să crească și să monitorizeze capacitatea instituțiilor de a învăța din propriile greșeli** și de a-și corecta deficiențele, pe baza rapoartelor de la instituțiile de audit;
- › să adopte legislația care acordă **protecție legală egală pentru cuplurile consensuale, indiferent de orientarea sexuală**;
- › să adopte legislația privind **numirea transparentă și predictibilă a procurorilor de rang înalt și/sau a judecătorilor ÎCCJ**, pe baza topurilor naționale de procurori și judecători;
- › să adopte prima **strategie națională pentru integritate** și apoi, să remanieze miniștrii care nu corespund criteriilor de competență și integritate;
- › să identifice care **proceduri judiciare pot fi înlocuite cu proceduri administrative** și apoi, să elaboreze legislația necesară pentru implementare;
- › să adopte legislația care impune **publicarea motivărilor deodată cu hotărârile judecătorești** (și alte acte procesuale similare, emise de instanțe sau de parchete);
- › să adopte legislația privind **informatizarea deplină a procedurilor din justiție** (inclusiv la nivelul colaborării cu poliția, penitenciarele, cabinetele notariale etc.) și să aprobe investițiile necesare pentru construirea infrastructurii electronice a justiției;
- › să adopte legislația privind **executarea hotărârilor judecătorești în format electronic** și o schemă temporară de stimulare a eliminării actelor procedurale tipărite pe hârtie;
- › să adopte legislația privind **protecția împotriva acțiunilor de intimidare în justiție** (Directiva anti-SLAPP⁹²), cu garanții pentru activiștii și jurnaliștii expuși la proceduri judiciare interne;
- › **să aprobe lista instanțelor-pilot** și să adopte modificările legislative necesare pentru a încerca termene procedurale mai scurte (inclusiv cele de prescripție, corelativ);
- › să identifice **raportul optim de personal auxiliar (grefieri și asistenți judiciari) față de magistrați**, în funcție de încărcătura de dosare și de povara procedurală, după care să aprobe alocarea bugetară necesară pentru angajarea de personal auxiliar nou și pentru formarea profesională (inițială și continuă) a personalului auxiliar;
- › să aprobe **măsurile de facilitare a accesului la justiție pentru categoriile dezavantajate**, fie prin creșterea ajutorului judiciar, fie prin măsuri alternative (asistență juridică *pro bono*, în colaborare cu barourile de avocați).

Codru Vrabie este activist independent, trainer și consultant în domeniul bunei guvernări, concentrat pe reforme judiciare și administrative. Colaborează constant cu organizații ale societății civile și instituții publice.

⁹² Directiva (UE) 2024/1069 din 11 aprilie 2024; vezi și „Comisia Europeană îndeamnă România să-și protejeze cetățenii de procesele abuzive, printr-o lege mai bună decât Directiva Anti SLAPP.”

Atenție, cade democrația!

Bibliografie

Alexa, A. (2015) „Zeci de ONG-uri îi cer președintelui să aleagă premierul pe criteriile de integritate și competență.” *Social*. Mediafax. <https://www.mediafax.ro/social/zeci-de-ong-uri-ii-cer-presedintelui-sa-aleaga-premierul-pe-criterii-de-integritate-si-competenta-14879409>

„Comisia Europeană îndeamnă România să-și protejeze cetățenii de procesele abuzive, printr-o lege mai bună decât Directiva Anti SLAPP.” (2025) Blog. APADOR-CH. <https://apador.org/comisia-europeana-indeamna-romania-sa-si-protejeze-cetatenii-de-procesele-abuzive-printr-o-lege-mai-buna-decat-directiva-anti-slapp/>

„Calea sigură pentru România” (2024) *Proiectul PSD*. Partidul Social Democrat. <https://www.psd.ro/wp-content/uploads/2024/10/Program-de-guvernare-PSD-2025-2028.pdf>

„Cauza Buhuceanu și alții împotriva României” (2023) Secția a patra. Curtea Europeană a Drepturilor Omului. <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-234024&filename=CASE%20OF%20BUHUCEANU%20AND%20OTHERS%20v.%20ROMANIA%20-%20%5BRomanian%20Translation%5D%20by%20the%20European%20Institute%20of%20Romania.pdf>

Convenția din 4 noiembrie 1950, privind apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (Convenția Europeană a Drepturilor Omului), actualizată (2014) *Portal legislativ*. Ministerul Justiției. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/175187>

“Dataset” (2024) *Rule of Law Index*. World Justice Project. https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/downloads/2024_wjp_rule_of_law_index_HISTORICAL_DATA_FILE.xlsx

Dima, B. (2024) în Striblea, C. (gazdă) „Bogdan Dima. Constituția e mai inteligentă decât noi,” min. 1:44:06. *Vorbitorincii Leaders*. Studio Mindopoly & YouTube. <https://youtu.be/eQUjAvpZE4?si=GWRR9Vu71CCdYUIG&t=6246>

Directiva (UE) 2024/1069 din 11 aprilie 2024, privind protecția împotriva cererilor vădit neîntemeiate sau a procedurilor judiciare abuzive împotriva persoanelor implicate în acțiuni de mobilizare publică („acțiuni strategice în justiție împotriva mobilizării publice”) (2024) *EUR-Lex*. Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=OJ:L_202401069

Dumitrescu, R. (2023) “Romania, last among EU countries in The Economist’s annual Democracy Index.” *Politics*. Romania Insider/Business Insider. <https://www.romania-insider.com/romania-last-eu-countries-economist-democracy-index>

EFOR (2024) „Timeline – Alegerile și acțiunile EFOR.” *#alegeri2024*. Expert Forum. <https://expertforum.ro/timeline-alegeri-si-efor/>

Heffernan, M. (2019) “The human skills we need in an unpredictable world.” *TEDSummit*. TED Conferences. <https://www.ted.com/talks/margaret-heffernan-the-human-skills-we-need-in-an-unpredictable-world>

“Herbert Spencer” (1897) *The Principles of Ethics*, în *Wikiquote*. (2024) Wikimedia Foundation & Mediawiki. https://en.wikiquote.org/wiki/Herbert_Spencer#Part_II:_The_Inductions_of_Ethics

Hofstede, G. et al. (2024) “Romania.” *Country Comparison Tool*. The Culture Factor Group. <https://www.theculturefactor.com/country-comparison-tool?countries=romania>

Atenție, cade democrația!

„Hotărârea Curții (Marea Cameră)” (2018) InfoCuria. Curtea de Justiție a Uniunii Europene. <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?pageIndex=0&docid=202542&doclang=RO&text=&cid=10328712>

Iohannis, K. (2021) „Declarație de presă a Președintelui României, Klaus Iohannis, în urma incendiului produs la Spitalul de Boli Infecțioase din Constanța.” *Declarații de presă*. Administrația Prezidențială. <https://www.presidency.ro/ro/media/declaratii-de-presa/declaratie-de-presa-a-presedintelui-romaniei-klaus-iohannis-in-urma-incendiului-produs-la-spitalul-de-boli-infecioase-din-constanta>

Manolache, L. (2024) „Sondaj Eurobarometru privind justiția.” *hashtagEuropa*. Radio România Internațional. <https://www.rri.ro/euranetplus/hashtageuropa/sondaj-eurobarometru-privind-justitia-id792861.html>

Mateescu, B. (2024) în Tiță, T. (gazdă) „Sfârșit de an. Începem să înțelegem? (II),” min. 22:12. *În Centru*. Spotify for Creators. <https://creators.spotify.com/pod/show/incentru/episodes/05-10---Sfrit-de-an--ncepem-s-nelegem--II-e2sjonh>

„O Românie pentru toți, nu doar pentru unii” (2024) *USR la guvernare*. Uniunea Salvați România. <https://usr.ro/wp-content/uploads/2017/04/Program-de-guvernare-USR-2024.pdf>

Ordonanța de urgență nr. 156 din 30 decembrie 2024, privind unele măsuri fiscal-bugetare în domeniul cheltuielilor publice pentru fundamentarea bugetului general consolidat pe anul 2025, pentru modificarea și completarea unor acte normative, precum și pentru prorogarea unor termene (2024) *Portal legislativ*. Ministerul Justiției. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/293109>

“Our Approach” (2024) *About us*. World Justice Project. <https://worldjusticeproject.org/about-us/overview/our-approach>

Perju, V. (2023) „Cartografii constituționale: Jurisprudența CCR privind drepturile și libertățile fundamentale,” pag. 65-93 în Dima, B. & V. Perju (coord.) *După 30 de ani: Justiția constituțională în România*. Humanitas. <https://humanitas.ro/humanitas/carte/dupa-30-de-ani>

Pricop, S. (2023) „CEDO respinge contestația guvernului și obligă România să recunoască familiile formate din persoane de același sex.” *Știri*. Libertatea. <https://www.libertatea.ro/stiri/cedo-romania-obligata-sa-recunoasca-familii-lgbt-4672263>

„Program de guvernare 2024-2028 PSD-PNL-UDMR-Grupul parlamentar al minorităților naționale din Camera Deputaților” (2024) *Obiective*. Guvernul României. <https://gov.ro/ro/obiective/program-de-guvernare-2024-2028>

„Programul rațiunii” (2024) *Kelemen Hunor*. Uniunea Democrată Maghiară din România. <https://kelemenhunor.ro/programul-ratiunii/>; vezi și „Kelemen Hunor lansează Programul Rațiunea Salvează Națiunea.” *Știri*. Uniunea Democrată Maghiară din România. <https://udmr.ro/actualitate/stiri/Kelemen-Hunor-lanseaza-Programul-Ratiunea-Salveaza-Natiunea>

„Raport privind starea justiției în anul 2023” (2024) Rapoarte privind starea justiției. *Rapoarte și date statistice*. Consiliul Superior al Magistraturii. <https://www.csm1909.ro/ViewFile.ashx?guid=ab8ae9f9-cb62-4a9c-8b56-9932fa016648-InfoCSM>

„România sigură și prosperă” (2024) *Media*. Partidul Național Liberal. <https://campanii.pnl.ro/2024/assets/PROGRAM-2024-2028.pdf>

Atenție, cade democrația!

“Scoreboard” (2024 et infra.) *EU Justice Scoreboard*. European Commission. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/eu-justice-scoreboard_en#scoreboards

„Video Mihai Constantin: Guvernul a stabilit data alegerilor prezidențiale în 4 mai; perioada electorală începe în 18 februarie.” (2025) Flux Politic. Agerpres. <https://agerpres.ro/politic/2025/01/16/video-mihai-constantin-guvenul-a-stabilit-data-alegerilor-prezidentiale-in-4-mai-perioada-electoral-a-1413300>

Vrabie, C. (2014) „Degrevarea instanțelor de o parte din volumul dosarelor.” *Open Justice 2.0/Onorată instanță*. Funky Citizens. https://www.funkycitizens.org/wp-content/uploads/2015/10/2014-Policy_Paper-Degrevarea_instantelor_de_o_parte_din_volumul_dosarelor.pdf

Vrabie, C. (2018) „Când facem un top al procurorilor?” *Blog*. Ghost & Nubia. <https://codruvrabie.eu/cand-facem-un-top-al-procurorilor-ro/>

Vrabie, C. (2019a) „Alte cifre în balanță.” *Blog*. Ghost & Nubia. <https://codruvrabie.eu/alte-cifre-in-balanta-ro/>

Vrabie, C. (2019b) „Cu cifrele-n balanță.” *Blog*. Ghost & Nubia. <https://codruvrabie.eu/cu-cifrele-n-balanta-ro/>

Vrabie, C. (2020) „Despre educație de leadership pentru juriști de secol XXI,” pag. 440-449, în Stoian, M., Csibi, M & G. Mihăilescu (coord.) *Caiet documentar 5. Calitatea vieții: Tehnologie în retroumanism. Viitorul cu puterea comunităților*. Editura Club România. <https://mentoringproject.ro/wp-content/uploads/2022/01/caiete-documentare-5-vol-I-vol-II.pdf>

Vrabie, C. (2023) “Romania Unchecked: How a lack of checks and balances and a disregard for the rule of law keep the country subject to the whims of politicians,” în Kuisz, J. (ed.) *Let Law Rule*. Fundația Kultura Liberalna & Popescu-Zamfir, O. (coord.) GlobalFocus Centre. <https://letlawrule.org/kompendium/romania-unchecked-how-a-lack-of-checks-and-balances-and-a-disregard-for-the-rule-of-law-keep-the-country-subject-to-the-whims-of-politicians/>

Atenție, cade democrația!

Tabelul 1. Evoluția României în datele privind Indicele Statului de Drept WJP, 2015-2024

	Scoruri 2015	Scoruri 2016	Scoruri 2018	Scoruri 2019	Scoruri 2020	Scoruri 2021*	Scoruri 2022	Scoruri 2023*	Scoruri 2024*
Scorul General pentru România	0,62	0,66	0,65	0,64	0,63	0,63	0,63	0,63	0,62
Factorul 1: Limitări ale celor trei puteri în stat	0,63	0,69	0,66	0,62	0,62	0,61	0,62	0,61	0,60
1.1 Puterile în stat sunt limitate în mod eficace de Parlament	0,66	0,74	0,73	0,67	0,68	0,68	0,69	0,70	0,69
1.2 Puterile în stat sunt limitate în mod eficace de Justiție	0,63	0,66	0,65	0,58	0,57	0,58	0,59	0,58	0,56
1.3 Puterile în stat sunt limitate în mod eficace de instituțiile de audit	0,51	0,57	0,55	0,53	0,54	0,51	0,50	0,47	0,49
1.4 Oficialii publici sunt sancționați în caz de conduită improprie	0,53	0,60	0,56	0,55	0,53	0,52	0,53	0,52	0,48
1.5 Puterile în stat sunt verificate de actori neguvernamentali	0,70	0,79	0,76	0,68	0,67	0,66	0,67	0,67	0,67
1.6 Tranziția de putere (după alegeri) se face conform legii	0,73	0,76	0,73	0,71	0,70	0,70	0,71	0,72	0,68
Factorul 2: Absența corupției	0,53	0,55	0,58	0,57	0,56	0,55	0,55	0,56	0,53
2.1 Oficialii din Executiv nu-și folosesc funcția pentru a obține beneficii personale	0,46	0,53	0,51	0,50	0,49	0,50	0,49	0,51	0,49
2.2 Oficialii din Justiție nu-și folosesc funcția pentru a obține beneficii personale	0,70	0,66	0,74	0,74	0,72	0,71	0,72	0,71	0,71
2.3 Oficialii din poliție și armată nu-și folosesc funcția pentru a obține beneficii personale	0,68	0,74	0,76	0,77	0,75	0,73	0,73	0,73	0,69

Atenție, cade democrația!

	Scoruri 2015	Scoruri 2016	Scoruri 2018	Scoruri 2019	Scoruri 2020	Scoruri 2021*	Scoruri 2022	Scoruri 2023*	Scoruri 2024*
2.4 Oficialii din Legislativ nu-și folosesc funcția pentru a obține beneficii personale	0,29	0,30	0,29	0,28	0,28	0,27	0,28	0,29	0,25
Factorul 3: Guvernarea deschisă	0,66	0,67	0,66	0,62	0,61	0,62	0,63	0,63	0,62
3.1 Legile și datele guvernamentale sunt disponibile publicului	0,63	0,67	0,61	0,59	0,60	0,60	0,60	0,59	0,60
3.2 Dreptul de acces la informații de interes public	0,59	0,58	0,60	0,57	0,53	0,54	0,56	0,55	0,54
3.3 Participarea publicului la luarea deciziilor	0,68	0,70	0,69	0,61	0,59	0,60	0,61	0,61	0,63
3.4 Mecanismele de petiționare	0,72	0,74	0,73	0,72	0,71	0,73	0,75	0,76	0,73
Factorul 4: Drepturile fundamentale	0,72	0,73	0,72	0,70	0,70	0,67	0,67	0,67	0,67
4.1 Tratatul egal și absența discriminării	0,72	0,72	0,71	0,72	0,73	0,71	0,72	0,70	0,67
4.2 Dreptul la viață și siguranța personală sunt garantate	0,85	0,84	0,81	0,82	0,82	0,79	0,78	0,80	0,75
4.3 Drepturile procesuale și ale persoanelor puse sub acuzare	0,62	0,60	0,60	0,62	0,61	0,58	0,58	0,58	0,61
4.4 Libertatea de opinie și cea de expresie sunt garantate	0,71	0,79	0,76	0,68	0,67	0,66	0,67	0,67	0,67
4.5 Libertatea de conștiință și cea religioasă sunt garantate	0,76	0,83	0,79	0,73	0,74	0,72	0,71	0,71	0,71
4.6 Libertatea împotriva încălcării vieții private este garantată	0,61	0,58	0,61	0,61	0,61	0,55	0,56	0,55	0,52
4.7 Libertatea întrunirilor și cea de asociere sunt garantate	0,79	0,75	0,74	0,67	0,65	0,65	0,67	0,67	0,71
4.8 Dreptul fundamental la muncă este garantat	0,71	0,76	0,72	0,73	0,75	0,73	0,71	0,69	0,71

Atenție, cade democrația!

	Scoruri 2015	Scoruri 2016	Scoruri 2018	Scoruri 2019	Scoruri 2020	Scoruri 2021*	Scoruri 2022	Scoruri 2023*	Scoruri 2024*
Factorul 5: Ordine și siguranță	0,78	0,84	0,84	0,84	0,83	0,83	0,83	0,83	0,83
5.1 Infracțiunile sunt ținute sub control	0,87	0,90	0,90	0,92	0,91	0,92	0,92	0,92	0,92
5.2 Conflictele civile sunt limitate	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
5.3 Oamenii nu recurg la violență pentru soluționarea nemulțumirilor personale	0,46	0,61	0,61	0,60	0,59	0,57	0,57	0,57	0,56
Factorul 6: Aplicarea legilor	0,55	0,57	0,56	0,57	0,57	0,58	0,58	0,59	0,57
6.1 Reglementările în vigoare sunt aplicate în practică	0,54	0,60	0,61	0,60	0,59	0,59	0,59	0,59	0,58
6.2 Reglementările sunt aplicate fără intervenții inadecvate (din afara cadrului legal)	0,63	0,60	0,60	0,67	0,67	0,69	0,69	0,70	0,69
6.3 Procedurile administrative nu înregistrează întârzieri nerezonabile	0,49	0,48	0,47	0,50	0,50	0,54	0,53	0,53	0,49
6.4 Drepturile procesuale sunt respectate în procedurile administrative	0,46	0,46	0,42	0,42	0,42	0,40	0,42	0,43	0,45
6.5 Statul nu expropriează fără justă cauză ori fără despăgubire prealabilă	0,63	0,69	0,68	0,68	0,66	0,67	0,69	0,70	0,65
Factorul 7: Justiția civilă	0,65	0,65	0,65	0,64	0,62	0,63	0,65	0,63	0,61
7.1 Oamenii au acces și își permit accesul la justiție	0,68	0,54	0,53	0,58	0,57	0,58	0,61	0,58	0,60
7.2 Justiția civilă este liberă de orice formă de discriminare	0,75	0,72	0,72	0,72	0,68	0,70	0,72	0,70	0,66
7.3 Justiția civilă este liberă de orice formă de corupție	0,63	0,66	0,67	0,63	0,62	0,63	0,64	0,63	0,63

Atenție, cade democrația!

	Scoruri 2015	Scoruri 2016	Scoruri 2018	Scoruri 2019	Scoruri 2020	Scoruri 2021*	Scoruri 2022	Scoruri 2023*	Scoruri 2024*
7.4 Justiția civilă se desfășoară fără intervenții inadecvate (din afara cadrului legal)	0,63	0,67	0,66	0,65	0,64	0,66	0,68	0,66	0,62
7.5 Justiția civilă nu înregistrează întârzieri nerezonabile	0,53	0,51	0,50	0,51	0,47	0,47	0,49	0,47	0,43
7.6. Deciziile instanțelor civile sunt aplicate efectiv	0,61	0,64	0,66	0,63	0,61	0,62	0,64	0,63	0,61
7.7 Alternativele pentru soluționarea conflictelor sunt accesibile, imparțiale și eficiente	0,71	0,77	0,79	0,79	0,75	0,77	0,77	0,74	0,74
Factorul 8: Justiția penală	0,59	0,58	0,57	0,57	0,56	0,53	0,53	0,52	0,53
8.1 Anchetele penale sunt eficiente	0,62	0,62	0,64	0,56	0,55	0,54	0,55	0,54	0,53
8.2 Instanțele penale acționează la timp și eficiente	0,56	0,54	0,52	0,50	0,50	0,46	0,46	0,45	0,46
8.3 Sistemul corecțional este eficient în reducerea comportamentului infracțional	0,44	0,39	0,36	0,40	0,40	0,38	0,38	0,39	0,45
8.4 Sistemul de justiție penală este imparțial	0,65	0,63	0,63	0,63	0,61	0,57	0,54	0,53	0,55
8.5 Sistemul de justiție penală este liber de corupție	0,60	0,64	0,67	0,66	0,64	0,61	0,61	0,62	0,57
8.6 Sistemul de justiție penală este liber de intervenții inadecvate (din afara cadrului legal)	0,64	0,64	0,60	0,61	0,59	0,55	0,59	0,56	0,53
8.7. Drepturile procesuale și ale persoanelor puse sub acuzare	0,62	0,60	0,60	0,62	0,61	0,58	0,58	0,58	0,61

Atenție, cade democrația!

Notă: *) Conform evoluției economice, în anii 2021 și 2023-24, România a fost încadrată în grupul țărilor cu venituri mari (*high income*); în ceilalți ani, România s-a aflat în grupul țărilor cu venituri medii superioare (*upper-middle income*).

Codul de culori: verde = valoarea indicatorului este egală cu sau mai mare decât media regională; bleu = valoarea indicatorului este doar o idee mai mică decât media regională; portocaliu = valoarea indicatorului este doar o idee mai mare decât media globală; roșu = valoarea indicatorului este mai mică decât sau egală cu media globală; valorile necolorate se situează relativ confortabil între media globală și cea regională; în privința tuturor indicatorilor, media globală este mai mică decât media regională (care este calculată prin raportare la statele membre UE, cele din Zona Europeană de Liber Schimb și cele din America de Nord).

sursa datelor: World Justice Project, "Dataset," 2024 (traducere neoficială; metodologie preluată din Vrabie, 2019b)

Atenție, cade democrația!

Tabelul 2. Starea României în datele din Tabloul de Bord al UE privind Justiția, 2014-2024

	minima UE	mediana* UE	media UE	România
Selecție de indicatori				
numărul de judecători (la 1000 de locuitori)	0,03	0,23	0,22	0,23
numărul de avocați (la 1000 de locuitori)	0,55	1,15	1,80	1,21
numărul personalului auxiliar (la 1000 de locuitori)	0,02	0,06	0,07	0,05
numărul dosarelor nou-apărute în instanțele de judecată (la 1000 de locuitori)	15,3	75,3	122,7	76,0
rata anuală de soluționare a dosarelor în instanțele de judecată (% din stoc)	76%	102%	101%	97%
bugetul anual al justiției (€/locuitor)	30	55	65	60
bugetul pentru informatizarea justiției (% din bugetul instanțelor)	--	2%	3%	1%
durata dosarelor litigioase în primă instanță (zile)	90	200	250	150-170
durata dosarelor nelitigioase în primă instanță (zile)	10	70	85	140-150
durata dosarelor administrative în primă instanță (zile)	80	300	450	320-330
nivelul ajutorului judiciar (€/locuitor)	0,1	2,8	6,5	1,0

Notă: *) În statistică, mediana unui set de valori poate oferi mai multe informații decât media aritmetică. Atunci când mediana are o valoare mai mică decât media, acel set de date conține o proporție mare de valori mici, ceea ce înseamnă că valorile mici sunt mai semnificative statistic decât valorile foarte mari (pentru că acestea din urmă sunt mai puțin frecvente).

Codul de culori: verde = valoarea indicatorului este foarte bună la nivelul UE; bleu = valoarea indicatorului este suficient de bună la nivelul UE; portocaliu = valoarea indicatorului este îngrijorătoare, prin comparație cu nivelul UE; roșu = valoarea indicatorului este gravă prin comparație cu nivelul UE; valoarea necolorată încă nu ridică probleme serioase.

sursa datelor: Comisia Europeană; estimări ale autorului, bazate pe "Scoreboard," 2024 (traducere neoficială; datele sunt extrapolate conform metodologiei din Vrabie, 2019a)

Intelligence: un actor democratic sub control civil

de Sidonia Bogdan

„Esența guvernării este puterea; iar puterea, aflată mereu în mâinile oamenilor, va fi întotdeauna predispusă la abuzuri”

James Madison

În timp ce spionajul este considerat una dintre cele mai vechi activități din lume, preocuparea pentru funcționarea serviciilor secrete în limitele unui cadru legislativ democratic este relativ recentă, mai exact, ea datează de doar câteva decenii, din perioada anilor 1970.⁹³ În esență, așa cum a evoluat statalitatea, serviciile secrete au ajuns să aibă un rol fundamental în combaterea amenințărilor externe și interne la adresa securității naționale. Fără acțiuni eficiente pentru a se apăra împotriva acestor amenințări, statul s-ar afla într-un pericol de disoluție sau dezintegrare. Intelligence-ul are un rol crucial în supraviețuirea statului. Mai mult, securitatea este o condiție necesară pentru exercitarea democratică a drepturilor și libertăților individuale și colective.

În același timp, istoria secolului XX ne-a arătat că democrația nu poate fi luată drept sigură, ci mereu trebuie să fie apărată, iar intelligence-ul reprezintă, așa cum spunea președintele american George Bush, prima linie de apărare.⁹⁴ Tot secolul XX ne-a revelat faptul că, în statele cu regimuri dictatoriale, decidenții politici și-au făcut o practică în a folosi serviciile secrete drept arma lor pentru a prezerva puterea acelui regim și pentru a supraveghea sau chiar abuza cetățenii care s-au ridicat împotriva acelui regim. În schimb, statele democratice, cu alegeri libere și corecte, colectează informații pentru a proteja interesele și valorile cetățenilor împotriva amenințărilor aduse de către dictatori, de către teroriști sau de promotorii extremismului violent, de atacatori cibernetici, de traficanți de persoane sau de către infractori periculoși care spală bani negri sau creează grupuri de crimă organizată.⁹⁵

Drept consecință, există o bogată literatură de specialitate care a analizat diferențele de rol și de funcționare dintre serviciile secrete cu trecut autoritar (cum au fost cele din statele din fostul bloc sovietic) sau cele care încă mai funcționează în interiorul unui regim autoritar (așa cum sunt Republica Populară Chineză, Federația Rusă, Iran) și cele dintr-un regim democratic. În ceea ce privește funcționarea serviciilor secrete într-o democrație, începând cu 2006, controlul parlamentar democratic al serviciilor de informații a devenit norma internațională și a primit sprijinul organismelor internaționale precum adunările parlamentare ale Consiliului Europei și ale Uniunii Europene.⁹⁶ În societățile libere, de principiu, cetățenii doresc să existe în mod eficient un control civil asupra serviciilor secrete pentru a se asigura că ele respectă regulile democratice.

⁹³ Born H. și Leigh I, 2007.

⁹⁴ Leuprecht C. și McNorton H, 2021.

⁹⁵ Idem

⁹⁶ Born H. și Leigh I, 2007.

Atenție, cade democrația!

În cazul serviciilor secrete românești, având în vedere că au un trecut de poliție politică, voi analiza cât de eficient a fost procesul de democratizare al acestora și consecințele negative care decurg în urma deficitului de control parlamentar democratic asupra acestora. Lipsa unui control civil eficient pune încă stigmatul de veche Securitate asupra serviciilor secrete și perpetuează percepția publică că ele dețin o putere ilegitimă. România reprezintă un caz unic în rândul statelor UE și NATO, pentru că are toate serviciile secrete militarizate (SIE, SRI, SPP, DGIA – serviciul secret al Armatei, DGPI – cel al Ministerului Afacerilor Interne și STS), neexistând o diferențiere clară între intelligence-ul militar și cel civil. Acest fenomen de militarizare a tuturor agențiilor de informații reprezintă o moștenire comunistă a vechii Securități de care România nu a reușit să se desprindă.

Principalele probleme ale serviciilor secrete românești

Trecerea de la un regim autoritar la unul democratic, pentru un stat, presupune în mod obligatoriu și etapa democratizării serviciilor secrete. Fără a scăpa de moștenirea totalitară pe care o aduc serviciile secrete în noul regim, democratizarea întregului aparat de stat este sortită eșecului. Peste tot în lume, procesul a fost unul dificil, întrucât rețelele umane formate în perioada comunistă, fascistă sau de dictatură militară opun rezistență puternică împotriva înlăturării lor de la putere și resurse. La începutul anilor 1990, când România a trecut la un regim democratic, rezistența și reticența la schimbare au venit, în același timp, atât din partea clasei politice, care nici pe departe nu s-a rupt brutal de reprezentanții regimului comunist, dar și din partea serviciilor secrete, care nu s-au desprins la nivelul psihologiei organizaționale de felul cum gândea și acționa vechea Securitate. În România, procesul de lustrare a fost pus în practică într-un mod superficial.

Mai mult, în cazul României, unde dinamică de putere, în perioada comunistă, între liderii politici civili și conducerea Securității militarizate a fost una hibridă, încrucișată, neexistând o delimitare de putere clară între componenta politică civilă și cea militară (cine a fost mai puternic, cine controla pe cine, Partidul comunist Securitatea sau invers?), schimbarea acestui tip de psihologie a puterii s-a dovedit a fi o misiune imposibilă după 35 de ani de democrație. La nivel de percepție publică, în perioada comunistă, chiar dacă liderii politici foloseau Securitatea pentru prezervarea puterii politice, ambii actori erau evaluați ca fiind puternici. Acum, după 35 de democrație, când România face parte din NATO și UE și are un cadru legislativ în privința controlului parlamentar civil comparabil cu al oricărei democrații consolidate, mentalitatea puterii supradimensionate a serviciilor secrete, așa cum a fost ea sedimentată în comunism, a rămas neschimbată. Această situație de prezervare a puterii de tip hibrid între leadership-ul politic și conducerile serviciilor de informații poate fi explicația faptului că, **după intrarea României în NATO, controlul parlamentar democratic a intrat în regres.**⁹⁷ Din cauza faptului că Securitatea a fost o structură militarizată, procesul de desprindere de trecut ar fi trebuit să însemne și demilitarizarea serviciilor secrete, tocmai pentru a fi schimbate atât percepția publică asupra lor, cât și psihologia organizațională în interiorul acestor instituții închise. Or în România ultimilor zece ani, procesul de militarizare nu a fost în regres, ci în ascensiune, totul culminând în perioada pandemiei, când leadership-ul politic a decis ca acest flagel să fie gestionat în sistem militarizat. Mai mult, deși demilitarizarea Poliției a fost una dintre condițiile aderării României la NATO, în anul 2016, Guvernul Cioloș a decis remilitarizarea serviciului secret al Ministerului Afacerilor Interne. Numirea în funcția de premier al României de către președintele Iohannis a unui militar (Nicolae Ciucă) sau faptul că SRI funcționează de peste un an și jumătate fără a fi condus de un director civil sunt alte semne că în perioada mandatelor actualului președinte, tendința a fost de militarizare a scenei politice.

⁹⁷ Matei, F. C. 2015.; Zulean M și Ghincea M. 2024.

Atenție, cade democrația!

În UE, majoritatea statelor au un singur serviciu secret militarizat, cel din interiorul Ministerului Apărării, care se ocupă de intelligence-ul militar. Restul agențiilor de informații sunt civile.

Literatura academică în privința democratizării serviciilor secrete românești a pus accent mai mult pe ideea de lustrare în sens restrâns, anume îndepărtarea din sistem a ofițerilor de informații care au făcut poliție politică în perioada comunistă, și pe analiza relației civil-militare din perspectivă democratică, fără însă a se insista pe necesitatea demilitarizării serviciilor secrete, ca o sub-componentă obligatorie în acest proces de desprindere de moștenirea comunistă. **Un exemplu de bune practici îl poate constitui Grecia**, care, după ieșirea din dictatura militară (1967-1974) a trecut printr-un îndelungat și anevoios proces de demilitarizare a serviciilor secrete ca strategie de desprindere de trecutul totalitar.⁹⁸ Procesul a început în anul 1974 și era considerat nesatisfăcător în 2004.

Democratizăm serviciile secrete, dar cum?

Eficiența procesului de democratizare a serviciilor secrete este, în același timp, greu de măsurat din punct de vedere științific. Există însă câțiva indicatori importanți care trebuie urmăriți⁹⁹: **lustrarea** – excluderea persoanelor din viața politică și condamnarea lor într-o instanță de judecată pentru acțiunile de poliție politică comise în timpul regimului precedent; **controlul democratic civil** – crearea unui pachet de legi eficient pentru supravegherea și controlul civil parlamentar al serviciilor secrete; **recrutarea personalului serviciilor secrete** – renunțarea la practica vechiului regim de a selecta cadre în baza loialității față de regim și încurajarea selecției personalului în baza unor criterii meritocratice; **targeting-ul** – **condamnarea și renunțarea la practica vechiului regim de a transforma rivalii politici în ținte ale supravegherii** și educarea ofițerilor de informații în numele respectului față de drepturile omului; **societatea civilă** – procesul de democratizare al serviciilor secrete nu poate fi eficient în lipsa unei societăți civile vibrante, care, pe de o parte, aduce cunoaștere în spațiul public privind modalitățile de control democratic al serviciilor secrete, iar, de pe altă parte, monitorizează cu atenție abuzurile de putere și scandalurile de corupție care au în centru serviciile secrete.

Braat argumentează că, în Grecia, procesul de demilitarizare a însemnat două obiective: recrutarea unui număr semnificativ de angajați civili calificați, educați în universități civile și însărcinarea acestora cu multe responsabilități la locul de muncă astfel încât puterea cadrelor militare în interiorul acestor instituții să scadă. În România, serviciile secrete au început să recruteze personal din rândul universităților civile, dar în același timp ele și-au păstrat școlile profesionale militare pentru formarea propriului personal. Aceste unități de învățământ din interiorul sistemului de securitate (ANI a SRI, Universitatea Națională de Apărare Carol I, Academia de Poliție A. I. Cuza) au fost lovite, în ultimul deceniu, de multe acuzații de plagiat, considerându-se că **această vulnerabilitate academică ar fi o consecință a lipsei unui control civil eficient asupra serviciilor secrete**.¹⁰⁰ Din perspectiva democratizării serviciilor secrete, nu neapărat plagiatul în sine ar explica problemele sistemului, ci întreaga cultură organizațională a acestor școli militare ermetice care, inevitabil, încă **transmit o școală de gândire de politică externă și de securitate tipică vechiului regim**. Trecerea totală în regim civil a principalelor agenții de informații, SRI și SIE, educarea angajaților exclusiv în universitățile civile, ar fi eliminat mai ușor și vechea mentalitate de sistem transmisă prin intermediul acestor școli militare.

⁹⁸ Braat E. 2024.

⁹⁹ Tzamarelou, S. 2024.

¹⁰⁰ Zulean M. și Șercan E., 2018.

Atenție, cade democrația!

La polul opus, în cadrul NATO, există și cazul Turciei, care, în ultimul deceniu, a trecut printr-un fenomen de militarizare a serviciilor secrete, însă explicația constă în evoluția dronelor și a tehnologiei în lupta împotriva terorismului.¹⁰¹ O comparație între un mediu regional de securitate instabil, marcat de mișcări de insurgență și războaie civile, cum este Orientul Mijlociu, și Europa de Est, mult mai stabilă și lipsită de mișcări teroriste puternice, ar fi deplasată ca să justifice în cazul României militarizarea serviciilor secrete, așa cum s-a întâmplat în Turcia.

Cauza pentru care acest fenomen al demilitarizării nu a fost pus în practică în România a fost **prezervarea recompenselor financiare de care beneficiază angajații sistemului de securitate**, în raport cu restul angajaților din instituțiile civile ce formează aparatul birocratic de stat. Pensiile speciale și alte avantaje profesionale de care angajații serviciilor secrete au parte întăresc percepția publică că sistemul de securitate funcționează după regulile unei caste profesionale privilegiate. Demilitarizarea agenților de informații SIE și SRI ar însemna și o schimbare profundă la nivelul psihologiei organizației, iar atribuțiile de serviciu ale angajaților nu s-ar mai întâmpla sub rigiditatea tipică executării unui ordin, ci într-un mod mai flexibil și creativ. Mai mult, un efect negativ al militarizării serviciilor secrete constă în faptul că, în activitățile pe care le desfășoară, ele împrumută valori, atitudini, termeni și comportamente specifice unui război sau ale unei lupte, lucru observat și în Statele Unite în timpul războiului împotriva terorismului (war on terror), perioadă în care s-a intensificat tendința de militarizare a comunității de informații americane. În România, campania în care s-a putut observa cel mai ușor viziunea militaristă asupra combaterii unui fenomen negativ a fost lupta împotriva corupției.

O altă problemă specifică serviciilor secrete, inclusiv pentru cele din democrațiile consolidate, o reprezintă fenomenul negativ al politizării intelligence-ului. Politizarea serviciilor de informații este mai probabil să apară ca fenomen negativ dacă¹⁰²:

- › Serviciile de informații servesc mai degrabă jocurilor de putere politice în locul elaborării de politici (de pildă, atunci când avertizările serviciilor secrete privind anumite amenințări sunt folosite pentru a încuraja politic o campanie de teamă în rândul societății în timpul perioadelor electorale);
- › Ofițerii de informații și directorii acestora sunt numiți politic sau afiliați public unor partide politice;
- › Sistemul de control (checks and balances) între puterile statului funcționează dezechilibrat, ducând la situația în care una dintre puteri domină serviciile de informații în defavoarea alteia.

Dacă luăm în calcul aceste condiții propice politizării serviciilor secrete și le analizăm în cazul României, putem trage concluzia că majoritatea scandalurilor din ultimii 20 de ani, atât din perioada mandatelor președintelui Traian Băsescu, cât și în cele ale lui Klaus Johannis, în care șefii serviciilor secrete și anumiți ofițeri de rang înalt au fost acuzați că se implică în jocul politic, au drept cauză lipsa oricărei griji pentru diminuarea sau corectarea acestor condiții descrise de Born. În ultimii 20 de ani, **lipsa unui control civil parlamentar eficient a dezechilibrat balanța de putere dintre puterea legislativă și cea executivă**, ducând la o creștere disproporționată a puterii executivului, în speță a președintelui, asupra serviciilor secrete. Această situație a perpetuat acuzațiile opoziției potrivit cărora președintele folosește serviciile secrete în scopul prezervării puterii sale politice. Faptul că Serviciul de Pază de Protecție (SPP), de pildă, este condus timp de 20 de ani de același general în funcție, Lucian Pahonțu, reprezintă tot o consecință negativă a lipsei de control parlamentar în

¹⁰¹ Ornegi T., 2024

¹⁰² Born H. 2004

Atenție, cade democrația!

favorarea puterii discreționare a președintelui. Mai mult, România nu este o țară cu un istoric bogat în atentate la adresa demnitarilor români astfel încât să fie justificată existența în sine a acestui serviciu secret. Dacă Parlamentul și-ar fi exercitat puterea asupra serviciilor secrete, ar fi existat inițiative legislative pentru desființarea acestui serviciu secret și transformarea lui într-un departament special în interiorul SRI sau MAI.

Servicii tentate de politică

Faptul că toți șefii civili ai serviciilor secrete, provenind din diverse partide, au fost implicați în scandaluri politice în timp ce se aflau la conducerea acestor servicii, demonstrează că legile care reglementează modul de numire al leadership-ului SRI și SIE ar trebui modificate, astfel încât la conducerea acestora să poată fi numiți și birocrați apolitici, cum sunt diplomații. Dacă un politician cu experiență politică este numit într-o funcție de conducere a serviciilor secrete, devine împotriva naturii umane ca peste noapte să devină o persoană fără simpatii politice și să se comporte ca atare.

O altă sursă a scandalurilor publice din ultimii zece ani a fost generată de lipsa de gândire strategică din partea decidenților politici asupra rolului pe care îl au serviciile secrete în democrație. Prioritățile de acțiune ale serviciilor secrete se stabilesc în cadrul Strategiei Naționale de Apărare a Țării, un document strategic asumat de către președinție, o dată la cinci ani, și prin hotărâri ale Consiliului Suprem de Apărare a Țării (CSAT). În perioada președintelui Traian Băsescu, corupția a fost considerată amenințare la securitatea națională, iar SRI și-au asumat ca prioritate combaterea acestui flagel. Mai exact, **agenția internă de informații și-a asumat un rol asemănător law-enforcement-ului**, deși nu exista o bază legislativă solidă pentru acest serviciu secret pentru îndeplinirea acestei funcții, așa cum nu există nici pentru SIE. În consecință, timp de aproape un deceniu, a existat o tensiune publică între mulți reprezentanți ai clasei politice, implicați în dosare de corupție, și conducerea civilă și militară a SRI, acuzată frecvent în spațiul public că săvârșește abuzuri de putere și se implică într-un mod neconstituțional în actul de justiție. În loc ca polemica să fie lămurită printr-un nou pachet de legi pentru serviciile secrete, prin implicarea societății civile în procesul de consultare publică privind rolul acestora într-o democrație, mai ales că legile de funcționare ale SRI și SIE sunt neschimbate din anii 1990, această controversă a fost tranșată prin câteva decizii ale Curții Constituționale, care au declarat neconstituțională colaborarea dintre DNA și SRI pentru dosarele de corupție și au statuat că faptele de corupție nu pot fi calificate drept amenințare la securitatea națională.

Strategiile de retragere a ofițerilor de informații din serviciile de informații au reprezentat întotdeauna o provocare pentru aceste organizații în democrațiile consolidate. Din cauza faptului că, în timpul activității lor, ofițerii au acces la informații secrete de stat și cunosc anumite metode specifice de lucru, retragerea lor din sistem poate deveni un risc pentru securitatea națională. Din păcate, România nu a avut o strategie de exit bine pusă la punct, astfel încât ofițerii de informații trecuți în rezervă să fie descurajați să se implice politic, iar ei au devenit un mic fenomen în rândul partidelor cu agendă naționalistă, izolaționistă și eurosceptică, partide care mai degrabă ar lua decizii împotriva intereselor de securitate ale României.¹⁰³ În alte state precum Croația, Germania sau Marea Britanică, o analiză a strategiilor de exit arată că nu există la nivel de practică ca, după retragere, ofițerii de informații să se implice în viața politică, deși pot exista cazuri individuale.¹⁰⁴ Acest mic fenomen de migrare spre partidele politice este încă un indiciu că, în România, procesul de democratizare al serviciilor secrete s-a efectuat într-un ritm lent și superficial, iar mentalitatea vechii Securități de implicare în actul politic încă mai persistă.

¹⁰³ Bogdan S. și Chiruță R, 2023.; Radu C, Roșu I și Luțac R, 2024.; Albu B. și Popoviciu A, 2025.; Isăilă E, 2024.

¹⁰⁴ Lozancic D, Watson D, Schindler H-J, 2021

Recomandări

- › **Reorganizarea întregii Comunități Naționale de Informații** și desființarea unor servicii secrete a căror existență este inutilă (SPP și STS) și transformarea lor în departamente în cadrul SRI sau MAI.
- › **Profesionalizarea parlamentarilor** care devin membri în comisiile parlamentare de control, cu obiectivul ca puterea legislativă să înceapă să își exercite în mod real această atribuție de control, supraveghere și tragere la răspundere a serviciilor secrete. Angajarea unor experți neutri în comisiile parlamentare pentru a răspândi cunoaștere în rândul acestora privind modalitățile de control civil eficient al serviciilor secrete. Introducerea unor criterii de integritate pentru membrii comisiilor parlamentare de control. Aceste criterii de integritate ar crește sentimentul de încredere în rândul societății că parlamentarii își exercită atribuțiile de control cu onestitate, dar și în relația dintre angajații serviciilor secrete și parlamentari.
- › **Încurajarea societății civile** să aibă la nivel de prioritate tema controlului democratic civil al serviciilor secrete pentru a pune presiune publică atât pe Parlament, cât și pe serviciile secrete ca acestea să funcționeze în standardele impuse de statul de drept. La ora actuală, există o întârziere de câțiva ani a publicării rapoartelor anuale de activitate ale serviciilor secrete. Aceste rapoarte de activitate ar trebui să urmeze structura celor publicate pe site-ul comisiilor britanice de control cu un capitol separat unde sunt precizate cheltuielile bugetare.
- › **Modificarea regulamentelor de organizare** ale comisiilor parlamentare de control astfel încât președinția acestor comisii să fie ocupată anual prin rotație, atât de un membru al partidelor de la guvernare, cât și de unul din partea opoziției.
- › **Modificarea legilor de funcționare ale SRI și SIE** astfel încât la conducerea civilă a acestora să poată fi numiți diplomați români, așa cum se întâmplă în Statele Unite. Limitarea mandatului directorilor SRI și SIE la o durată de cinci ani fără posibilitatea reînnoirii. Dacă ar începe procesul de demilitarizare, legislația ar trebui să permită ca la șefia agențiilor de informații să poată fi numiți și angajați ai serviciilor secrete cu merite profesionale deosebite.
- › **Inițierea unei ample dezbateri publice**, urmată de proiecte legislative, privind începerea procesului de demilitarizare a serviciilor secrete. Singurul serviciu secret care trebuie să rămână militarizat este cel al Armatei.
- › **Înființarea Inspectorului General** sau introducerea unor **atribuții noi pentru Avocatul Poporului** care să poată investiga plângeri ale cetățenilor români ce vizează suspiciuni de încălcare a drepturilor omului de către serviciile secrete. Această practică este standardizată în multe democrații consolidate.
- › **Promovarea femeilor la nivelul conducerii civile și militare ale SRI și SIE.** În cei 35 de ani, în primele trei funcții de conducere ale acestora nu a fost numită niciodată o femeie.
- › **Înființarea unui site dedicat tematicii de politică externă și de securitate** unde veteranii SIE, SRI și ai Armatei să publice analize de profil, așa cum se întâmplă în Statele Unite. Publicația care poate fi luată ca model este The Cipher Brief, unde veteranii CIA publică constant analize de intelligence.

Sidonia Bogdan este jurnalistă la „Libertatea”. Scrie des despre politică externă și securitate.

Atenție, cade democrația!**Bibliografie**

Albu B. și Popoviciu A., (2025). „Apostolul anti-sistem, propulsat de foști angajați ai statului”, accesibil aici <https://publicrecord.ro/2025/01/16/apostolul-anti-sistem-propulsat-de-fosti-angajati-ai-statului/>

Braat E. (2024). *“Democratization of Intelligence: Demilitarization the Greek Intelligence Service after Junta”*, International Journal of Intelligence and CounterIntelligence, 37: 847–871.

Bogdan S. și Chiruță R., (2023). „Asociația lui George Simion a primit donații de la unități militare ale SPP și SRI între anii 2011-2014. Ce nume din politică i-au mai dat bani”, accesibil aici: <https://www.presshub.ro/exclusiv-asociatia-lui-george-simion-a-primit-donatii-de-la-unitati-militare-ale-spp-si-sri-intre-anii-2013-2014-ce-nume-din-politica-i-au-mai-dat-bani-254849/>

Born H. și Leigh I., (2007). *“Democratic Accountability of Intelligence Services”*, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF).

Born H., (2004). *“Towards Effective Democratic Oversight of Intelligence Services. Lessons Learned from Comparing National Practices”*, Partnership for Peace Consortium of Defence Academies and Security Studies, vol. 3, No 4, pp. 1-12.

Isăilă E., (2024). „Cum au fost transformați mai mulți rezerviști militari în propagandiști ai Rusiei”, accesibil aici <https://spotmedia.ro/stiri/opinii-si-analize/cum-au-fost-transformati-mai-multi-rezervisti-militari-in-propagandisti-ai-rusiei>

Leuprecht C. și McNorton H., (2021). *“Intelligence as Democratic Statecraft. Accountability and Governance of Civil-Intelligence Relations Across the Five Eyes Security Community - the United States, United Kingdom, Canada, Australia, and New Zealand”*, Oxford University Press.

Lozancic D., Watson D., Schindler H-J., (2021). *“Exit Strategies and Retirement Schemes for Former Senior Intelligence Officials- Insights on Approaches in Croatia, the United Kingdom and Germany”*, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF).

Matei, F. C., (2015). *“Balancing Democratic Civilian Control with Effectiveness of Intelligence in Romania: Lessons Learned and Best/Worst Practices Before and After NATO and EU Integration”* in Democratization of Intelligence, edited by Gill P. și Andreș G., 619-637. London: Routledge.

Matei F. C., (2025). „După integrarea României în NATO și UE, controlul civil asupra SRI și SIE a intrat într-o perioadă de degradare”, Libertatea.

Ornegi T., (2024). *“Technology, Organization, and the Militarization of Intelligence: The Turkish Experience”*, War and International System Special Issues, 151-169.

Radu C., Roșu I. și Luțac R., (2024). „Cealaltă paradă militară de 1 decembrie. AUR și SOS au cei mai mulți dintre cei 105 rezerviști MAI, MapN, SRI care candidează pentru Parlament”, <https://snoop.ro/>

Tzamarelou, S., (2024). *“Intelligence in Democratic Transitions. A Comparative Analysis of Portugal, Greece, and Spain”*, Georgetown University Press.

Zulean M. și Ghincea M., (2024). *“Protracted Transition: The Civilian Control Over the Military and Intelligence”*, in Post-Communist Progress and Stagnation at 35, Springer Nature Switzerland.

Zulean M. și Șercan E., 2018. *“Democratic control of Romanian intelligence after three decades: Quis custodiet ipsos custodes?”* Defense & Security Analysis 34(4): 365–384.

Atenție, cade democrația!

Dezinformare: măsuri de protecție în contexte electorale

de Alina Bârgăoanu

Articolul analizează contextul din România care favorizează amplificarea propagandei și dezinformării în contexte electorale și formulează câteva recomandări în sensul creșterii rezilienței pe termen scurt, mediu și lung.

Mai întâi, sunt explicate diferențele conceptuale dintre propagandă, dezinformare, război cognitiv, interferențe statale și este evidențiat impactul acestor fenomene pentru democrație.

Sunt discutați factorii care contribuie la creșterea rezilienței în fața dezinformării, pentru a răspunde la întrebarea „Cât de rezilientă este România?”

În baza situației specifice a societății românești, sunt urmărite câteva direcții de acțiune pentru viitor.

În spațiul public din România se vorbește foarte mult, mai ales în contextul politic și electoral actual, despre fenomene precum propaganda sau dezinformarea. Acestea nu sunt în niciun caz manifestări fără precedent, dar capătă valențe noi (și un impact diferit) în contextul specific al ecosistemului media și de informare contemporan. De aceea este necesar să lămurim mai întâi termenii conversației.

Propagandă, dezinformare, război cognitiv

Propaganda, în sensul cel mai neutru al termenului, înseamnă a disemina sau a promova anumite idei, dar termenul este folosit de regulă în discursul public în sens negativ, pentru a face referire la tentative neetice de manipulare a opiniei publice.¹⁰⁵ Sinonime frecvent asociate de către public noțiunii de „propagandă” sunt minciuni, distorsiune, înșelăciune, manipulare, controlul minții, război psihologic, „spălare pe creier.” În sens contemporan, propaganda implică sub o formă sau alta managementul informației (sau al știrilor, al conținutului, în general) în avantajul propagandistului, pentru a înclina balanța puterii în favoarea acestuia. **Propaganda presupune modelarea percepțiilor, manipularea gândirii și direcționarea comportamentului în interesul sursei și cu ignorarea interesului sau binelui public.**¹⁰⁶ Din această cauză, propaganda diferă de comunicarea persuasivă, care este un proces de influență transparent, tranzacțional, care propune un punct de vedere sau un comportament dezirabil, pro-social, pe care destinatarul să-l adopte în mod voluntar. De aici, reținem ideea că nu orice campanie de comunicare persuasivă este neetică, manipuloare sau rău intenționată și rezultă o primă dificultate în distingerea comunicatorilor bine intenționați de cei rău-

¹⁰⁵Jowett & O'donnell, 2018, pp. 2-3

¹⁰⁶ | Jowett & O'donnell, 2018, pp. 3-4, 7

Atenție, cade democrația!

intenționați. În activitățile de propagandă politică, actorii rău-intenționați se pot folosi de dezinformare în atingerea scopurilor, dar nu orice caz de dezinformare face parte neapărat dintr-o acțiune de propagandă politică.

O a doua dificultate este de a discerne între diversele patologii de comunicare, precum și între diversele motivații ale actorilor care se implică în circulația acestui tip de conținut. Pentru a clarifica mai departe conceptele, vom utiliza definițiile adoptate în documentele oficiale de la nivelul Uniunii Europene,¹⁰⁷ astfel;

- › **dezinformare:** conținut fals sau înșelător care este difuzat cu intenția de a înșela sau de a obține câștiguri economice sau politice și care poate produce un prejudiciu public;
- › **informații eronate:** conținut fals sau înșelător comunicat fără intenția de a crea un prejudiciu, deși efectele pot fi, totuși, dăunătoare, de exemplu, atunci când oamenii comunică informații false prietenilor și familiei cu bună credință;

Acest peisaj al patologiilor de comunicare este complicat de alte două fenomene care țin de competiția geopolitică și/sau militară, pe care le vom defini de asemenea prin apel la documentele UE:¹⁰⁸

- › **operațiunile de influență informațională:** eforturile coordonate ale unor actori interni sau externi de a influența un public țintă utilizând o serie de mijloace de inducere în eroare, inclusiv suprimarea surselor de informații independente, în combinație cu dezinformarea;
- › **ingerința externă în spațiul informațional,** adesea realizată ca parte a unei operațiuni hibride mai ample, poate fi înțeleasă ca un ansamblu de eforturi coercitive și înșelătoare de a perturba formarea și exprimarea liberă a voinței politice a cetățenilor, depuse de un actor dintr-un stat ostil sau de reprezentanți ai acestuia (proxy).

Pe cale de consecință, observăm un ecosistem de comunicare și informare profund viciat, caracterizat de acțiunea uneori coordonată, alteori independentă a unor actori locali sau externi, cu motivații și scopuri diverse, de la monetizarea conținutului (deoarece dezinformarea atrage atenția și este un suport bun pentru publicitatea online),¹⁰⁹ la scopuri ideologice și de propagandă politică și electorală¹¹⁰ și până la interferență în alegeri¹¹¹ și război cognitiv¹¹², ca parte a acțiunilor ostile de tip hibrid (o formă de agresiune a unui stat împotriva altui stat, dincolo de folosirea mijloacelor militare convenționale). Impactul patologiilor de comunicare este mult amplificat de **contribuția neintenționată (din convingere) a oamenilor obișnuiți**, în special în mediul online, atunci când aceștia nu conștientizează că devin portavoci sau multiplicatori de mesaj în cadrul unei campanii de dezinformare, propagandă sau de influență.

¹⁰⁷ Comisia Europeană, 2020, p. 20

¹⁰⁸ Comisia Europeană, 2020, pp. 20-21

¹⁰⁹ Nizamani, 2019

¹¹⁰ Baptista & Gradim, 2022

¹¹¹ Dowling, 2022; Henschke, et al., 2020

¹¹² Buarque, 2022

Atenție, cade democrația!

Democrația se bazează, cel puțin în principiu, pe cetățeni corect informați și pe dezbateri transparente privind binele public. În prezent, patologii precum dezinformarea, propaganda prin mijloace digitalizate și **interferențele externe ostile, statale sau non-statale în alegeri afectează semnificativ integritatea informației** și capacitatea cetățenilor de a lua decizii în cunoștință de cauză și în interes propriu. De exemplu, într-o democrație, este normal ca partidele, oamenii politici și societatea civilă să dezbată critic diferitele politici publice privind combaterea schimbărilor climatice. Admitem că pot exista (și este normal să existe) soluții diferite pentru managementul schimbărilor climatice, care concurează între ele. Însă problema apare atunci când subiectul este instrumentalizat de actori rău-intenționați (interni sau nu, statali sau non-statali) pentru avansarea obiectivelor proprii și pe baza unor argumente lipsite de dovezi. Atunci când campaniile de dezinformare duc în derizoriu consensul științific pe un subiect și noțiunea de adevăr factual, măsurabil prin mijloace specifice științei, putem considera că procesul de dezbatere democratică a subiectului schimbărilor climatice a fost viciat. Din nefericire, **sunt foarte multe subiecte presante pe agenda publică care sunt transformate în armă în războiul cognitiv**, cu scopul de a crește confuzia publică, de a bloca procesul decizional, de a crește nivelul de polarizare socială, de a slăbi societatea în ansamblul ei, de a împiedica luarea deciziilor la nivel personal și colectiv.¹¹³

Vulnerabilitățile ecosistemului media și de informare contemporan

Manifestarea la o intensitate și scară globală fără precedent a fenomenelor de mai sus nu poate fi separată de caracteristicile ecosistemului media și de informare contemporan, care înregistrează o serie de vulnerabilități. **Revoluția digitală a transformat profund viața democratică**, în sensul că cetățenii au acces la un volum imens de informații și conținut digital, se pot conecta foarte ușor la probleme și conversații din orice parte a globului, iar propaganda, dezinformarea și războiul cognitiv se produc, pentru prima oară în istorie, în condiții de supraabundență informațională, în loc de penurie informațională; parte a problemei este faptul că informația disponibilă depășește capacitatea noastră de o analiză critică și de a prioritiza informațiile importante, sursele credibile etc.¹¹⁴ **Supraabundența informațională crește disponibilitatea utilizatorilor de internet de a distribui informații false**,¹¹⁵ devenind astfel un factor agravant pentru starea de confuzie informațională.

O altă caracteristică fundamentală a ecosistemului media și de informare contemporan, în care mediul online joacă un rol definitoriu, este conectivitatea crescută. Modul în care au circulat narațiunile care dezinformează în timpul pandemiei de COVID-19, de exemplu, demonstrează caracterul lor transnațional, contagiunea rapidă dintr-o sferă publică în altă, în ciuda distanțelor geografice.¹¹⁶ Or, tocmai **această conectivitate crescută**¹¹⁷ **este exploatată de actorii care dezinformează**, prin importarea, cu adaptări în funcție de specificul și vulnerabilitățile locale, a subiectelor, interpretărilor și dezinformărilor care servesc obiectivelor de comunicare strategică. Astfel, subiecte, probleme, frustrări locale pot fi hrănite cu narațiuni înșelătoare cu un caracter transnațional, mesaje prefabricate adaptabile diferitelor circumstanțe.

¹¹³ Bârgăoanu & Durach, 2023

¹¹⁴ Bawden & Robinson, 2020

¹¹⁵ Guo et al, 2023, pp. 4-5

¹¹⁶ Bârgăoanu & Durach, 2020

¹¹⁷ Leonard, 2015

Atenție, cade democrația!

Un alt factor agravant este acela că platformele digitale și, în special, rețelele sociale, au deficiențe structurale rămase în bună parte nerezolvate, care sunt exploatare în scopuri de dezinformare și propagandă computațională. Rețelele sociale furnizează astăzi infrastructura de comunicare la nivel global și amplifică dependențele instituțiilor statului, organizațiilor media, companiilor și utilizatorilor privați de serviciile de intermediere pe care acestea le furnizează.¹¹⁸ Marile companii de tehnologie care dețin platformele digitale sunt plasate în poziții de cvasi-monopol (în sensul că au atins o răspândire și o influență globale și nu există alternative viabile care să le ocolească), ceea ce le permite să își exercite puterea economică, politică, socială, puterea datelor digitale colectate, în moduri netransparente și potențial abuzive.¹¹⁹ **Acest context furnizează armele potrivite prin care actorii rău-intenționați își pot desfășura campaniile de dezinformare**, profitând de pe urma unor deficiențe precum:

- › existența unui **ecosistem de publicitate online** foarte bine pus la punct, care poate fi folosit nu doar pentru a vinde produse și servicii, ci și pentru a „vinde” idei (în sensul influențării neetice și netransparente a opiniei);
- › existența unor **instrumente de creare și management automatizat al conținutului online**, bazate pe inteligența artificială, care permite constituirea unor veritabile rețele de dezinformare cu resurse umane puține și impact mare, mai ales dacă actorii rău-intenționați sunt dispuși să cheltuiască sume importante de bani pentru amplificarea artificială a respectivului conținut, precum și a paginilor și conturilor (false sau autentice) ce se doresc a fi popularizate;
- › **acțiunea polarizantă a algoritmilor** care sunt folosiți de platforme pentru sortarea, afișarea și ierarhizarea conținutului afișat utilizatorilor rețelelor sociale. Acești algoritmi favorizează conținutul care atrage rapid atenția, stârnește emoții negative, este simplu de vizualizat și înțeles de către utilizatori și reflectă interesele și predispozițiile atitudinale ale acestora.¹²⁰ Această trăsătură este exploatată în campaniile de dezinformare în două moduri: prin crearea de conținut care să se muleze cât mai bine pe caracteristicile viralității social media și prin „păcălire” algoritmului” că acel conținut inautentic este unul de interes pentru utilizatori (folosirea rețelelor de boți și conturi false pentru amplificarea artificială a conținutului). La acest proces contribuie și psihologia umană, prin acțiunea bias-ului de confirmare (tendința de a favoriza conținutul care sprijină opiniile și credințele noastre preexistente).¹²¹

Este România rezilientă în fața propagandei anti-occidentale și a dezinformării?

Literatura de specialitate identifică o serie de factori care explică diferențele dintre state în ceea ce privește reziliența în fața dezinformării. Unii factori sunt legați de ecosistemul media și de informare, de exemplu utilizarea preponderentă a rețelelor sociale ca sursă de informații și știri, care scade reziliența în fața dezinformării¹²² sau tendința de a consuma media tradițională sau, din contră, așa

¹¹⁸ Nunes, 2024

¹¹⁹ Mansell et al, 2025, pp. xix - xx

¹²⁰ Hao, 2021

¹²¹ Kaluža, 2022.

¹²² Boulianne et al., 2022

Atenție, cade democrația!

numitele „media alternative”; o parte dintre aceste surse alternative de știri nu respectă principiile jurnalismului profesionist și sunt mai degrabă fabrici de click-uri sau paravane pentru dezinformare sau propagandă ideologică. Alți factori țin de nivelul de polarizare, de încrederea în media și în instituțiile politice.¹²³ Într-o cercetare comparativă recentă a 18 democrații occidentale, **statele cele mai reziliente în fața dezinformării erau caracterizate de un nivel ridicat de încredere în media**, utilizarea relativ uniformă a surselor de informare (ceea ce creează un tip de realitate comun împărtășită între membrii societății), aveau un sistem public de radiodifuziune robust și de încredere, și erau caracterizate de polarizare scăzută, niveluri scăzute de comunicare populistă și un grad ridicat de consens la nivel social.¹²⁴ Alți factori relevanți pentru chestiunea rezilienței includ:¹²⁵

- › **indicatori ai rezilienței sociale** (popularitatea organizațiilor media străine care diseminează dezinformare; popularitatea organizațiilor media naționale care diseminează dezinformare produsă de actori externi ostili; eficiența societății civile în domeniul protejării integrității informației; prezența inițiativelor de combatere a dezinformării)
- › **indicatori ai rezilienței cadrului legislativ și instituțional** (nivelul de dezvoltare instituțională, existența reglementărilor legale și a măsurilor pe termen lung; protejarea securității informaționale a țării)
- › **indicatori ai rezilienței media și digitale** (popularitatea activiștilor online, bloggerilor și influencerilor care răspândesc conținut manipulativ diseminat de actori externi ostili; gradul de penetrare a dezinformării produse de actori externi în cadrul comunităților online; reglementările naționale în domeniu; reziliența sistemului media național).

Dacă ne raportăm la factorii de reziliență enumerați mai sus, putem observa că România are cu siguranță vulnerabilități semnificative. **Mediul online a devenit sursă preferată de știri (66%), urmată de TV (62%) și rețelele sociale (44%).**¹²⁶ În schimb, organizațiile media mainstream sunt fragilizate de fenomene precum scăderea viabilității economice, existența unor mecanisme netransparente de finanțare și interferențele în politica editorială.¹²⁷ Un studiu IRES din decembrie 2024 indică un nivel scăzut al încrederii, atât în media, cât și în clasa politică.¹²⁸ **Jurnaliștii se află pe penultimul loc în topul încrederii românilor** (43% dintre români au foarte puțină încredere sau deloc, iar 26% au puțină încredere), în timp ce **oamenii politici ocupă ultimul loc în clasament** (70% foarte puțină încredere sau deloc; 20% puțină încredere). În acest climat caracterizat de neîncredere și de reorientare a dietei media către mediul online, observăm proliferarea a numeroase pagini pe rețelele sociale, website-uri care mimează caracteristicile organizațiilor de știri, dar au un istoric de publicare a dezinformării și a elementelor de propagandă, precum și „ridicarea” unor lideri de opinie ale căror mesaje sunt, coincidentă sau nu, alinate naratiunilor strategice care dezinformează, așa cum sunt ele promovate de actori externi ostili. În diferite circumstanțe, cea mai recentă fiind cea a campaniei pentru alegerile prezidențiale din 2024, se acumulează dovezi că aceste pagini, conturi social media și site-uri

¹²³ Humprecht, 2018

¹²⁴ Humprecht et al., 2020

¹²⁵ Havlíček & Yelisseyeu, 2021, p 18

¹²⁶ Radu, 2024

¹²⁷ RSF Press Freedom Index, 2023

¹²⁸ Pricop, 2024

Atenție, cade democrația!

acționează în mod coordonat pentru amplificarea strategică a dezinformării, propagandei anti-occidentale, pentru crearea unei atmosfere de confuzie și neîncredere generalizată.

În România, polarizarea politică este implicată în radicalizarea atitudinilor și comportamentelor, dar, mai mult decât atât, ea contribuie la apatie politică și neîncredere în actorii politici. De asemenea, evoluția media digitale în România, care favorizează expunerea selectivă la informațiile care ne „convin”, este asociată cu **nivelul scăzut de participare politică și nivelul ridicat de polarizare**.¹²⁹ Pe acest fundal, penetrarea narațiunilor care dezinformează este destul de ridicată la nivelul publicului,¹³⁰ mai ales în cazul narațiunilor care instrumentalizează diverse contexte pentru a cultiva o atitudine de neîncredere sau chiar ostilitate față de NATO și Uniunea Europeană.¹³¹ Înțelegerea și combaterea fenomenului sunt complicate de faptul că aceste narațiuni, puse în mișcare de actori externi, sunt adoptate și adaptate inclusiv de actori locali, atunci când servesc obiectivelor strategice ale acestora (de comunicare, politice, financiare, satisfacere a ego-ului, a dorinței de popularitate etc.).

Recomandări

Evenimentele politice din România de la finalul anului trecut au expus gradul de polarizare a societății românești, dar și contribuția rețelelor sociale și a ecosistemului informațional în ansamblu la amplificarea uneori artificială a mesajelor politice și acumularea de capital politic prin mijloace netransparente și neetice. În plus, a crescut gradul de conștientizare publică privind fenomene precum războiul cognitiv sau (așa cum sugerează investigațiile jurnalistice și documentele oficiale desecretizate) interferența externă ostilă în procesul electoral, distorsionarea conversației publice, politice și electorale, impunerea agendei publice prin mijloace algoritmice. **Toate acestea reprezintă oportunități pentru consolidarea, începând de acum, a rezilienței României în fața dezinformării**, în funcție de vulnerabilitățile observate în ultimii 4-5 ani și care au culminat în spațiul public în noiembrie-decembrie 2024. Însă factorii structurali care explică instalarea acestor vulnerabilități de țară nu pot fi remediați decât prin intervenții sistematice, pe termen scurt, mediu și lung.

Pe termen scurt, pot fi luate măsuri pentru protejarea integrității alegerilor din România, prin:

- › înțelegerea, documentarea și combaterea preventivă (**prebunking**) și/sau post-factum (**debunking**) a narațiunilor care au scopuri de dezinformare (surse, mecanisme de finanțare, circulație, potențiale interferențe ale unor actori externi, fact-checking). Aici se impune și consolidarea capacității instituționale și a societății civile de a înțelege, documenta și combate fenomenul;
- › **monitorizarea permanentă**, prin intermediul echipelor interinstituționale și interdisciplinare, a fenomenelor asociate atacurilor informaționale (dezinformare, propagandă, război cognitiv, război algoritmic, campanii de influență);
- › **cercetarea riguroasă a impactului dezinformării**, pe de o parte, și a eficienței măsurilor de combatere, pe de altă parte, precum și adaptarea măsurilor pe baza feedback-ului obținut prin cercetare;
- › **utilizarea pârgurilor oferite de legislația europeană** (Digital Services Act, Strengthened Code of Practice for Countering Disinformation, AI act, legislația privind transparența

¹²⁹ Grecu, 2021

¹³⁰ Aspen Institute Romania 2021

¹³¹ Bârgăoanu & Durach, 2023

Atenție, cade democrația!

- publicității politice) în relația cu platformele digitale – acesta fiind în principal apanajul Comisiei Europene ca instituție de legătură. Din păcate, observăm că măsurile luate de către platformele digitale pentru diminuarea riscurilor sociale și pentru a evita deturnarea serviciilor digitale de către actori rău-intenționați nu sunt întotdeauna rapide, complete și suficiente. Mai mult decât atât, observăm că reprezentanții marilor companii de tehnologie afișează tot mai des poziții publice anti-reglementare în Uniunea Europeană;
- › **armonizarea cadrului național de reglementare cu cel european**, pentru a evita duplicarea și, în acest fel, îngreunarea aplicării reglementărilor relevante;
 - › **respectarea riguroasă a principiilor transparenței publicității electorale**, inclusiv (sau în special) în mediul online;
 - › **destructurarea sistematică a rețelelor de boți și conturi false** și a altor mecanisme care amplifică în mod artificial conținutul online, măsuri ce pot fi luate doar prin colaborare cu platformele digitale și cu platformele de advertising online;
 - › **participarea la conversația europeană, transnațională** privind modul de manifestare a fenomenelor analizate și mai ales infrastructura lor tehnologică – algoritmi, big data, tehnologii de micro-segmentare, Inteligența Artificială, brokeri de date, fluxuri transnaționale de finanțare, tradiționale sau non-tradiționale (crypto);
 - › **creșterea nivelului de alfabetizare, conștientizare și educație a publicului** în domeniul consumului informațional și al raportării la media (Media and Information Literacy - MIL), prin semnalarea circumstanțelor în care se desfășoară diferitele campanii de dezinformare sau interferență;
 - › **consolidarea acțiunilor de comunicare instituțională strategică** în vederea prevenirii instalării unor interpretări distorsionate ale evenimentelor majore, respectiv combaterii narațiunilor înșelătoare care afectează interesele României și ale cetățenilor săi.

Pe termen mediu și lung, trebuie „atacați” factorii care contribuie la fragilizarea ecosistemului media și de informare, precum și factorii relevanți la nivel politic și social. Aici putem menționa sprijinul acordat organizațiilor imparțiale de fact-checking și inițiativelor civile independente de combatere a dezinformării, consolidarea sistematică, formalizată, a educației informaționale și media (MIL) cel puțin la nivel preuniversitar și universitar, măsuri pentru reducerea polarizării sociale și politice și restabilirea unui climat de încredere în instituții, investiții pe termen lung în campanii de conștientizare publică, **sprijinirea mass media independente (inclusiv prin protejarea jurnaliștilor, cercetătorilor și membrilor mediului academic de tentativele de intimidare sau hărțuire)**, creșterea capacităților instituțiilor românești relevante de a răspunde războiului hibrid și amenințărilor de securitate care vin din zona de media, comunicare publică, informare, război cognitiv.

Nu în cele din urmă, aceste acțiuni care vizează protejarea ecosistemului informațional, a conversațiilor publice, a cogniției umane în context digital nu pot avea succes decât **în contextul unei guvernări transparente, performante**, capabile de a detecta nevoile și frământările cetățenilor și de a formula răspunsuri adecvate la respectivele frământări. Selectarea doar a acelor măsuri care pot părea mai „ușoare” sau acceptabile din punct de vedere social, scăpând din vedere ansamblul comunicării instituționale și ansamblul guvernării oferă un fals sentiment de securitate, creând, astfel, premisele unor noi și noi atacuri și interferențe ostile.

Alina Bârgăoanu este profesor universitar doctor, decan al Facultății de Comunicare și Relații Publice din cadrul SNSPA. Este expertă în combaterea dezinformării și bursieră a Centrului pentru Studii Europene de la Universitatea Harvard.

Atenție, cade democrația!**Bibliografie**

- Aspen Institute Romania, 2021. Disinformation, Societal Resilience and Covid-19. https://aspeninstitute.ro/wp-content/uploads/2022/03/DISINFORMATION-SOCIETAL-RESILIENCE-AND-COVID19_Report.pdf
- Baptista, J. P., & Gradim, A., 2022. Online disinformation on Facebook: the spread of fake news during the Portuguese 2019 election. *Journal of Contemporary European Studies*, 30(2), 297–312. <https://doi.org/10.1080/14782804.2020.1843415>
- Bărgăoanu, A., & Durach, F., 2020. The COVID-19 infodemic – an accelerated version of the new digital ecosystem. *Romanian Journal of Communication and Public Relations*, 22(2), 125-129.
- Bărgăoanu, A., & Durach, F., 2023. Cognitive Warfare: Understanding the Threat. In *Routledge Handbook of Disinformation and National Security* (pp. 221-236). Routledge.
- Bawden, D., & Robinson, L., 2020. Information overload: An overview. In *Oxford Encyclopedia of Political Decision Making*. Oxford University Press
- Boulianne, S., Tenove, C., & Buffie, J., 2022. Complicating the resilience model: a four-country study about misinformation. *Media and Communication*, 14(3), 169-182.
- Buarque, B., 2022, March 9. True, fake news, or conspiracy theory? A look inside the Ukrainian information war. *Political Perspectives*. University of Manchester. <https://sites.manchester.ac.uk/political-perspectives/2022/03/09/true-fake-news-or-conspiracy-theory-a-look-inside-the-ukrainian-information-war/>
- Comisia Europeană, 2020. Planul de acțiune pentru democrația europeană. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0790>
- Dowling, M.-E., 2022. Cyber information operations: Cambridge Analytica's challenge to democratic legitimacy. *Journal of Cyber Policy*, 7(2), 230–248. <https://doi.org/10.1080/23738871.2022.2081089>
- Greco, S. P., 2021. Political culture, social polarization and electoral behavior. The last decade in Romanian political system. *Journal of Intercultural Management and Ethics*, 4(4), 27-40.
- Guo, M., Apuke, O. D., Tunca, E. A., & Gever, C. V., 2023. Modelling the information abundance factors that predict fake news sharing behaviour of social media users: Testing the moderating role of resilience. *Journal of Asian and African Studies*, 00219096231192312.
- Hao, K., 2021. The Facebook whistleblower says its algorithms are dangerous. Here's why. *MIT Technology Review*. <https://www.technologyreview.com/2021/10/05/1036519/facebook-whistleblower-frances-haugen-algorithms/>
- Havlíček, P & Yeliseyeu, A. (eds.), 2021. Disinformation Resilience Index in Central and Eastern Europe in 2021. <https://east-center.org/wp-content/uploads/2021/09/DRI-report-2021.pdf>
- Henschke, A., Sussex, M., & O'Connor, C., 2020. Countering foreign interference: election integrity lessons for liberal democracies. *Journal of Cyber Policy*, 5(2), 180-198. <https://doi.org/10.1007/s00146-022-01541-9>
- Humprecht, E., 2018. Where "fake news" flourishes: a comparison across four Western democracies. *Information. Communication & Society*, 1–16. doi:10.1080/1369118x.2018.1474

Atenție, cade democrația!

Humprecht, E., Esser, F., & Van Aelst, P., 2020. Resilience to online disinformation: A framework for cross-national comparative research. *The international journal of press/politics*, 25(3), 493-516.

Jowett, G. S., & O'donnell, V., 2018. *Propaganda & persuasion*. Sage publications

Kaluža, J., 2022. Habitual generation of filter bubbles: Why is algorithmic personalisation problematic for the democratic public sphere?. *Javnost-The Public*, 29(3), 267-283.

Leonard, M., 2015. Connectivity wars. ECFR. https://ecfr.eu/special/connectivity_wars/

Mansell, R., Durach, F., Kettemann, M., Lenoir, T., Procter, R, Tripathi, G., & Tucker, E., 2025. INFORMATION ECOSYSTEMS AND TROUBLED DEMOCRACY. A Global Synthesis of the State of Knowledge on News Media, AI and Data Governance. Forum on Information and Democracy. https://observatory.informationdemocracy.org/wp-content/uploads/2024/12/rapport_forum_information_democracy_2025.pdf

Nizamani, U., 2019. Monetisation of Fake News in the Cyber Domain. *Strategic Studies*, 39(4), 16-40.

Nunes, F., 2024. The Era of Digital Dependency: The Harms of Centralization. Medium. <https://medium.com/@odnanrefserep/the-era-of-digital-dependency-the-harms-of-centralization-0be73e7813e9>

Pricop, S., 2024. Studiu IRES. 57% dintre români sunt mulțumiți de modul în care trăiesc / Anularea alegerilor, principalul eveniment din 2024 / Câți ar fi votat cu Călin Georgescu. Hotnews.ro. <https://hotnews.ro/studiu-ires-57-dintre-romani-sunt-multumiti-de-modul-in-care-traiesc-anularea-alegerilor-principalul-eveniment-din-2024-cati-ar-fi-votat-cu-calin-georgescu-1870048>

Radu, R.-N., 2024. Digital News Report 2024,. Romania. Reuters Insititute. <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2024/romania>.

RSF Press Freedom Index., 2023. Romania. <https://www.freepressunlimited.org/en/countries/romania>

Atenție, cade democrația!

Presă: subordonare prin subvenționare

de Cristina Lupu

„Cu ajutorul T.V. + Radio ne-au distrus!!!” Acesta este unul dintre mesajele care se afla la final de ianuarie 2025 pe gardurile metalice cu care jandarmeria a împrejmuț zona din fața Guvernului, în care au protestat cetățenii nemulțumiți de anularea alegerilor pentru funcția de președinte al României. Ideea că presa este cumpărată nu se regăsește însă doar în rândul susținătorilor lui Călin Georgescu. Presa din România a ajuns la cel mai scăzut nivel de încredere din ultimii ani. Doar 27% dintre cei care consumă media în format digital spun că au încredere în știrile din presa din România, cu 5 procente mai puțin decât în 2023, conform Digital News Report 2024 al Reuters Institute.

Presă din România se confruntă cu o profundă criză a modelului de business

Motivele pentru care am ajuns în această situație sunt diverse. Peste tot în lume, presa și jurnalismul se confruntă cu o criză identitară, dar în România aceasta se suprapune și peste o profundă criză a modelului de business. Instituțiile media se confruntă cu probleme financiare – publicul nu plătește pentru conținut, banii din publicitatea comercială sunt din ce în ce mai puțini, iar sumele provenite din reclamele online sunt condiționate de audiență și trafic, astfel că goana după clickuri a devenit motorul supraviețuirii multora dintre produsele media românești. Prin urmare, **redacțiile și-au redus numărul de jurnaliști, investigațiile au fost înlocuite în multe locuri de știri din comunicate de presă**, iar speranțele publicului au migrat spre zona de jurnalism independent – redacții mici, care încearcă să își facă meseria folosind puținele donații de la cititori și granturi din proiecte. Pe lângă aceste probleme, relația de dependență directă de mediul politic a compromis imaginea unei mari părți ale mass-media din România.

O parte a presei se confruntă, așadar, cu probleme financiare, care fac ca documentarea subiectelor de interes public să fie complicat de realizat. Pentru alta, afluența veniturilor din bani publici – fie că provin din subvențiile primite de partide, de la bugetele destinate promovării în campaniile electorale sau din contracte de publicitate alocate de instituții publice (centrale sau locale) – a făcut ca uneori tăcerea acestora privind subiecte importante din societate să fie asurzitoare.

Jurnalistul Vlad Stoicescu (Dela0.ro) spunea în raportul despre starea mass-media românești publicat de Centrul pentru Jurnalism Independent în aprilie 2024 că „finanțarea netransparentă este probabil cea mai neagră problemă a presei din România în momentul de față, și este cea care ne va afecta pe toți în 2024, chiar dacă nu ne dăm seama de lucrul ăsta”. Discuția despre rolul toxic al finanțării netransparente nu este nouă, practica fiind criticată constant de către jurnaliști, ONG-uri și instituții internaționale. Cu toate acestea, sumele au continuat să crească, iar politicienii să ignore subiectul, în timp ce promiteau public transparentizarea contractelor.

Cum am ajuns aici: interdependența dintre presă și politic lasă publicul neinformați

Politicienii au folosit dintotdeauna banii publici ca instrument de presiune asupra instituțiilor media, alocând preferențial contracte de publicitate redacțiilor care arătau o atitudine prietenoasă față de ei. Relația de interdependență dintre presă și politic a putut fi observată cel mai bine la nivel local, unde în multe cazuri presa exista mai mult ca extensie a biroului de PR al instituțiilor publice sau chiar al oamenilor politici.

Atenție, cade democrația!

Saga banilor publici care sufocă presa din România s-a accentuat la mijlocul anului 2020, atunci când autoritățile au decis să ofere aproximativ 50 de milioane de euro instituțiilor media pentru campanii de informare privind măsurile sanitare din pandemia de Covid-19.¹³² Alocarea s-a realizat ținând cont de audiență, așa că organizațiile media au fost stimulate să adune public, uneori cu orice preț. Am putut observa instituții media care în pauzele de publicitate difuzau reclamele referitoare la măsurile sanitare, iar în timpul conținutului editorial puneau în circulație teorii ale conspirației, ce subminau activitatea medicilor. Principalii beneficiari ai acestor fonduri au fost tot marii jucători din piața de media: televiziunile și radiourile naționale, precum și produsele online aferente.

Măsura nu a ajutat presa să o ducă mai bine pe termen lung, dar a mai bătut un cui în credibilitatea jurnaliștilor în fața publicului lor. De asemenea, le-a arătat politicienilor încă o dată că resursele publice le pot asigura liniștea. De data aceasta, și la nivel național. Cristian Pantazi, redactor-șef al G4media, spunea într-un raport al Centrului pentru Jurnalism Independent publicat în 2021: „campania de ajutorare a presei, mascată într-o campanie de informare, a făcut ca multe dintre vocile critice la adresa actului de guvernare, în general, să fie mult mai liniștite pe perioada campaniilor electorale (n. a. – alegerile locale și parlamentare din 2020), trecând sub tăcere anchete care priveau suspiciuni de corupție sau cel puțin decizii ciudate luate de autoritățile guvernamentale”.

Astfel, folosirea netransparentă a banilor publici s-a transformat în ultimii patru ani într-unul dintre cele mai puternice instrumente de control al unei părți importante din mass media. Am ales să ne uităm la sumele folosite în ultimii patru ani pentru că este relevant să vedem tabloul integral. Imaginea pozitivă nu se construiește doar în anul electoral, iar deturnarea agendei publice se realizează în timp.

Subvenția de la bugetul public pentru partidele parlamentare din România între anii 2021 și 2024 a fost de aproximativ 1,1 miliarde lei¹³³, adică 222,5 milioane de euro. Partidele pot folosi aceste sume pentru funcționarea lor – utilități, plata salariilor, consultanță, sondaje, precum și pentru alte costuri, cum ar fi categoria presă și propagandă, prin care își asigură promovarea. Această categorie este linia de buget pe care partidele au cheltuit cei mai mulți bani – aproximativ 496 milioane de lei, adică 100 de milioane de euro în perioada ianuarie 2021 – noiembrie 2024. Cheltuielile pentru luna decembrie 2024 nu sunt încă publice la momentul documentării acestui material. Bugetele de promovare au crescut constant de-a lungul anilor, bugetul din 2024 (43 milioane euro) fiind de 3,5 ori mai mare decât cel din 2021 (12,6 milioane euro).

Aproape jumătate din sumă a fost cheltuită de PSD – 239,45 milioane lei, adică aproximativ 48,38 milioane euro (ianuarie 2021 – noiembrie 2024), în timp ce PNL a cheltuit în aceeași perioadă 171,43 milioane de lei, adică 34,63 milioane de euro. **Asta înseamnă că, în ultimii patru ani, principalele două partide politice din România au folosit 83 milioane de euro pentru a-și promova imaginea publică.** USR a folosit 58,82 milioane de lei, adică 11,85 milioane de euro. AUR a început să aloce bani pentru presă și propagandă începând cu august 2023, suma cheltuită până în noiembrie 2024 fiind de 21,88 milioane de lei, adică aproximativ 4,4 milioane de euro.

La toate aceste sume se adaugă banii cheltuiți în campaniile electorale care sunt rambursați partidelor care depășesc pragul de 3%, plus bugetele locale de promovare, aflate la dispoziția autorităților și instituțiilor publice. Pentru alegerile europarlamentare, locale, parlamentare și pentru

¹³² Ordonanța de Urgență 63/2020 a fost publicată în Monitorul Oficial în data de 8 mai 2020 și a fost modificată în luna iulie de Parlamentul României, care, printre altele, a crescut suma la aproximativ 240.000.000 lei (50 milioane euro) și a extins perioada campaniei până la finalul anului 2020, cu posibilitatea de prelungire.

¹³³ Conform datelor publicate de Autoritatea Electorală Permanentă pe <https://finantarepartide.ro>

Atenție, cade democrația!

turul întâi al alegerilor prezidențiale, PSD a raportat cheltuieli cu producția și difuzarea materialelor de propagandă electorală la radio, televiziune și în presa scrisă în valoare de peste 55 milioane de lei (11 milioane euro); PNL: aproape 37,5 milioane lei (7,53 milioane euro); AUR: 12,77 milioane lei (2,57 milioane euro)¹³⁴. USR a avut cheltuieli pentru această linie de buget și pentru turul doi al alegerilor prezidențiale, Elena Lasconi, președinta USR fiind unul dintre cei doi candidați intrați în turul al doilea. Cheltuielile partidului pentru cele patru runde de alegeri din 2024 au totalizat 10,23 milioane lei, aproximativ 2 milioane euro.

De ce e important?

Sumele cheltuite arată dimensiunea dezastrului. **În ultimii patru ani, 100 de milioane de euro au fost folosite pentru a crește imaginea unor politicieni și partide.** Pentru că sumele nu sunt raportate în mod transparent, cetățenii din România nu știu ce cumpără partidele parlamentare din banii lor.

Cu toate că banii cheltuiți de partide în campaniile electorale au impusă o raportare mai detaliată, și aceasta se întâmplă deficitar. Organizația non-guvernamentală ActiveWatch și publicația Snoop.ro au arătat cum spațiul editorial al televiziunilor de știri a fost cumpărat de partide în campania pentru alegerile parlamentare. Când vine vorba de banii din subvenții știm și mai puține, iar în majoritatea cazurilor aceștia sunt o gaură neagră. Partidele politice refuză să spună cine sunt beneficiarii contractelor și ce tipuri de servicii de presă și propagandă au fost achiziționate. Nu întreaga sumă este cheltuită pentru presă, din acești bani se achită și alte tipuri de cheltuieli, precum reclamele plătite pe platformele sociale, materialele de promovare, precum insigne, vestimentație personalizată, afișe, flyere, panouri stradale etc. Informațiile din spațiul public se găsesc greu și se datorează muncii câtorva jurnaliști care documentează subiectul de ani de zile. Cu excepția USR, care a oferit până în martie 2024 informații despre cheltuielile realizate din bani publici, în ultimii ani, atât PSD cât și PNL au refuzat să dea datele și să răspundă solicitărilor de informații primite de la jurnaliști, încalcând sistematic legislația privind liberul acces la informațiile de interes public.

Din investigațiile publicate din presă aflăm că, pentru a pierde urma banilor, partidele încheie contracte cu agenții de publicitate către care virează sumele, iar acestea din urmă încheie contracte individuale cu furnizorii de servicii. Într-o investigație realizată în 2023 pentru Libertatea, jurnalistul Cristian Andrei prezenta mecanismul: „După ce articolul este publicat, chiar dacă nu este marcat pentru cititor ca fiind publicitate (P), el este trimis către agenție pentru plată. Agenția trimite 'livrabilele', textele publicate la comanda partidului, iar partidul face plata către agenție. Mai departe, banii de la agenție sunt transferați în contul firmei care administrează site-ul.” Tot Cristian Andrei a documentat în august 2024 pentru Hotnews.ro modul în care știri comandate de PSD nu sunt marcate ca publicitate. Articole laudative au apărut identic pe site-urile Antena3.ro, RomâniaTv.net și Stiripesurse.ro. Niciunul dintre materiale nu avea mențiunea că este conținut publicitar, comandat de PSD. Publicul este astfel mințit, livrându-i-se conținut realizat în laboratoarele propagandei de partid sub forma unor știri legitime, mai ales că pe două dintre site-uri – RomâniaTv și Stiripesurse – materialele publicitare sunt semnate, sugerând că ele au fost scrise și documentate de jurnaliști din redacție. **O parte din conținutul din spațiul public care pare a fi editorial – știri, emisiuni, interviuri – este de fapt publicitate politică.** Această poluare a jurnalismului cu conținut alterat, care ia forma muncii jurnaliștilor, dar este de fapt conținut politic, contribuie la încercarea de manipulare a cetățenilor, cu acceptul instituțiilor de presă care girează astfel de contracte.

Această lipsă de transparență afectează nu doar instituțiile de presă despre care jurnaliștii au arătat că practică acest tip de servicii, ci întreaga profesie în ansamblul ei. Ideea că presa este cumpărată de politicieni se vede în scăderea încrederii pe care oamenii o au în presă, în mesajele pe care jurnaliștii

¹³⁴ Sume raportate de partide către AEP și publicate pe finantarepartide.ro

Atenție, cade democrația!

Le primesc de la public și în percepția publică că materialele jurnalistice apar pentru că „le-a comandat cineva”, nu pentru că există un interes public în spatele subiectului. O democrație în care oamenii nu au încredere în jurnaliști este vulnerabilă. Reacții de tipul „toți sunt la fel”, „toți sunt cumpărați” fac ca adevărul să fie considerat relativ, iar faptele să fie interpretabile. **Când oamenii nu mai au încredere în jurnaliști, rolul lor este preluat de alți creatori de conținut, pe rețelele sociale.**

În al doilea rând, sumele alocate netransparent reprezintă și o formă de concurență neloială. Ele distorsionează piața și defavorizează instituțiile media care nu acceptă să își mintă publicul. Acestea nu intră în jocul politic, dar pierd astfel resurse financiare însemnate.

Atât la nivel local, cât și la nivel central, banii publici pot asigura nu doar promovarea imaginii pozitive, ci uneori, și mai important, liniștea pe anumite subiecte care ar putea să aducă neplăceri celor care plătesc contractele de publicitate. Investigațiile publicate în presa alternativă își găsesc greu și rar locul în jurnalele principalelor televiziuni de știri. Într-o țară ca România, în care informarea de la televizor este încă în topul surselor pentru adulți, tăcerea televiziunilor poate face ca subiecte importante să rămână nediscutate. Iar aceasta este o armă cu două tăișuri și efectele ei s-au văzut din plin în rezultatele de la alegerile din 2024.

În ciuda sumelor uriașe cheltuite de PSD și PNL, rezultatele alegerilor nu au fost conform așteptărilor. Ba mai mult, partidele extremiste, anti-sistem au adunat 30% din mandatele parlamentare. Ce s-a întâmplat în 2024 în România arată că **inundarea spațiului public cu bani netransparenți nu face decât să sape în încrederea în instituțiile democratice.** În raportul despre starea presei publicat în aprilie 2024 spuneam că „fără jurnalism puternic, în 2024 spațiul informațional va fi dominat de balast, zgomot și informații livrate de oamenii politici care nu vor putea fi verificate sau puse ușor în context de către cei cărora li se va cere votul. Emoțiile, fricile, neputințele și lipsa de informații reale vor fi factori decisivi în cabina de vot”. Realitatea ne-a arătat că, oricât ai încerca să controlezi mass-media clasice, oamenii știu când trăiesc prost, iar în cabina de vot îi vor asculta pe cei despre care cred că i-au mințit cel mai puțin.

Recomandări

În prima parte a materialului am arătat cât de mare este pericolul limitării vocilor critice din societate pentru democrația românească. Iar folosirea resurselor publice este extrem de eficientă în această direcție. Astfel că aceste recomandări nu pot să înceapă decât cu cele adresate actorilor politici, celor care dețin cu adevărat puterea de a schimba. Pe lângă actorii politici, instituțiile cu rol de reglementare și control trebuie să își îndeplinească cu rigurozitate atribuțiile. De asemenea, și alți actori, precum Ministerul Educației, societatea civilă, mass-media însăși, trebuie să-și asume roluri în limitele mandatelor lor în protejarea spațiului nostru informațional.

- › **Reducerea valorii totale a subvențiilor** provenite de la bugetul de stat și limitarea sumelor pe care partidele politice le pot folosi pentru categoria presă și propagandă. În ultimii patru ani au crescut în egală măsură atât alocațiile pentru partide de la bugetul de stat, cât și cheltuielile făcute de acestea pentru linia presă și propagandă. Astfel de sume mari fac din partidele politice finanțatori recurenți ai presei, ceea ce influențează în mod direct independența mass-media. Chiar presupunând că partidele nu impun prin contracte obligația de protecție la critică în celelalte produse jurnalistice ale respectivelor canale, posibilitatea de autocenzură este evidentă. Am observat situații de acest fel în cazurile în care instituțiile media au fost critice la adresa guvernării, ceea ce s-a tradus într-o sistare a contractelor de publicitate.
- › **Interzicerea raportării sumelor necheltuite și returnarea acestora către bugetul de stat** la finalul anului financiar după modelul altor entități finanțate din bani publici. Sumele mari pe care partidele politice le-au putut folosi în 2024 pentru achiziția de servicii destinate categoriei presă și propagandă s-au datorat și faptului că partidele politice nu sunt obligate

Atenție, cade democrația!

să cheltuiască întreaga alocare bugetară până la finalul anului financiar respectiv. Aceasta a permis constituirea unor fonduri de tip tampon pe care partidele politice le-au utilizat masiv în perioada cu semnificație electorală.

- › **Obligativitatea marcării întregului conținut publicitar**, nu doar al celui destinat materialelor realizate în campanie electorală. În acest moment, lipsa din legislație a unei prevederi exprese și general aplicabile permite partidelor politice să achiziționeze, direct sau prin intermediari, conținut publicitar prezentat publicului sub formă de materiale jurnalistice. Astfel, publicul este lăsat să creadă că produsul media respectiv provine în urma documentării unui jurnalist, când de fapt el este obiectul unei comenzi de publicitate.
- › **Obligativitatea transparentizării tuturor contractelor finanțate din bani publici**, inclusiv a contractelor cu intermediarii și a beneficiarilor finali ai sumelor respective. În acest moment, partidele nu sunt obligate să declare contractele încheiate, iar în cazul serviciilor de presă și propagandă este vital ca cetățenii să știe care sunt entitățile media care primesc bani în schimbul serviciilor de promovare, care sunt acestea și în ce condiții ajung ele la public. Una dintre metodele folosite de partidele care nu doresc să facă transparente aceste cheltuieli este să încheie contracte cu agenții de PR sau publicitate care să gestioneze mai apoi relația cu instituțiile media, eschivându-se astfel de la controlul civic.
- › Obligativitatea verificării de către Autoritatea Electorală Permanentă a modului în care partidele politice vor respecta **obligățiile de transparență**, atât referitoare la contractare, cât și la marcarea corespunzătoare a conținutului publicitar. Având în vedere lipsa de transparență pe care partidele politice au făcut-o normă în prezent, nu ne putem aștepta la schimbări radicale de comportament de pe o zi pe alta. Astfel, revine autorităților cu rol de control sarcina de a-și intensifica atât controlul, cât și comunicarea publică.
- › **Aplicarea cu consecvență de către Consiliul Național al Audiovizualului a legislației audiovizuale**, pentru a se asigura că rolul de garant al interesului public este îndeplinit. Având în vedere influența majoră pe care partidele politice au avut-o asupra pieței audiovizualului, prin impact atât la nivelul independenței financiare, cât și la nivelul conținutului, CNA trebuie să identifice care sunt măsurile de care dispune în mod legal pentru a evalua în mod obiectiv acest impact, precum și eventuale modificări legislative care să-i permită un control complet și eficient. Investigațiile despre conduita partidelor în raport cu mass-media au fost efectuate de jurnaliști care, prin natura meseriei lor, au acces și resurse limitate. Odată expuse aceste influențe, este de datoria autorităților statului să doteze organismele cu rol de control cu toate instrumentele și atribuțiile necesare pentru a asigura independența mass-media și libera concurență.
- › Intensificarea eforturilor de **incluere a educației media ca parte a educației formale la toate nivelurile de învățământ**. Educația media nu presupune doar distincția dintre informare și dezinformare, ci și dezvoltarea capacității de recunoaștere a conținuturilor media, de a face distincția dintre jurnalism și alte produse, sau dintre informație și opinie. Firul roșu al educației media este înțelegerea și aprecierea rolului pe care jurnalismul îl are într-o democrație, care să-i ofere cetățeanului capacitatea de a cere jurnalism de calitate, de a sancționa derapajele, dar și de a înțelege faptul că și el este răspunzător pentru menținerea unui mediu editorial sănătos.
- › **Susținerea de către mass-media a practicilor comerciale și editoriale etice**. Obligățiile de transparență pe care le solicităm partidelor politice trebuie să fie susținute și solicitate în mod activ și instituțiilor media beneficiare de fonduri publice. Instituțiile media trebuie să recunoască faptul că transparența utilizării fondurilor publice li se aplică în mod egal, mai ales în contextul crizei de încredere cu care se confruntă în prezent, criză care este exploatarea electoral de partide și politicieni.

Cristina Lupu este director executiv al Centrului pentru Jurnalism Independent (CJI), organizație non-guvernamentală activă de 30 de ani în protejarea democrației și a libertății presei.

Atenție, cade democrația!

Bibliografie

Andrei Cristian, 2023. „Un milion de euro din bani publici de la PNL pentru site-ul Digi24. Articolele nu au fost marcate cu semnul P–publicitate, dar au fost trimise pentru plată la partid”, în Libertatea

Andrei Cristian, 2024. „Președintele contractelor secrete cu presa. Marcel Ciolacu a cheltuit 50 de milioane de euro, bani publici, pentru propagandă, dar a ratat turul doi”, pe Snoop.ro

Andrei Cristian, 2024. „Laude trase la indigo la adresa PSD pe site-urile Antena 3, RTV și stiripesurse.ro. Niciunul dintre articole nu e marcat cu Publicitate”, pe Hotnews.ro

Andrei Cristian, 2024. „Mirosul banilor din campanie. AUR și PNL au dat peste 3 milioane de euro la Realitatea, șapte televiziuni au promovat PSD”, pe Snoop.ro

Ganea Liana, Barbu Șerban, Bănică Radu, Codreanu Ionuț, Martin Răzvan, 2024. „Timpul înseamnă bani”, ActiveWatch

Lupu, Cristina-Irina, 2021. „Jurnalismul în 2021: o cursă cu obstacole și cu tot mai puțini câștigători”, Centrul pentru Jurnalism Independent

Lupu, Cristina-Irina, 2024. „Starea mass-media din România în pragul anului super-electoral 2024”, Centrul pentru Jurnalism Independent

Lupu, Cristina-Irina, 2016. „Starea sectorului mass-media din România în 2014-2015”, Centrul pentru Jurnalism Independent

Pârvu Septimius, 2024. „Subvențiile partidelor politice în 2024 și planurile pentru 2025”, Expert Forum

Radu, Raluca-Nicoleta, capitolul despre România al Digital News Report 2024, Reuters Institute, 2024

Atenție, cade democrația!

Concluzie: e nevoie de noi toți

de Antonia Colibășanu

Un sistem învechit?

În ultimii ani, democrația a devenit ținta unei ofensive subtile, dar persistente. La suprafață, pare o dezbatere legitimă despre cum să facem guvernarea mai eficientă, cum să aducem progres economic echitabil și să răspundem mai bine nevoilor societății. În realitate, însă, asistăm la o nouă deghizare a ascensiunii regimurilor autoritare. De ceva vreme, a devenit „la modă” să discutăm despre cum modelul occidental de guvernare ar trebui îmbunătățit sau modificat pentru a răspunde mai bine intereselor naționale, în fața unui popor tot mai dezamăgit de promisiunile modernizării și ale progresului tehnologic. De fapt, Occidentul este acuzat tot mai des că a impus, mai ales după sfârșitul Războiului Rece, prin globalizare, un sistem politic care susține un individualism exacerbat, o cultură decadentă și concepte de guvernare depășite.

În centrul acestor dezbateri nu stă o simplă ajustare a sistemului politic, ci o contestare directă a democrației, fragilizată nu prin argumente solide, ci prin influența celor care promovează alternative bazate pe suveranism, ordine și stabilitate (mai mult sau mai puțin impuse). Aceste modele sunt prezentate ca soluții mai eficiente, mai rapide și mai „adaptate” noilor realități globale, în contrast cu un sistem democratic descris tot mai des ca fiind „expirat” și incapabil să țină pasul cu timpul.

Dar, de fapt... ce avem? Este democrația cu adevărat un model depășit?

Democrația este într-adevăr „veche”, un concept moștenit din greaca antică (*dēmokratía* – „puterea poporului”). Dar tocmai această longevitate o face cel mai testat și validat sistem politic de până acum. Practic, prin democrație, oamenii au un cuvânt de spus în felul în care sunt guvernați, fie direct, fie prin liderii pe care îi aleg. Dar democrația nu înseamnă doar vot – ci și un set de **reguli care mențin echilibrul în jocul politic**.

Într-o democrație funcțională, puterea vine de la cetățeni (**suveranitatea poporului**), iar toată lumea e egală în fața legii (**statul de drept**). Nu există democrație fără **alegeri libere și corecte**, în care orice vot contează, și fără **drepturi fundamentale**, cum ar fi libertatea de exprimare și de asociere. Competiția între idei e esențială (**pluralism politic**), iar puterea nu trebuie concentrată într-o singură mână – de aceea există **separarea puterilor**, între guvern, parlament și justiție. În plus, democrația nu funcționează fără **participare civică**, adică implicarea activă a oamenilor în viața politică și socială. Fără aceste principii, sistemul începe să „scârțâie” și riscă să alunece spre autoritarism.

Cu alte cuvinte, doar democrația electorală (votul) nu garantează neapărat protecția drepturilor fundamentale ale oamenilor sau respectarea statului de drept. Dacă ai alegeri, dar guvernul controlează presa și justiția, vorbim de o **democrație iliberală**, unde votul există, dar nu mai schimbă mare lucru. Pe de altă parte, o **democrație constituțională** se asigură că nimeni nu poate schimba regulile în favoarea sa, protejând libertățile fundamentale și echilibrul puterii. Sigur, democrația nu e perfectă, dar până acum e singurul sistem care garantează libertatea și stabilitatea socială fără să depindă de bunăvoința unui lider.

Atenție, cade democrația!

Alternativele „moderne”, inspirate de platforme ideologice comuniste

Este remarcabil că cei care contestă viabilitatea democrației liberale nu renunță complet la conceptele ei de bază, ci le **remodelează strategic**, alterându-le sensul prin discurs. Mai mult decât atât, mențin **termenul „democrație”** în descrierea principalelor alternative de guvernare, creând iluzia că aceste sisteme nu sunt o îndepărtare de la principiile democratice, ci o **„evoluție”** a acestora. În realitate, aceste variante nu sunt forme mai avansate de democrație, ci reinterpretări care **golesc conceptul de conținut**, menținând doar aparențele unui sistem participativ.

Democrația suverană, de exemplu, susține ideea că fiecare stat ar trebui să-și modeleze propriul sistem politic, adaptat „tradițiilor” și „specificului național”, fără influențe externe. În realitate, acest concept oferă guvernelor un pretext pentru a restrânge libertățile politice, elimina opoziția și concentra puterea, sub justificarea protejării suveranității. Nu este o coincidență faptul că acest model a fost creat, implementat și susținut de Rusia¹³⁵, fiind menționat explicit inclusiv în documentele care definesc politica externă a Moscovei.¹³⁶

Chiar dacă ideea pare inspirată de Hugo Chávez, care a promovat un model populist anti-occidental sub aceeași denumire, versiunea rusească a democrației suverane are un scop diferit. Ea a apărut ca reacție la **extinderea influenței occidentale și democratizarea fostului spațiu sovietic**, mai ales în contextul **revoluțiilor colorate** din Georgia, Kârgâzstan și Ucraina de la începutul anilor 2000.¹³⁷

Spre deosebire de abordarea lui Chávez, care se baza pe mobilizarea maselor și pe un discurs anti-capitalist, Rusia a preferat o metodă mai subtilă: **menținerea unei aparențe democratice prin alegeri controlate (democrație electorală) și opoziție simbolică, în timp ce „elita” conduce statul fără a fi cu adevărat contestată**. Acest model a devenit în ultimii ani un instrument-cheie pentru creșterea influenței politice rusești în Europa, prin prezentarea unei alternative „legitime” la democrația liberală impusă de Occident¹³⁸.

Ideea că Occidentul a impus un anumit model politic își are rădăcinile în perioada de după Războiul Rece, când **democrația liberală părea să se contureze ca modelul dominant de guvernare la nivel global**. Statele Unite și Comunitatea Europeană (ulterior Uniunea Europeană) au susținut că **dezvoltarea economică și progresul social nu pot fi separate de democrația liberală**, promovând acest sistem ca fiind cheia stabilității și prosperității internaționale.

De fapt, după destrămarea Uniunii Sovietice, doar China părea să poată oferi un model de guvernare diferit. Deși experimentase o deschidere economică majoră sub Deng Xiaoping în anii '80, rămânea un stat autoritar, fără alegeri competitive sau libertăți fundamentale. Acest lucru a atras critici constante din partea Occidentului, mai ales în urma represiunii din Piața Tiananmen (1989), un eveniment care a consolidat imaginea Chinei ca fiind un regim represiv. Criticile internaționale legate de drepturile omului și absența alegerilor libere puteau pune în pericol acordurile comerciale și statutul Chinei în organizațiile internaționale, așa că Beijingul a adoptat o strategie de redefinire a

¹³⁵ Lipman, M. (2006, July 15). Putin's "Sovereign democracy." Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/posts/2006/07/putins-sovereign-democracy>

¹³⁶ Kortukov, D. (2020). 'Sovereign democracy' and the politics of ideology in Putin's Russia. *Russian Politics*, 5(1), 81–104. <https://doi.org/10.30965/24518921-00501004>

¹³⁷ Chatterjee, A. (2023). 'Sovereign Democracy': Russian response to Western democracy promotion in the Post-Soviet space. *Jadavpur Journal of International Relations*, 27(2), 143–168. <https://doi.org/10.1177/09735984231179257>

¹³⁸ Krastev, I. (2006). "Sovereign Democracy", *Russian-Style*. *Insight Turkey*, 8(4), 113–117. <http://www.jstor.org/stable/26328656>

Atenție, cade democrația!

democrației, în care statul era prezentat ca un guvern „eficient” și „consultativ”, capabil să răspundă nevoilor cetățenilor mai bine decât democrațiile occidentale, afectate de instabilitate politică.

Astfel, a fost promovat conceptul de „**democrație consultativă**”¹³⁹, prezentat ca fiind mai potrivit pentru specificul chinez și capabil să asigure stabilitate, creștere economică și bunăstare socială, fără a urma modelul occidental. De fapt, această justificare a permis Chinei să mențină o relație economică solidă cu partenerii occidentali, în timp ce evita să facă reforme democratice care să pună în pericol puterea Partidului Comunist.¹⁴⁰

Pe măsură ce China a devenit o putere economică și tehnologică, influența sa asupra țărilor în curs de dezvoltare a crescut considerabil. Mulți lideri autoritari din Africa, Asia și America Latină au început să vadă în China un model politic alternativ la democrația liberală, mai ales datorită succesului economic impresionant al Beijingului.

Pentru a-și extinde influența globală și a concura direct cu Statele Unite și Uniunea Europeană, China și-a prezentat sistemul politic ca fiind o alternativă viabilă și legitimă la democrația liberală. Așa s-a ajuns la promovarea democrației consultative ca fiind nu doar potrivită pentru China, ci și un model aplicabil altor țări care doresc stabilitate și dezvoltare fără presiuni democratice.

Promovarea democrației consultative este un element-cheie al politicii externe chineze, începând cu 2014, în special în contextul Inițiativei Belt and Road (Drumul Mătăsii), prin care China investește masiv în infrastructura țărilor în curs de dezvoltare.¹⁴¹ Astfel, Beijingul își consolidează influența globală nu doar economic, ci și ideologic.

Cele două alternative – democrația suverană și consultativă stau la baza formulării ideologice a multipolarismului normativ care merge dincolo de ideea unei lumi multipolare economice și militare, promovând o diversitate de „valori civilizaționale”. Concept formulat inclusiv pentru fundamentarea grupării internaționale BRICS (Brazilia, Rusia, India, China și Africa de Sud) într-o rețea de state naționale care propun o alternativă la modelul de guvernare de inspirație occidentală, multipolarismul normativ se traduce prin respingerea standardelor occidentale, inclusiv ale democrației și statului de drept, argumentând că fiecare regiune ar trebui să-și redefinească propriile norme.¹⁴²

Astfel, alternativele la democrația liberală, deși par a fi rezultatul dezbaterilor interne din societăți care doresc să-și modernizeze propriul sistem politic, sunt de fapt **instrumente folosite de statele care promovează o „nouă ordine mondială”**, menite să reducă influența Occidentului – reprezentat de **Statele Unite și Uniunea Europeană** – și să conteste poziția acestuia ca lider global. Rusia și China își promovează propriile interese, glorificând națiunea și statul puternic, într-un război de influență politică în care miza reală este democrația. Inspirația lor ideologică este **comunismul**, promisiunea stabilității, a ordinii – alternativele prezentate fiind, de fapt, **un autoritarism modernizat**.

¹³⁹ Strengthening CPPCC work and developing consultative democracy. (n.d.). http://en.cppcc.gov.cn/2024-08/30/c_1022444.htm

¹⁴⁰ Li, R. (2022). Consultative democracy or consultative authoritarianism? <https://doi.org/10.1007/978-981-19-3869-6>, https://www.researchgate.net/publication/362624791_Consultative_Democracy_or_Consultative_Authoritarianism_Understanding_Chinese_Consultative_Politics

¹⁴¹ Mandelbaum, H. G., & Weiffen, B. (2022). The Belt and Road initiative and autocracy promotion as elements of China's grand strategy. In Springer eBooks (pp. 361–374). https://doi.org/10.1007/978-3-031-16659-4_25

¹⁴² Seiwert, E. (2024, October 25). Anti-Western or non-Western? The nuanced geopolitics of BRICS. Merics. <https://merics.org/en/comment/anti-western-or-non-western-nuanced-geopolitics-brics>

Atenție, cade democrația!

Între vulnerabilitatea manipulării și forța dezbaterii

Cum poate democrația, cu alte cuvinte, să reziste autoritarismului modernizat? Într-un sistem politic democratic, **libertatea de exprimare este** considerată nu doar un drept fundamental, ci și o sursă esențială de putere. Oamenii își doresc să se exprime liber, să își facă auzite opiniile și să participe la viața publică, iar această dinamică este ceea ce oferă democrației capacitatea de a se adapta și de a evolua. Totuși, când **spațiul dezbaterii este compromis**, afectat de **influențe externe**, chiar mecanismul care face democrația puternică devine o vulnerabilitate. Campaniile de dezinformare, propaganda mascată și manipularea opiniei publice sunt astăzi folosite pentru a destabiliza regimurile democratice, exploatând chiar principiile care le fac funcționale. Opinia publică – elementul central al **democrației electorale** – poate fi relativ ușor influențată prin **dezinformare, campanii de destabilizare și manipulare emoțională**, ceea ce face ca statele democratice să fie vulnerabile la atacuri informaționale venite din afară.

Care este, atunci, sursa rezistenței? Răspunsul stă în **funcționalitatea democrației, în statul de drept și în instituțiile solide care îi asigură continuitatea**. În esență, **democrația constituțională** este pilonul fundamental care poate proteja un stat de aceste influențe. Apărarea democrației nu trebuie să se bazeze pe cenzură sau pe limitarea drepturilor, ci pe **întărirea instituțiilor, pe transparență și pe o dezbaterie publică bazată pe fapte și principii democratice solide**. Tocmai de aceea, **educația civică**, în spiritul democrației liberale, joacă un rol esențial pentru că ea garantează participarea populației la actul de guvernare în mod continuu (și nu doar prin vot). Un electorat bine informat, capabil să distingă între manipulare și realitate, este cea mai eficientă barieră împotriva oricărei tentative de subminare a democrației din interior.

Este important de înțeles că multe dintre temele folosite de puterile externe pentru a manipula opinia publică nu sunt fabricate, ci reflectă probleme reale ale societății – inegalități economice, corupție, disfuncționalități politice. Europa se confruntă astăzi cu o vulnerabilitate majoră: polarizarea socială, alimentată de crize economice și sociale care erodează încrederea în instituții și în capacitatea democrației de a oferi soluții reale. Pe acest fond, nemulțumirile legitime sunt transformate în arme politice, iar lipsa unui consens intern face ca statele democratice să fie și mai expuse la influențe externe.

În România, această lipsă de încredere este și mai profundă. Percepția asupra **calității slabe a clasei politice** a condus la o **delegitimare a sistemului politic în ansamblu**, iar acest fenomen este dublat de o **degradare a gândirii critice la nivel social**, cauzată în primul rând de **slaba calitate a dezbaterii publice**. Fără un spațiu real de dialog, bazat pe argumente și soluții pragmatice, societatea devine **mai ușor influențabilă de discursurile extremiste și populiste**, care simplifică probleme complexe și oferă soluții iluzorii. Educația în spiritul dezbaterii nu doar că stimulează gândirea critică, dar creează și un **mediu propice pentru identificarea și rezolvarea problemelor** care afectează funcționarea democrației. Într-un sistem democratic sănătos, **problemele nu trebuie ascunse**, ci aduse în prim-plan, analizate și dezbătute **cu scopul de a găsi soluții viabile**.

În spiritul ideii „**Atenție, cade democrația!**”, este esențial să înțelegem că **sistemul democratic din România nu este un dat imuabil, ci o construcție care trebuie consolidată permanent**. Fundamentul său nu stă doar în existența alegerilor sau a instituțiilor formale, ci în **capacitatea societății de a menține un dialog real, orientat spre problemele esențiale care susțin funcționalitatea democratică**. Într-un context global în care regimurile autoritare contestă valorile democrației liberale și folosesc vulnerabilitățile interne ale statelor democratice pentru a le slăbi, România nu face excepție.

Nu este însă suficient să recunoaștem că **democrațiile din întreaga lume sunt sub asediu**; trebuie să ne uităm la **punctele vulnerabile** ale sistemului nostru și să le fortificăm. Aici intervine **importanța dialogului autentic**: nu doar ca o simplă confruntare de opinii, ci ca un **proces activ și permanent de rafinare a soluțiilor**, de evidențiere a problemelor reale și de căutare a unor răspunsuri eficiente. În lipsa acestui efort colectiv, România riscă nu doar **să fie prinsă în valul global de contestare a demo-**

Atenție, cade democrația!

crației, ci și să piardă șansa de a-și construi un sistem mai rezistent, mai matur și mai capabil să răspundă provocărilor viitorului. La fel cum **fiecare clădire are o structură unică, adaptată terenului pe care este construită**, democrația din România – relativ tânără și încă în proces de maturizare – are nevoie de **întărirea propriilor fundații**, prin dezbateri și soluții pragmatice.

Democrația nu cade de la sine – ea este slăbită atunci când societatea nu o mai întreține.

Antonia Colibășanu este analist geopolitic și coordonează programul de masterat „Politică și economie europeană” din cadrul Departamentului de Relații Internaționale și Integrare Europeană al Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative (SNSPA).

Autori

Katja Christina Plate

Director, Fundația Konrad Adenauer România

Prof. univ. Dr. Cristian Preda

Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București. Deputat din partea PPE în Parlamentul European între 2009 și 2019

Septimius Pârvu

Expert în bună guvernare și proceduri electorale, Expert Forum

Ovidiu Voicu

Director executiv, Centrul pentru Inovare Publică

Prof. univ. Dr. Gabriel Bădescu

Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării, Universitatea Babeș-Bolyai

Director, Centrul pentru Studiul Democrației

Codru Vrabie

Trainer „Leaders for Justice” (program KAS), expert în bună guvernare și reforme judiciare

Sidonia Bogdan

Reporter special, Libertatea

Prof. univ. Dr. Alina Bârgăoanu

Facultatea de Comunicare și Relații Publice, SNSPA

Cristina Lupu

Director Executiv, Centrul pentru Jurnalism Independent

Conf. univ. Dr. Antonia Colibășanu

Analist, Geopolitical Futures

Imprint

Fundația Konrad Adenauer | Reprezentanța în România

Katja Christina Plate
Director

katja.plate@kas.de

www.kas.de/rumaenien

Editură: Fundația Konrad Adenauer | Reprezentanța în România, 2025, București
Tehnoredactare: Răzvan-Cristian Bociu, Fundația Konrad Adenauer | Reprezentanța în România
Copyright imagine: Copertă INQUAM Photos Marian Calestru

Editor: Andrei Pena / SOA Publishing

Exemplar produs cu sprijin financiar din partea Republicii Federale Germania.

Această publicație a Fundației Konrad Adenauer este destinată exclusiv în scop informativ. Aceasta nu poate fi folosită de partidele politice sau de echipele de campanii sau susținătorii electorali în scopul publicității electorale. Această prevedere se aplică alegerilor federale, statale și locale, precum și alegerilor pentru Parlamentul European.

Textul acestei publicații este licențiat sub licența Creative Commons:
„Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International”, CC BY-SA 4.0
(<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode.de>)